

ÜLKÜ

HALKEVLERİ DERGİSİ

Direktör : M. FUAD KÖPRÜLÜ

B. ŞÜKRÜ KAYA'NIN NUTKU

*Halkevlerinin beşinci açılış yıldönümünde
Halkevinde yapılan törende söylenmiştir.*

Yüksek huzurunuzla halkevlerinin beşinci faaliyet senesini açıyorum. Bununla beraber memleketin dört bucağında 31 halkevinin açılma töreni de yapılmış bulunuyor. Sizlerin yüksek şahsiyetlerinizi ve şahıslarınızı hürmetle selâmlarken buradan oralarda şimdi toplu bulunan yurddaşları - mıza hürmetlerimi sunuyorum. Halkevlerimizin çok güzel bir ananesi vardır. C. H. P. nin Umuml Reis Vekili ve Türkiye Cumhuriyeti'nin büyük Başvekili İsmet İnönü her sene huzurunuzda gelir, salâhiyettar ve gür sesiyle dolgun ve olgun fikirlerini hepimize birer birer telkin eder ve bir ders halinde bütün memlekete söylerdi. Bu sene kendisini başka bir vazife memleketin başka bir köşesine dâvet etmiş bulunuyor. Oradan da o güzel sesi bütün memlekete dinlettirecektir.

Huzurunuzda halkevleri için birkaç söz söylemek ödevini şeflerim bu defa bana verdiler. Müsaadenizi ve müsamahanızı rica ederim.

Halkevleri, müstakil bir vatani korumak ve milletin istiklâlini ebedileştirmek için kurulmuş bir vasıtaadır. Bir milletin müstakil yaşayabilmesi için evvelâ kendisine bir vatan lâzımdır. Asırlar ve asırlardan beri istiklâllerini kaybedip hattâ vatan peşinde koşan birçok milletleri tanıyoruz.. Bugünkü içtimaiyat, bize 700 kadar millet saydığı halde istiklâl, ancak 70 ine nasib olmuştur. Tarihin kurulduğu gündenberi istiklâl ve şerefini muhafaza ederek ilerliyen Türk milleti son zamanlarda yine kendisinin hataları yüzünden istiklâlini ve vatanını kaybedecek vaziyete düşmüştü. O ağır şerait içerisinde, o müşkül anlarda türklerin yüksek seciyelerindeki kudreti kendi azim ve iradesiyle bir noktaya tevcih ederek türklere aid

bu vatanı, Ulu Atatürk, gene asıl sahibi olan türke verdi. Kendisini büyük vasıfları arasında tarih bu itibarla en büyük vatan yapanlardan biri olarak sayacaktır. Ferdî kabiliyeti, şahsı seciyeleri yüksek olan ne kadar milletler tanıyoruz ki bütün dünya bir araya geldiği halde hâlâ kendilerine bir yurd kuramamışlardır. Atatürk, millette bulunduğu büyük kudretle müstakil vatanların himaye müstemleke manda diye dağıtıldığı bir zamanda ateşler arasında bu memleketi kurtardı ve istiklâline kavuşturdu. Hep beraber ve hepimizin şükran ve minnetlerimizi ifadeyi burada tekrar etmeme müsaade buyurunuz.

Atatürk türk vatanını yeniden kurduktan ve istiklâlini kurtardıktan sonra bu vatanın ve bu istiklâlin bir daha tehlikeye düşmemesi için birçok tedbirler düşündü, aldı ve tatbik etti. Bu tedbirlerin başında evveleminde bütün halkın ve bütün milletin idareye iştirakini temin edecek olan halkçı bir devlet kurmak oldu. Ve bu prensipleri, devleti kurduktan sonra C. H. P. nin eline ve mesuliyetine verdi. Ve milliyetçilik, devletçilik, inkılâbçılık, cümhuriyetçilik ve lâiklik, halkçılık diye vasıflarını tesbit ettikten sonra bunu bu sefer de bütün memlekete malederek Teşkilâtı Esasiye'ye koydu.

Filhakika bugün tarihin hangi safhasına ve coğrafyanın hangi kıtasına bakacak olursak olalım, milletinde bu 6 vasfı cemetmiyen kudretsiz devletlerin bugün veya yarın müstakil olarak yaşamalarına nazari olarak dahi imkân yoktur. Eğer türkler, bugün kendilerini kurtardığından dolayı Atatürk'e bir minnet hissi besliyorlarsa yarın için de kendilerini kurtaracak olan prensipleri koyduğu için ayrıca minnet beslemeleri icab eder. Bu minnetimizi, bu prensipleri kanaatle, cesaretle ve devamla tatbik etmekle ifade etmeliyiz. Millet ferdlerinin ayrı ayrı kıymetleri bir araya gelmedikçe hiç bir kuvvet ifade etmez. Öyle milletler, kum yığını halinde kalırlar herhangi bir rüzgârın, sağdan essin, soldan essin, esiri olarak veya önüne katılarak cihanın dört tarafına sürüklenirler. Milletler yalçın kayalar gibi yahut kesif ve kompakt kil kütlesi halinde biribirine yapışık ve bağlı olurlarsa bir varlık ve bir kudret ifade ederler.

Evelleri bu kütlenin hacmi da büyüktü. Bizim kütlemiz asırlarca çok büyük kudret ifade etmiştir. Büyümektedir ve daha da büyümeye namzettir. Fakat başka milletlerin kütleleriyle kıyas edilecek olursa hacmi küçük görülebilir. Onun için biz kütlemizdeki kıymet farkını keyfiyeti arttırmak suretiyle ilerlemek ve kapamak mecburiyetindeyiz. 18 milyon türkün ferd olarak hâiz olduğu kudreti ve kıymeti arttıracak olursak o vakit bu vatan içerisinde 18 milyonluk bir kütle kemiyetinin katkat üstünde birçok işler görür. Ve biz bu işleri görmeğe ve göstermeğe mecburuz. Çünkü geçmiş senelerin ihmalî göz önündedir. Biz bugün hem mazinin ihmallerini islâh

etmek, hem de gelecek nesillere eslaftan bize kalan kusurları bırakmamak ıztırarmıdayız. Onun için bugün her bir ferdin saatteki mesaisinin üç misli randımanla çalışmağa mecbur bulunuyoruz.

İstikbalde kütlenin ve ferdin kıymetini arttırmak için bugün mektepler, müesseseler açıyoruz. Fakat açılan mektepler ve üniversiteler gelecek nesilleri yetiştirir. Bizim ihtiyacımız bugünkü nesildir. Mektepte bulunan çocukların haricinde kalan çocuklara kadın erkek yedisinden yetmişine kadar herkese müstakil ve ileri milletler ferdlerinin haiz olduğu kaliteyi, tekniği ve bilgiyi vermek lâzımdır. Bunu yapmak için elde büyük vasıtalar vardır. Kitaplar, gazeteler ve bilûmum neşriyat. Fakat bizim memlekette biliyorsunuz ki bunlar bizim istediğimiz kadar okunmamaktadır. Bunun da sebepleri aranmıştır. Okutmak çareleri de bulunacaktır.

Ondan sonra radyonun ve telsizin tesirleri ve faydaları artmıştır. Radyonuzun ahizelerini açtığımız zaman her tarafı iyi işittiğiniz halde en zayıf gelen ses Ankara ve İstanbul'un sesidir. Herhalde türkün her şeyde olduğu gibi sesi de diğer milletlerden geri kalmamalıdır. Size tebşir ederim ki gelecek sene Ankara merkezinden işiteceğiniz türk sesi yalnız hudutlarımız içinde kalmıyacak, hududlarımızın haricinde bizim seslerimizi, fikirlerimizi ve vicdanlarımızın hitabını duymak ihtiyacında bulunan herkes tarafından işitilecektir.

Ondan sonra ele alınacak tiyatro ve tiyatronun hernevi, komedi ve opera ve halk tiyatroları vardır. Bunların hepsi, hergün arzumuzun ve ihtiyacımızın çok dununda olan irfan ve sanat müesseseleridir. Fakat gene size arz etmek isterim ki bu ihtiyaçlar görülmüş ve karşılanmağa başlanmıştır. Fakat neticelerinin ne vakit alınacağını bugün tahmin etmek güçtür. Benim tiyatro olarak memlekette gördüğüm ve işittiğim, İstanbul'daki çok iyi ve feragatle çalışan yüksek ruhlu artistlerle halkevlerinde çalışan gene amatörlerimizdir. Bunların haricinde memleketi diyar diyar gezen artistler de vardır. Bunlar bir taraftan hayatlarını kazanmak için çalışırken diğer taraftan türkün inkilâb prensiplerini yaymaktadır.

Diğer taraftan bunları ıslâh ve himaye ederek tiyatro zevk ve sanatını memleketin her tarafına yaymak icabeder. Bunu halkevleri üzerine almıştır.

Bu neşir vasıtaları arasında bazı büyük yaştakilerimize hafif ve kıymetsiz görüldüğü halde çocukları çok sevindiren ve ilgileyen karagöz, kukla gibi umumi terbiyede çok müessir ve zevkli sanatlar son zamanlarda

bizde ya ihmal veyahut iptizale uğramıştır. Onları bu ihmal ve iptizalden kurtararak, memleketin içerisine fikirler neşrecek surette, neşe verecek şekilde tertib etmek, tedbirler almak halkevlerinin vazifesi iktizasından -dır. Bütün bunlar yapıladursun, acil olarak yapılması lâzımgelen diğer bir şey vatandaşları bir araya toplayarak fikirler teati etmek ve kendilerine yeni keşiflerden, yeni cereyanlardan haber vermek ve vatandaşın fende, sanatta, güzel sanatlarda bilgisini zevkini arttırmak ve görmediklerini göstermektir. Bu vazifeyi bu memleket içerisinde deruhte eden yegâne mü -essese halkevleridir. Halkevleri, bu itibarla halihazırda milletin kütle halinde irfanını, bilgisini arttıracak yegâne bir yuvadır: en büyük ehemmiyeti de buradadır, halihazırda hiçbir terbiye ve telkin müessesesinin yapmadığı işi yapmakla mükellef bulunuyor. Bugünkü nesli, bugünkü ihti -yaca cevap verebilecek bir zihniyetle techiz etmeğe çalışıyoruz. Atatürk, bu müesseseyi yaratmakla kurduğu büyük binanın istikbale doğru emin olarak yürümesini temine çalışmıştır.

Bugün binlerce türk 167 halkevinde toplanmış bulunuyor. Biz halk -evlerimizi 167 den daha ve daha yüksek rakamlara, hattâ her köye kadar götürdüğümüz gün, memleketimiz tek bir kalb gibi çarpacak ve memleket bir tehlikeye düştüğü vakit onu tek vücut gibi karşılayacak, memleketin terakkisini temin için hepsi bir kafa ile düşünür ve bir kolla çalışır hale gelecektir. Halkevlerinin millet vicdanında ve irfanında bu kadar büyük tesiri vardır ve olacaktır.

Memleketimiz buna muhtaç olduğundan fazla, buna çok lâyük da bir memlekettir. Milletimiz bugün göze görünen medenî seviyelerin hepsinin üstüne çıkacak kadar kabiliyeti haizdir. Ve tarihte Türk milleti bu sevi -yeye çıkmıştır. Bugün bu seviyede aleyhimize bir tefazül varsa kusuru bizim değil fakat elemi içimizdedir. Devamı bizim için de büyük bir kusur olur. Memleketi bizden sonra geleceklerin eline bırakırken elbette üzeri -mizde bir kusur götürmeyeceğiz. Çocuklarımıza şen ve zengin bir vatan ve kendilerinin lâyük olduğu şerefli bir medeniyet seviyesi bırakacağız.

Halkevleri bu gayelerin husulü için en büyük ve müessir bir müessese olacaktır. Hepimiz kendimizi bu halkevlerinin bir hâdimi ve müdavimi telâkki edecek olursak hepimiz bildiklerimizi bilmemekten hiç mesul olma -yan vatandaşlarımıza öğretmek gayesini güdecek olursak bu gaye kendi -liğinden hasıl olacaktır.

Anadolu ortasında bir mâmure içinde bulunuyoruz. Fakat buradan beş ki'ometre uzakta kendi ırkımızdan, kanımızdan - tertemiz bir cevher gibi -olan türk çocuklarının ne halde olduğunu ve bizim yardımımıza ve tekniği -mize ne kadar muhtaç bulunduğunu görürsünüz.

Bugün millî Şefimizi en yüksek tanıyan bir milletiz « ne mutlu tür -

küm diyene » diyoruz ve bunu şeref bilerek, buna inanarak söylüyoruz. Fakat arkadaşlar, vatandaşlarımızın köylerdeki ve kırlardaki hali, maddî hayatı bizim hayatımızın ve bilgilerimizin çok dünündadır. On on iki milyon türk köylüsünü bu halden kurtarmak için bizim hep birlikte kendisine öğretememiz icabeden şeyler vardır. Kendine münevver diyen sınıf; memur olalım, serbest olalım öğrendiklerimizi kendi gayretlerimizden kendi kabiliyetlerimizden ziyade milletin yaptığı fedakârlığa medyunuz. Hiç kimse, kendi bilgimi kendim öğrendim diye övünecek vaziyette değildir. Eğer bizde mekteb açılmış ise, üniversite açılmışsa ve elimize kitab verilmişse milletin verdiği vergiler ve vatanın muhafazası için bolbol döktüğü temiz ve asil kan sayesinde.

İçimizden hiç birimizin kendi müktesebatiyle ve kendi fikriyatıyla öğünmeğe hakkı yoktur. Tâki bu milletin her ferdi aşağı yukarı onun fikrini anlayacak hale gelmedikçe... Eğer bizim fikirlerimizi, ideallerimizi milletin büyük kütlesi olan halk anlamayacak olursa biz eski zamanlarda olduğu gibi kendi hücrelerinde kapanmış fal atmakla vakit geçiren filozoflara benzeriz.

Bizim borcumuzu, fikir borcumuzu, öğrenmiş olmak borcumuzu makamlarımız ödeyemez; yazdığımız eserler, kitaplar ödeyemez. Bunların hepsinin mukabilini bu millet vermektedir. Münevverlere, muallimlere hitb ediyorum : Bizim müktesebatımızın borcunu ancak o halk kütlesine bildiklerimizi öğretmekle ödeyebiliriz.

Halkevlerinin açılmasındaki büyük maksad budur. Halkçı, halk için, halkla beraber demek, halkı sevk ederek devleti idare etmek demek değildir. Halkın iştirakiyle halkın sevkerek ve bilerek birlikte iş yapması demektir. Halkımız, hayatın refah ve zevkini tatmıyacak ve istikbaldeki vaziyetini ve medeniyet âlemi içerisindeki vazifesini idrâk etmiyecek olursa, vaktiyle gelen ve giden tarihlerde olduğu gibi bugünün tarihi de çölün ortasında kurulmuş müzeyyen bir çadır ve her müllette arasına görülen muvakkat ve geçici bir hareket gibi yarım olur.

Türkün istiklâlini kuran ve istikbalini koruyan bu inkişâb ebediyet için kurulmuştur. Kuranlar prensipleri ve vasıtaları önümüze koymuşlar ve elimize vermişlerdir. Münevverlerin büyük vazifeleri vardır. Bu büyük vazife zaten asil ve büyük türk milletini tarihin kendisinden beklediği mevkie çıkmaktadır. Bu büyük ideale az zamanda bizi kavuşturacak olan müessese de bu halkevleridir. Halkevlerini daima ziyaret etmek, vatandaşları muhtelif vesilelerle oraya celbederek kendileriyle görüşmek iktisadî, sosyal ve bedîf ihtiyaçlarını ve vasıflarını yükseltmek lâzımdır. Eğer bir mem

leket hakkında güzel sanatlar zevki olmazsa o memlekette mimar yetişmez. Eğer bir memlekette resimden anlayan büyük halk kütlesi bulunmazsa o memlekette ressam yetişmez, eğer bir memlekette kitab okur, bilgiden anlar ekseriyet bulunmazsa âlim yetişmez. Teker teker çıkan âlimlerin, ressamların eserleri şaheser de olsa, kendileri dünyanın en büyük âlimi de olsa, beynelmîlel kıymette ölçüldüğü vakit sıfırtelâkki olunur. Bizim kıymetimizin büyüklüğü memleketimizin beynelmîlel kıymette yükselmesi ve kendilerimizin de o arada onlarla beraber yükselerek eserlerimizin cihana arz edilmesi sayesinde olacaktır. Kum çölünde çakıl değil, yüksek dağlar arasında şahikalar olmalı. Türklerin ferdi ve kütleli kıymetini beynelmîlel ölçülerle ölçmek ve ona göre baha biçmek idealimizdir. Herhangi bir bakımdan bakacak olursak olalım, ferdi düşünelim, şahsi düşünelim, hodbin ve hodpesent olalım, mağrur olalım, eğer türk halkını yüksek mefhumlarını anlayacak vaziyete çıkarmıyacak olursak, idealler ne kadar büyük olursa olsun birer hayalden ibaret kalacaktır. İşte Halkevleri bu gayeyi kendine yol edinen bir müessesedir. Ve demincek arzettiğim gibi Atatürk'ün memleketi kurtarmak ve milleti korumak için bulduğu ve koyduğu prensiplerin en az zamanda ve bütün millete şamil olarak randıman vermesi için bu halkevleri en iyi ve en müessir bir tedbirdir.

Memleketin bütün münevverleri, vazife ve vaziyeti ne olursa olsun, kendisini buranın bir üyesi farzeder ve üzerine bir vazife alırsa ve eve daima devam ederse, demindenberi söylediğim ve hepimizin de iştirak ettiğine zerre kadar şüphem olmıyan milli ideal bir anevel tahakkuk eder ve biz kendi gözlerimizle görürüz. Ve Atatürk inkilâbına ve asrına lâyık bir nesil oluruz.

Türk münevverleri; halkevleri türk halkını her bakımdan yüksek bir hayat ve kültür seviyesine bir an evvel ulaştırmak için açılmıştır. Bu evlerin sahnesi ve kürsüsü millete hizmet etmek isteyen türk münevverleri için yapılmıştır. Kapıları herkese açıktır.

HALKEVLERİNİN KURULUŞU

N. ATUF KANSU

19 şubatı takib eden her pazar, artık memleket ölçüsünde ulusal bir bayram olarak kutlanmaktadır.

19 şubat, halkevlerinin kuruluş yılı dönümüdür. Bu yıl dönümüne, kendicebhesinden en uygun ve güzel armağanı C. H. Partisi her yıl 20-30 halkevi daha açmakla veriyor. Partimizin sayın Genel Sekreteri bu yıl da 31 yeni halkevi açıldığını tesbit ettiler. Bununla memlekette halkevi sayısı 167 ye çıkmış oluyor.

Partimizin kültür merkezleri olan halkevlerinin değerini ve amacını isabeti ve ulviyeti ile belirten nutuktan sonra, ben halkevlerinin işleri ve görüşleri üzerinde size kısa malûmat vermekle iktifa edeceğim.

1936 yılı içinde program ve yer hazırlamaları gibi sebeblerle, bazılarında ilerdeki çalışmalarının selâmeti ve inkişafı uğrunda durgunluklar olmakla beraber, umumiyetle halkevlerinin maksat yolunda iyi ve verimli çalışmış olduklarını haber verebilirim.

Halkevlerinin arasına toplantılar tertib etmekle ve millî bayramları kutlamağa önyak olmakla vazifesinin bittiğine kanaat getirmekten çok ileri olan ve olanları partimizin hakikî bîrer kültür merkezi sayan zihniyet, yurdun her köşesinde bu uğurda ödev alan ve çalışmaya geçen ülkülü arkadaşlar tarafından benimsenmiştir.

Çatısı altına çevresindeki inanlı ve ülkülü yurddaşlardan bir kısmını toplayabilen, onları sistemli ve metodlu kurabilen, mesuliyet ve şeref taksimi yapabilen, onları sistemli ve metodlu bir çalışmanın yeni yeni hedeflere ulaştıkça, bunu zevki ve gururu ile yorgunluğu unutturucu yoluna yöneltebilen her halkevi, şartlar ve imkânlar göz önünde tutularak, ümit edilen verimle randıman verebilmiştir.

Basit ve ulvî sır gençliğe müessesenin kudsiyet ve hizmetini telkin edebilmekte, halkevini her zaman çevresinin en nezih entelektüel, en halkçı ve en munis yeri haline koyabilmektedir.

Memleketin her köşesinde çalışma; yetişme ve yeni, güzel bir şeyler yapma iştiahiyle çırpınan aydın ve seçkin elemanlar muhakkak vardır. Muvaffak olmanın başı, bunları meydana çıkarmak ve beraber çalışmak imkânlarını hazırlamaktır.

Hangi halkevi, çevresinde halka isabetli dâvalarımızı seve seve dinletecek kudrette, iyi ve güzel konuşan beş on genç bulunmadığını ileri sürerse haklı görülebilir.

Hangi halkevi, çevresinde güzel sanatların herhangi bir şubesinde, hiç olmasa muhitine göre yüksek bir istidadı olduğu keşfedilmiş bir iki yurd çocuğunun bulunduğundan habersiz görünürse, mazur sayılabilir.

Hangi halkevi, çevresinde güreş gibi, cirit gibi eski ve milli oyunlara, futbol, voleybol, kayak gibi heveslileri pek çok sporlara ve hele atıcılığa biniciliğe, avcılığa, denizciliğe merak eden elli altmış gencin henüz mevcut olmadığını iddia etse, bu, onun muhitini tanımamış ve yoklamamış olduğundan başka neye hamledilebilir ?

Hangi halkevi, hamiyet ve misafirperverliği bir milli anane olarak tarihe kalmış ve düşmanları tarafından bile darbimesel olmuş türk halkının, refah seviyesi ne olursa olsun, hayırlı ve verimli olacağına akıl erdirdiği herhangi bir sosyal yardıma kayıtsız kaldığını ileri sürerse, bu hal ancak o halkevinin programlı ve sistemli bir harekete henüz geçmemiş olmasından başka neyi ifade eder ?

Köylülerle şehirlilerin, birçok şehirlerimizde bütün işleri güçleri bütün temasları ve alâkaları birbirine bu kadar girift olduğu için dünyanın en doğru olarak sınıfsız ve tezadsız bir milleti olmağa hakedişimiz meydana dururken, hangi halkevi, şehir çocuklarının köylü kardeşlerine bigâne kaldığını ve köylere giderek herhangi bir hizmetten kaçındığı, çalışmasının mazereti olarak gösterebilir ?

Her şubenin ihtisasa ihtiyacı olmakla beraber, buna malik olan bu hususu bir iki üye ile temin edene kadar durgun ve verimsiz kalmasına hiç bir makul sebep gösterilemez.

Meselâ: bir müzik öğretmeni olmayan müzik kolu radyo ve gramofonla devamlı neşriyat yaparak halka müzik zevki ve kültürü yayabilir, halk türkülerini toplamağa çalışabilir, halk oyunlarını ve halk rakslarını, tertib ve teşvik edebilir, ve yine bunun içindir ki, köycülük, kitabsaray, halk dersaneleri, sosyal yardım gibi şubelerin her halkevinde açılması ancak bu işlere kendini verecek ülkülü elemanların varlığına bağlıdır. Ve bunlar da memleketin her köşesinde muhakkak vardır.

Yukarıda serdedilen ve müsbet cevapları kendi işlerinde hazır ve belli olan sualler, her çalışkan halkevi tarafından bir kere kendi kendine sorulmuş ve buna göre yeni bir kalkınma ve hazırlanma yapılması ile, orada halkevi bütün canlılığı ve verimli belirmeye yönelmiştir.

Halkevlerine muvaffak olmak mukadderdir. Çünkü onlar, Kemalist rejimin halk terbiyesi ve halkın kültürel ve sosyal yükselmesi bakımından en esaslı kurumlarından. Ve inkilâbçı Atatürk çocuklarının ellerinde gelişmektedir.

Size bugün dağıtılan broşürler, gerek Ankara Halkevi'nin ve gerek diğer halkevlerinin 1936 yılı içinde nasıl çalıştıklarını ve birçok halkevlerinin çatıları altında toplanan gençlerin ideal uğrunda şuurlu ve heyecanlı gayretlerinin hesabını gösterecektir. Orada temsil; konser, konfeksiyon, ve diğer sahnelerin kabarıklığı elbette sevinç verici bir şeydir. Fakat asıl önemli olan cihet birçok halkevlerinin halka daha faydalı, daha yakın olmak için buldukları ameli tedbirlerdir. Memleketin her köşesine yayılan halkevlerinde her meslekten yurddaşlar, birbirlerini tanıyarak, birbirlerine faydalı olmayı ve birbirini yetiştirmeyi bir millet vazifesi telâkki ederlerse ve bunu çalışmalarlarıyla ve eserleriyle gösterirlerse, bunun büyük inkılâb ve istikbal dâvasındaki azametli tesirini sezmek ve görmemek mümkün müdür ?

Şeflerinin en büyüğünün Atalığına mazhar olarak inkılâbların en insanfisi ve en halkçısı içinde yetişerek kendini vatan ve millet hizmetine hazırlamakta olan türk halkına ne mutlu. Onların halkevleri gibi evleri, ve içinde yetişecekleri ve yetiştirecekleri mektepleri var.

HAYAT BİR ALDANIŞTIR

*Eritirim ömrümü bir gurbet denizinde,
 Bu gurbet, bilsem, kimden uzak olduğumdandır ?.
 Tanrım gibi bilinmez bir sevgili izinde
 Dolaşan hayalime, sonsuzluklar vatandır.
 Nasıl anlatmalı ve duyurmalıyım sana
 İçimden geçenleri ?.
 Belki, yıllardanberi
 Hasretim, görmediğim gözlerin bakışına,
 Hasretim bir sevginin,
 Göğsümü alev alev kavurup yakışına . .
 Ve gözlerin,
 Kimsesiz göklerden, denizlerden tüten bir buğu gibi.
 Duyduğum bu hasreti serinleten bir damla,
 Eriten bir su gibi.
 Daha sonra,
 Bu aşkı kaybetmenin acısı ;
 Gün günden şüphelerin belirttiği bir sıztı
 Derinleşir: yerinde dönen bir burgu gibi.*

*Bir aldatıştır hayat, hayat bir aldatıştır,
 Bakışların diline güvenilse.. yanlıştır.
 Düşünmek istiyorum,
 Bıkmadan, usanmadan senelerce düşünmek.
 Sana, olduğumdan başka görünmek istiyorum.
 Donan sesler gizlenir,
 Gözümün pınarında.
 Bu sesler, dile gelir
 İçimin baharında.
 Sen sevmeden söylerken nasıl sevildiğimi,
 Ben, gizlemek isterim: candan olan sevgimi . .
 Bir aldatıştır hayat, hayat bir aldatıştır.*

F. A.

TURKLER VE ŞİMALİ ASYA SANATININ BUZ DEVRİNDEKİ MENŞEİ

YOSEPH STRZYGOWSKI

1926/27 de yazılmış fakat türkçesi ancak 1930 senesinde *Türkiyat Mecmuası*'nda : *Türkler ve Orta Asya Meselesi* başlığı altında çıkmış olan *Die Türken und das Problem der mittelasatischen Kunst* adlı kitabıma bir ilâve olarak, bu mevzu hakkında yeni faraziyelerimi ve fikirlerimi izaha, İstanbul Edebiyat Fakültesi Talebe Cemiyeti tarafından davet olundum. Bunu memnuniyetle kabul ediyorum; zira son senelerde edindiğim bir takım fikirler, Türk talebelerine bildirilirse, onların bu mevzu üzerinde müşterek mesaide bulunmalarına yardım etmiş olabilir.

Manevî ilimlerde, şimdiye kadar mutad olmsayan çok daha şümüllü bir mekân ve zaman bu'udlarıyla artık çalışmaya başlamış bulunuyouuz. Şimdi biz türklerin osmanlılar, selçukîler, eyyubîler tulunîler gibi şöhret kazanmış cinslerinden birini değil de VIII inci asırdan kalan O r h u n k i t a b e l e r 'inden birinin bahsettiği yüksek Asya'nın dağlı kavmini nazarı itibara alalım. Böyle yapmakla şu meselenin tam merkezine temas etmiş oluruz : Eğer türkler hakikaten Altay'da ve buna komşu olan Ü t ü k e n dağ silsilelerinde meskün idiseler, o halde otokton olmaları, yani evvelce şimali steplerde veyahut mücavir cenubi çöllerde göçebe çobanlar olarak yaşamamaları, belki buzların çekilmesindenberi Siberya nehirlerinin kaynak saharalarında yerleşmiş bir kavim olmaları icab eder. Bu telâkki bizi hiç umulmadık bir mesele ile karşılaştırıyor, yani buz devri sonunun da burada nazara alınmasını icab ettiriyor.

Bu noktaları göremiyoruz; zira mekân, zaman ve cemiyet bakımlarından pek yakın devirlerle alâkadar oluyoruz. İnsan cinsinin, tarihin kaydettiği inkişafa evleviyetle bugün yaşadığı yerlerde ulaşmış olması icab ettiğini zanneden bir kimse nasıl geniş bir rüiyet zaviyesinden mahrum bulunuyorsa, seneleri ölçmek için rakkamları ençok birkaç bin sene içine sıkıştırıran bir kimse de aynı suretle ihatadan mahrum bulunmaktadır. Bu tarih fikirler çevrelerinin bütün muhtevalarını devletler, kiliseler ve cemiyetler teşkil ederler. Burada, muhtelif arz kıtalarının tarih sayfaları üzerinde gördüğümüz birkaç bin senelik devrelerinin, beşer cinsinin ucsuz bucaksız tekâmülünün ancak kısa bir merhalesinden ibaret olduğu tamamile unutulmaktadır ve eğer B ü y ü k İ s k e n d e r 'le Roma'nın avrupalılaştırdığı eski şark hâkimiyet silsilesinin tarihî seyrini takip etmek istiyorsak,

zaman, mekân ve cemiyet bakımından nazarlarımızı çok gerilere atmak lâzım gelmektedir.

Burada sadece, türklerin de dahil buldukları şimali Asya kavimlerinden bahsetmek istiyorum. Bunların mukabilinde ise hattı üstüvadaki cenub kavimleri ile Avrupa ve Asya'da merkezi sahada bulunan ve benim diğerlerine nazaran hâkim kavimler olarak işaret ettiğim Akdeniz milletlerinden menşelerini almış olan kavimler vardır; halbuki şimal kavimlerinin işgal ettiği arz sahası şimal kutbunun etrafında başlar ve (Asya'da Kafkas ve Himalaya dağları gibi) kıtayı cenubi yarım adalardan ve küçük Asya'dan ayıran dağlara kadar yayılır; fakat bu şimal sahasında dahili bir çenber daha vardır: bu da menşede türklerin işgal ettikleri ve Asya ve Afrika'da büyük Okyanos'dan atlas Okyanos'una kadar uzanan çöllerden Sibiryayı ayıran şimal dağlarıdır. (Bu çöllerle dağlar arasındaki faslı müşterek kervan münakalâtının güzergâhını teşkil etmiştir). İlk önce, asıl şimal sahalarıyla, yani Siberya nehirler sahasını ihtiva eden Altay'ın şimalindeki sahalarla meşgul olacağım. Bugün bunlar, Taiga gibi, nüfus kesafeti az olan yerlerdir; fakat kutub sahası çenberinin bir iki derece daha şimalde bulunduğu göz önünde tutulunca, ilk zamanlarda bu yerlerin beşeriyet için ne kadar ehemmiyetli olacağı anlaşılır. Meskün arz çenberinin şimale doğru götürülmesine, plân tahtında yapılan araştırmalar saik olmaktadır. Böyle bir araştırmayı, 1928 de çıkan *Krisis der Geisteswissenschaften manevi ilimlerde buhran, Forschung u. Erziehung (Recherche scientifique et education)* ilmi araştırma ve terbiye adlı kitabarımda yaptığım tarzda aşağıda yapmağa gayret edeceğim.

Plâstik sanata aid ilmi çalışmalarla meşgul olmak isteyen Türk talebelerini bu gibi şeylerin alâkadar etmesi icab eder fikrindeyim. Onlar, bütün bu meseleler karşısında hiçbir tesir -ne ümanistlerin ne de benim tesirim- altında kalmadan evvelâ menşe sahalarında ve daha sonra garba doğru giden türk kabilelerinde araştırmalar yaptıkları takdirde benim Avrupa'da vardığım şu neticelere benzer neticeler elde ederler: İlk devirlerden elde hiçbir şey kalmamıştır. Bunun sebebi pek basittir; Akdeniz dairesinin siyasi hâkimiyet sanatı hilâfına olarak ebediyete süren ham madde, yani taş değil, ağaç, yahut çadır bezleri ve yahut ta balçık ve tuğla gibi az zamanda ölüme mahkûm inşa malzemesinin kullanılmasıdır. Bu takdirde elde hiçbir bakiyyenin kalmıyacağı tabiidir. Bu hal ise mesuliyetli ilmi araştırmalar yapmaya henüz hak vermemekle beraber bu boşluğu alelittlak hesaba katmamak hakkını da vermez. Akdeniz sahilleri nasıl taştan anıtlarla dolu ise, şimal sahaları da kendi tarzında ham malzeme kullanılmış anıtlarla bir zamanlar dolu imiş, fakat biraz evvel söylediğimiz sebepten zamanımıza kadar gelememiştir. Burada daha sonraki zamanlar

dan ve elimizde kalmış olan anıtlardan ilk zamanlara intikal etmekten başka yapacak bir çaremiz yoktur. Bende Avrupa'da böyle hareket etmek zaruretinde kaldım ve böylece indogerman'lere kadar geldim ve benim tatbik ettiğim bu aynı usul Asya için de yapılmalıdır. Türk kavimleri hahse mevzu oldukça, benim *Altay - İran* adlı eserimde bazı hususlarından bahsedilen çadircılık sanatı başlıca mevzuu teşkil edeceği gibi, ayrıca da tafsilât için benim *Asya* hakkındaki eserime müracaat olunmasını tavsiye edeceğim ağaç ve madenden bazı eserler de hesaba katılabilir. Türk talebeleri bilfarz hususî tâbirile göçebe kazanı denilen kazan ile tezyinata ve sonra Yenissei tuncuna ve ayrıca Arnavudluk'da Nagy Szent Miklos'da bulunan altın eserlere bilhassa ehemmiyet verebilirler ve türk sanatının menşeyi meselesine, kâh folklor ve kâh prehistorique bakımından hareket etmek suretile yanaşabilir. Sanat tarihi *Tuluniler*'in Mısır'a girmelerile ve Turfan'da bulunan eserlerdeki türk izlerle başlar ki bu izler tıpkı *Hünler*'in ve *Avarlar*'ın Avrupa'da ve bilhassa macar ülkesinde çalışma şekline benzer bir şekilde devam ederler.. (bak: *Ungarische Jahrbücher* X, 1930 S. 351.)

Demek istiyorum ki eski Türk sanat tarihini mutad şekilde yazmak istediğimiz vakit fazla birşey yapmak için bilgimiz kâfi değildir; çünkü böyle mutad tarzda ancak bize kadar gelebilmiş eserler bahse mevzu teşkil edebilirler. Bu sanatın mahiyet ve inkişafını soruşturduğumuz vakit ise vaziyet değişir. *Türkler ve Orta Asya sanatı meselesi* adlı yazımda bu istikamette bazı adımlar atmıştım. Bu yazımla da adımlarımı biraz daha ileriye atıyorum.

ESKİ TÜRK SANATININ MAHIYETİ .

Türkler herhalde şarktan garba doğru yayılmış olduğu görülen bir ham maddeyi, yani madeni, tercihan işlemiş olacaklardır. Kablettarihçiler, taş devrinden sonra bakır veya tunç devrini takip ettirirler. Bunun doğru olup olmadığı ve yüksek şimal mıntakalarını hesaba katınca doğru kalup kalmadığı bir meseledir. Böylece, türklerin Asya dağlarından garba doğru getirdikleri şeylerin şimalî kutub mıntakasından çoktanberi mevcut olması imkânı baş göstermektedir. Benim *Altay - İran* eserimde ısrar ile dikkati çektikten sonra nihayet şimdi ciddi olarak mütalea edilmeye başlanan Sibirya altın hayvan tezyinatı bu noktada kâfi derecede birecessüs uyan dırıştır; çünkü bu sanata garbî Amerika'da da rast gelindiği gibi Çin ile beraber Asya'nın bütün diğer taraflarına da tesir yapmıştır. Her türlü teşirin greklerden veya asûrîlerden veya babilonyalılardan geldiğine hâlâ kanı olan tarihçilerin sözlerine kanmamak icab eder. Hakikatte vaziyet aksinedir: Sibirya da, Mezopotamya devletinin ve sonradan eski grek sanatının teşekkülü için vücudu zarurî olan ülkelerden biridir. *Sibirya sanatı*

hakkında söylediklerim eski türk sanatı için de muteberdir. Altay - İran ve kavimlerin muhacereti adlı eserimde tâ 1917 de göstermeğe çalıştım ki eski Türk plâstik sanatının en çok sevdiği şekil helezon şeklindeki hendesi tezyinatıdır. Bu hendesi tezyinatın klâsik ilk çağdan geldiğini ümanistler pek bedihî bir şeymiş gibi söylerler. Bunların başka türlü hareket etmesi-ne de imkân yoktur; bunlardan bazıları bu hendesi tezyinatın greklerden ve hattâ eski mısırlılardan (Riegl) geldiğine ve *arabesk* adının da gösterdiği gibi türklerle hiçbir alâkası olmadığına dair cildlerle kitaplar yazmışlardır. Arablara atfen isim verilmesi, sanat tarihinin başlangıçlarına aid olup, meselâ, şimalî üslûba italyanların *gotik* ismini takmaları gibi Avrupa'da üslûblara verilen mânasız isimler nevinden bir saçmadır.

Arabesk'in veya hendesi tezyinat'ın menşeyi meselesi makûs bir tarzda hal olunmalıdır. Herhalde bunun hareket noktası hayvan sembolizmi gibi bilhassa Sibîrya ve binaenaleyh türk kavimleri olsa gerektir. Türkler bunu garbdan veya islâmdan almamışlardır. Bilâkis onlardır ki, madenin meyilli maktadan hasıl olan ve sonradan ağaç ve alçıdan da yapılan yuvarlak yapraklarla doldurulmuş bu şekilleri ilk defa icad etmiş ve yalnız garba değil, her tarafa ve hattâ şarka ve çinlilere götürmüşlerdir. Bu husus için *Altay - İran* eserimin okunmasını tavsiye ederim. Aradan geçen zamanda Appelgren - Kiwalo'nun gittiği yolu takip eden Alföldi bu hendesi tezyinatın kuş kafasından çıkmış olduğu hakkındaki eskimiş nazariyeyi tekrar diriltmiş ve türkünkünü tekrar Sibîrya'ya bağlamak istemiştir. Bunun hakkında benim şu eserimin okunmasını tavsiye ederim : *Kunstchronik* 1927, S. 88.

Türklerle iskitlerin birbirine karıştırılmasını da kabul edemem. İskitleri yüksek Asya dağlarına, türklerin buldukları yerlere, yani takriben Urjançay'a kadar takip edebilirim; hattâ türklerin Asya'da, cermenlerin Avrupa'da oynadıkları rolü oynadıklarını söyleyebilirim, fakat buna rağmen onları kâh Sibîrya ile, kâh İran ve iskitlerle aynı göremem. (Bütün bu mesele hakkında *Die Altslavische Kult*, S. 274 f. adlı eserime bakırsın!) Arayışlarım enasında dediğim gibi, Türk sanatı hakkındaki telekkilerimde bu sanatın menşeyi meselesini ortaya atacak kadar ileriledim. Yani indocermen'lerle Avrupa'daki cermenlerde olduğu gibi Asya'daki türk kavimlerinin de sanatlarının yüksek şimal ile alâkadar olabilip olamayacağı sualini sordum.

Bu noktada türk hareketi ve bunun yaşı hakkında ayrıca mühim bir mesele baş gösterecektir: Avrupa'nın merkezinde ve garbinde *L a T é n e* sarî âtikasile eski Türk hendesi helezon tezyinatı arasındaki dikkate şayan karabet... *L a T é n e* devrinin tunçtan kelt sarî âtikası milâddan evvelki ilk bin senenin son nısfına aiddir. Bunlar ilk önce avar ve sonra devamlı olarak islâm sanatında *arabesk* ismi altında tanılan aynı hendesi tezyinatı arzederler. Bun *Türkske* demek daha doğru olurdu; zira bu,

doğrusu bence türk kavimlerinin şark ve garbda yayılmış plâstik sanatlarının daima görünen işaretidir. Bu noktada daha fazla tafsilâta girişmek isterim, fakat 1917 de çıkan *Altay-İran* eserimle 1930 *Türkiyat Mecmuası'*ndaki makalemın burada vereceğim izahattan evvel bilinmesini lüzumlu görürüm.

Çokları o kadar mütaasıpça ümanist terbiyesi almışlardır ki, bugün bile islâm sanatının antik devrinin klâsik sanatından tevarüs ettiğine dair olan efsaneye hemen inanıverirler. Başlardan bir türlü söküp atılmıyan bu iddianın dayandığı kaya, yalnız Elen - Roma sanatının bütün şümulile yaratma kabiliyetini haiz olduğu ve bu yaratma kabiliyetinin her istikamete doğru faaliyet gösterdiği hakkındaki doğmadır. Bu doğma yüzünden, cenubun tahriflerine uğramamış ve insan bedeni üzerine çalışan cenub sanatının karşısında tamamen müstakil ve devamlı yaşamış *resimsiz* bir şimal sanatının mevcudiyetini havsalar bir türlü almıyor. Bununla beraber, şimal hattı hakkındaki araştırmalar (meselâ bakınız: benim *Forschung und Erziehung*, S. 68. eserim ve *Northern influences in ancient art, Drawing and design* III, 15, S. 76 f.). Bunun greklere aid her şeyden daha eski olduğunu ve hattâ grek sanatının şimale aid hususiyetinin kıymeti -sâf cenub plâstik sanatından farklı olarak- ancak bugüne kadar tamamen aşikâr olmasına rağmen dikkati çekmeksizin grek sanatında yaşayan mühim miyasta şimal kanının mevcudiyeti bilindikten sonra anlaşılabilceğini gösterir. Asya dinlerinin yeşerttiği son çiçeğini teşkil eden islâm sanatı, Akdenizden uzaklaştığı nisbette şimal hatlara doğru geriye uzanmış ve İran'da eski şimal ananesini bilhassa tamamilen sâf bir halde ileriye götürmüştür.

İşte bu suretle Akdeniz'in şark ve cenub sahillerinden antik ilk çağı uzaklaştıran, menşei bakımından Arabistan'dan başlayan göçebelerin din hareketi, Orta Asya'da şimal mıntakalarının cenub eteklerinde yayılan resimsiz bir sanatın inkişafında âmil olmuş ve bu sanat şimalin esas çizgilerine dayanarak bunları yaymış ve bugüne kadar canlı olarak kurumuştur; fakat bütün bunlardan başka kuvvetli bir Türk çasnisi katmıştır.

Mülâhazalarımın çıkış noktası olarak, Mısır ve Mezopotamya kazılarında meydana çıkan bazı oyma tahtaları ele alacağım. İlk olarak Kahire müzesinden iki misal alalım: Kahire'de Arab müzesinde bulunan 1 numaralı resim üstüste iki sathın bakiye parçasını göstermektedir ki bunlar müşterek helezonvarî kıvrık tezyinatlı bir çerçeve vasıtasile bir tek levha haline konmuştur. Üstteki dört köşeli sathda tek katlı, alt sathda ise çift birer plâka, tahta levhanın ön sathı üzerine o tarzda kesilerek konmuş ve mail maktalı salyangoz kıvrımları o kadar derin surette oyulmuştur ki bunlar diğer taraflarda görülmiyen dip sathı temas etmektedirler. Nevî şahsına münhasır, Avrupa'da hemen hemen meçhul, hem taş ve tahta sıva tezyinat (Stuc) a elverişli olan bu usul, şekilleri fazla parıltılı ışıklarla daha ziyade

meydana çıkarmakta olup, bu suretle, neticede esastaki çizgilerin mi, yoksa o çizgilerin etrafını çevirdiği plâkanın, kalb şeklindeki veya yarı palmet tezyinatın mı esas rolü oynamakta olduğu bilinmiyor. Bizim alıştığımız tarz içinde bir taraflı tesir yapan yalnız çerçeve teşkil eden *Palmet*'lerdir. lerdir.

Yine Kahire Arab müzesinde bulunan 2 numaralı şekil başka bir tah - tayı göstermektedir. Burada bu çerçeveleyici kıvrımlı tezyinat bulunma - dığından, tamamen Asya dünyasının çizgi oyunlarına kendimizi teslim etmek mecburiyetindeyiz. Böyle « eski arab » daha doğrusu *eski Türk* anıtı nasıl tasvir olunur ? Evvelâ genişlikleri birbirinden farklı dört çizgi ufki olarak üstüste konmuştur ; bunların en üst ve en alta bulunanları dar birer kenar teşkil etmektedirler ; halbuki her iki ortada bulunanların üst e geleni müsellesi mütesavi-üs-sakeyn, alta geleni ise irtifar müselleslere ayrılmaktadır ki bu da üst kenarda solda bir eşek sırtı ile başladıktan sonra iki zıkkakla birbiri üzerinden esas çizginin merkez şakul üzerinde alt çiz - giyi bölen kısa bir köprü üzerinde bulunduğu yere kadar aşağıya inen üç kenarlı bir şişkinlik ile meydana gelir. Bu suretle hasıl olan satırlar, bi - rinci misaldeki şekillerin aynı olan şekillerle doludur : Meyilli maktada esas çizgiye temas eden, kadeh veya T şekillerinde hakiki *Türkesk*'leri ihtiva eden salyangoz kıvrımlar ! Burada uzun uzadıya teferruata giriş - mek istemiyorum ; okuyucu bize arzolunan bu şeyin ne kadar dikkate şayan ve nevi şahsına münhasır olduğunu, bizzat görüp anlasın ! Herhalde bu tahta her iki tarafa doğru sonsuz veya bir ihtiyaca göre uzatılmış bir sil - sileninin bir unsurunu teşkil etmektedir. Benim (*Koptische Kunst*, No. 7242 eserime bakınız).

3 numaralı şekil Lâivr'de bulunan bir tahtayı göstermektedir. Bunun tezyinatı ilk bakışta hemen bir kuşu hatırlatır. Fakat dikkatle bakılınca bu hayvan'ın sırf jeometrik bir tarzda hasıl olabileceği görülür. Burada da yine, bundan evvelki halde olduğu gibi, genişliğe doğru giden bir çizginin bir parçası karşısında bulunmaktayız ; solda vazo şeklindeki bir plâkanın düz sathı yukarı kısmında *Palmet* tezyinatla bitecek tarzda oyulmuş ve aşağıda bir basamak ve yukarıda bir dirsek teşkil ettikten sonra sağa sola geniş meyilli bir çizgi ile kıvrılan bir şeritle çerçevelenmiştir. Bu suretle, yukarıda bir *kuş başı* oyması olduğunu zannettiren yarım daire şekli hasıl olmuştur ki bunun gagası yarım palmet tezyinatı da ihtiva eden jeometrik bir salyangoza karışmakta ve bedeni ile kanad olarak görülebilecek kısım - ları aşağıda bir takım çiçekler teşkil eden yine salyangoz şeklindeki jeo - metrik çizgi oyunları içinde kaybolmaktadır. Bu tezyinat hakkında *Altay - Iran* adlı eserimde uzun uzadıya izahat vermiştim.

Bu tezyinatı, ne arabların, ne de islâm kültürünün yaratmadıkları - nı bizim pek eski zamanlardan gösterebileceğimiz şimal sanat silsilesi mi - salleri tek başına isbata kâfi olduğu gibi aynı zamanda yukarıki üç misalde

(1)

(2)

(3)
Paris - Louvre
tahta oyma.

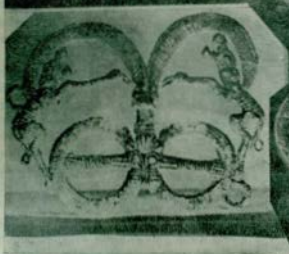

(4)

(5)

(6)

(8)

(7)

(9) Leningrad, Ermitage müzesinde Bahk-Kuş resmi

(10) Balık - Kuş tasviri, şimali Çin'deki arkeolojik araştırmalarda bulunmuştur.

(11) Altın iqlere ait nümune, Amur mintakası. Burada dalgıç mayyeti tamamiyle görülmektedir. Aşağıda sağ köşede zu, balıklar, kuşlar vs. Buğday veya inciler vardır. Çiçe ejderin çevirdiği çiçyiler içinde balık vücudlu kuşlar görülür. Ejderin kuyruğunun yanında gagasında balık tutan kuş ile, yukarıda kenar, tezyinatta ağzında buğday tanesi veya inci tutan kuş farkodilmektedir.

(Resim: *Saufer'e* göre, the decorative art of the Amur tribes, Pag. 4. 6)

(Üçü. sayı: 49, sayfa 11 deki makaleye aid)

yanyana rastladığımız salyangoz kıvrımları, daire ve kalb şeklinde levhalar, hernevi palmet ve çiçek tezyinatı ve bunlara ilâve olarak kuş kafası, helezonî tezyinat ve şerit halinde kenar tezyinat, yapılarda kullanılan bıçak, miskap, inşa tarzlarında meyilli makta başta olarak, düz makta yarık ve çentik v. s. gibi muhtelif tezyin ve inşa neveleri de gösterilmektedir.

Bu eski türk tahtaları (1 ve 3 numaralı şekiller) Mısır'ın ve Bağdad'ın tuluniler gibi türk sülâlelerinin hâkimiyeti altında buldukları, zamandan, yani sanatta da türk kıymetlerinin ön Asya ve Mısır'a muzafferane girerek yeniden kendini göstermesinin mümkün olduğu bir devirden kalmaktadır. Filhakika *La Tène* ile İrlanda'nın ilk hıristiyanlık devresinden kalma âsarî âtikalarında rast geldiğimiz jeometrik helezon tezyinatının türklerden gelme olduğu ve grek sanatında da tezyinatın kabulüne ille önce sırf jeometrik olan şeklin ancak yavaş yavaş memlekete yerleşmesi ile yardım etmiş olduğu hakikat gibi görünmektedir. Bugünkü ümanist haletî ruhiye için bunları kabul etmek her ne kadar güç ise de, şimal sanatının tarihi devredeki merkezi sahanın sanatından daha eski olduğu ve grek sanatının ancak bunun cenubdaki yarım adada meydana gelmiş olan bir kolu olduğunu bilen için de o derece kanaat vericidir. Bizim için şu noktaya dikkati çekmek mühimdir: kavimler muhacereti zamanında hün ve avar sanatının mahiyet ve hususiyetlerini Avrupa'ya tanıtmakta bir türk akını müessir olduğu gibi, bin seneden çok daha evvel, belki yine bir muhaceret esnasında veyahut misyonerlerin faaliyetleri eseri olarak veyahut ta sadece maden ticareti yoluyla sanat istilâsı yapan türkler, Avrupa'da *La Tène* tunç eserlerinin vücut bulmasına sebebiyet vermişlerdir. Keltler bu sanatın zevkine tâ hıristiyanlık devirlerine kadar sadık kalmışlardır; hence İrlanda'nın tezyini sanattaki hususiyeti böyle izah edilir.

Demek oluyor ki burada eski türklerle alakası olması muhtemel bir tekâmül zinciri görüyoruz. Hiç değilse şimalî Asya hayvan tezyinatı ile alakadar olarak göz önünde tutulması icab eden bir başkası da son zamanlarda malûmumuz olmuştur. *Asya tarihi çerçevesi içinde plâstik sanatları* başlığı ile *Şark Cemiyeti Mecmuası*'nda Z D M G X, 1931, S. 104 yazdığım bir yazıda, sanat tarihinin ancak *Beypennehreyn*'deki devletin teşekkülü ile beraber başlatılması münasebetsizliğine karşı noktaî nazarımı bildirdim. Daevvel de rastgele alınmış nûmuneleri dahilinde *Asya'nın plâstik sanatı, mahiyet ve inkişafı* adı ile 1930 senesinde neşrettiğim bir yazıda ise bizzat Asya'da yani asıl Asya'da meydana çıkmış olan ham tuğla ve çadır sahasındaki yaratıcı kuvvete dikkati çekmiş ve ayrıca da yine bu sahadaki maden sanatında kendini gösteren yaratıcı bir istiklâlin alâmetlerini göstermiştim. Son zamanlarda İran'da bazı sanat eserleri meydana çıkarılmıştır; bu eserler hendesî helezonlar şeklindeki tezyini sanat tarihine tevcih edilmiş olan araştırmaları ehemmiyete şayan hayvan tezyinatı istikametinde

tamamlamakta ve bu sayede sanat ile uğraşmanın önünde, bütün tarih hududlarını aşarak mahiyet ve inkişaf meselelerine girişebilmesi için ona ilhamlar verecek esaslara götüren bir rüyet dairesi açılmaktadır. İran Luristan'ında meydana çıkarılan tunç eserlerin bu hususta mühim hizmetleri dokunacaktır. Bu tunç eserlerin üstlerinde tarihleri bulunanları milâddan evvel üçüncü bin senenin ortalarına kadar (takriben 2600-350) [1] takip edilebildiğinden, Avrupa'ya vaki cerman muhaceretinin sanat eserleri ile mukayese edilecek bir sarahatle şimale aid bulunan [2] ve eski Çin tunçları yanında asıl Asya'nın bulunmuş en eski parçaları olan bu eserler, bu şimal sanatının menşe meselesi için katiyetle bahse mevzu teşkil ederler. Şimali Asya meyilli maktar ve türk helazonu ile şüphesiz bunların hiç bir alâkası yoktur; bununla beraber bunlar ne de olsa bir gurub teşkil ederler ki bu gruba vakıf olmıyan bir sanat tarihçisi arayışlarında ileriye gidemez, bu sebebden 1932 de Paris'de M. ve R. S t o r a 'nın elinde bulunan hazineden burada bazı misaller göstermeyi lüzumlu gördüm.

4 numaralı resimde olduğu gibi aynı mahiyette beygir gemlerinin bu hazine içinde daima bol olarak bulunması bu eserlerin binici bir millete aid olduğunda hiç şüphe bırakmıyor. Bu resim iki tane dökme atı göstermektedir; bunların ayakları ve kuyrukları zemin pervazına kakılıdır; fakat sair noktalarda delikli olup baş ile sırtın nihayetinde dizgine mahsus oyuk gözler vardır. Her iki at bir çubuk ile birbirine bağlanmıştır. Hayvanların, resime bakana müteveccih olan her iki bacaklarının kalçasile birleştiği noktada teşkil ettiği daire nazara çarpacak derecede gariptir. Bilhassa ön bacak çeyrek daire şeklinde bir hotoza uygun olarak vücudun üstünde geriye doğru kıvrılmaktadır. At yerine yabancı teke çok sık kullanıldığı gibi, tektük grifon veyahut sfenks ve hattâ insan da kullanılmıştır.

Simetrik başlıklar da bir ikinci gurub teşkil ediyorlar (5/6 numaralı resimler). Başlıkların tam ortasına amuden bir değnek sokulabilmektedir. Diğer gurub, gerilmiş vaziyette, ayakta duran çizgi inhinaları mükemmel iki yaban tekesini gösteriyor. Diğerinde çubuğun sokulduğu boru kısmı bir insan şekli ile üstten maskelenmiş olup bu insan, yanlarda yukarıya doğru yükselen horosların boyunlarına kollarını uzatmış ve diğer horos başları bir taraftan bu insan şekline, ve aşağıda ise ayakta duran iki hayvan kışına (yahut hortumlarını indirmiş fil kafaları ?) -ki bu boruyu alt kısmında ortalarına almaktadırlar- dayanmıştır. Parçaların hemen hiçbiri birbirine tamamilen benzememektedir. Üçüncü bir gurub da tek veya çifte halkalar teşkil ediyor ki bir yaban tekesi muazzam boynuzlarını o halkaların üstüne uzatmıştır (7 ve 8 numaralı resim); tek halkada geviş getiren iki hay-

[1] *Bulletin of the American Institute for Persian Art and Archaeology* 1934 No. 2 ZP. 19 f. (Pope).

[2] Bak: Koch, *Oseberg und Luristan*, Belvedere X, 1931 s. 17 f.

van vardır; çift halka ise halkayı boynuzlarla dış taraftan birbirine bağlayan sıçırar vaziyette hayvanları göstermektedir. Halkaların içinde de kollar şeklinde müstaraz çubuklar teşekkül etmiştir.

Resimlerin esasını teşkil eden bu tiplerin yanında teferruata aid bir balta, kalkan, hançer, kap v. s. gibi parçalar da bulunmaktadır. Sanat tarihi ile uğraşan için katî ehemmiyeti haiz olan cihet Luristan tunç parçaları içindeki hayvan şekillerinin yanında, tercih edildiği sarîh ve aşîkâr olan insan resimlerinin bulunmasıdır. Bu şimal sanatına insan resimlerinin nereden geldiği şimdilik tamamiyle meçhuldür. Daha sonraki baba tasvirleri bu arada akla gelebilir. Hayvan motiflerinin *eurasiatique* bir menşeden gelmesi akla daha çok yatıyor. Çalışma arkadaşım J o s e f Z y k a n'ın bu meseleyle aid olarak yazdığı bir türk motifi olan dalgıç kuş (*Erlık*) hakkındaki yazısını buraya koyuyorum. Bu motiflerde gözedilen maksadın süs ve ziynet olmadığı, bilâkis mâna tasavvurlarının esas teşkil ettiği ilk defa olarak bu yazıda bahse mevzu edilmiştir :

« En eski türk sanatının izleri ile buna esas teşkil eden tasavvurlara aid meselede suya dalan kuş motifine rastlıyoruz ki bu motif, islâmîyeti kabul eden türklere yabancı olduğu halde yukarı Asya'da muhaceretten arta kalmış pek az türk cinslerinde, hattâ bugün dahi, anane şeklinde şamakta bulunmuş ve bir zamanlar Asya'dan garbe doğru muzafferane rini takip etmiştir.

« Bu motif, eski türk din akidelerinin en esaslarından biri yeni fenalık prensibi olan *Erlık*'in dünyanın yaratılışına iştirâk ederken bu iş için lâzım olan toprak tanesini çıkarmak üzere dalgıç bir kuş şeklinde ilk teşekkül eden denizin dibine daldığını göstermekte ve İrani'lerinkinden bu noktada ayrılan dualist bir kozmogoni nazariyesi ifade eylemektedir. Şamanî varyantlar bu yaratılan toprağın, umman içinde kıvrıldanmadan durabilmesi için balıkların üstüne tesbit edildiğini söylüyorlar. Bu kozmogoni tasavvuru hâlâ bugün dahi şimal Asya mntakasına yayılmış bulunmaktadır (3).

« Sanat tarihçisinin her şeyden evvel alâkasını çeken cihet bu motifin plâstik sanatlara ne suretle girdiğidir. Motif, dalabilmek için bir balık olan kuş ile balıklı kuş şekline çok erkenden bölünmüştür.

« Kuş-balık olan birinci motif, kitab üstünde ilk olarak Babil astronomisinde (9No. 1ı resim) gösterilmekte ise de orada daha eski kozmogoni nazariyesinden alınmış olması muhtemeldir ki bunun, ilk sanat âbideleri

[3] Bak: Radloff Wilhelm, *aus Sibirien*, 2. Bd., s. 3 ff. ve 1. Bd., s. 360 (*Nachweis f. die Lebed - Tartaren*). Leop. Walk son zamanlarda Viyana antropoloji cemiyeti neşriyatı arasında (1933. s. 60) ilk denizin yara-

dılmasında dalgıç motifinin yayılışı: *Die Verbreitung des Tauchmotivs in den Urmcerschöpfungssagen* başlığı altında *eurasiatique* saba için mükemmel bir terkeb neşretmiştir.

üzerinde zamanımıza kadar gelemediği zannındayım. Sarmat devresinden *Cimbalova Mogila*'da bulunmuş olan altın at tezyinatı *kuş-balık*, *kuş gagalı balıklar* şeklindedir (4). Bu motif, galiba Pontus isteplerindeki türk cinsleri ile veya hünlerle temasları neticesinde şark cermenleri tarafından da alınmıştır. Bu motofi taşıyan en mühim anıt Romanya'da *Concesti*'de bulunan *kuş-balık*'tır (9 numaralı şekil) [5].

« Bu motif petek şeklinde çizilmiş bir cam tabaka ile kaplı olup altından yapılmıştır ki Avrupa milletler muhacereti sanatında bulumukayese edilebilecek birçok misaller mevcuttur. Şark cermanları, büsbütün başka mâna ifade eden bir dalgiç motifine filhakika malik bulunan İran sanat dairesinden iktibas imkânına rağmen, kısmen türk tasvirlerini kabul etmiş görünüyorlar. Şarkî Asya ile Osean pasifiğin cenub ciheti zaten kuşların balıklara ve balıkların kuşlara tahavvülüne aid mitlere maliktedirler.

« Balığı yakalamak için dalan ikinci kuş motifine gelince; bunu Josef Strzgowski bilhassa tetkik etmiş (6) (10 numaralı resim) ve haklı olarak menşeyini yine yukarı Asya'ya ulaştırmıştır. Zoltan Takacs bunda, hünler vasıtasile yayılan bir mogul motifi görmekte olduğunu (7). Bu motifin yayılmasında hünlerin hisseleri olabilir; fakat burada ehemmiyeti haiz olan nokta, bu motifin eski türk kozmogoni metitlerinden bir parçayı göstermiş olmasındadır; yalnız şu farkla ki; balığa doğru dalmakla, bahsettiğimiz mite aid hususiyeti gösterilmekte ve mutlaka da kozmogoni maddesi ile alâkası olması icab etmemektedir. Aynı motif, Amor sahillerinde yaşayan milletlerde kayın ağacı kabuğundan yapılmış nünuneler içinde, hattâ bugün bile gösterilebilir; Netekim bu motif için Çin zengin bir yayılma sahası teşkil etmiş bulunmaktadır. Sarmat zamanında bu motif *Olbia* arması idi. Aba takyeye aid Macaristan'da *Szeged*'de bulunmuş olan güzel bir tunç kaplama, milâdi 400-800 tarihleri arasındaki zamana aid başka bir vesika teşkil etmekte ve galib bir ihtimal ile asyalı cinslere aid bulunmaktadır (8). Bu motifin burada daha fazla tetkik edilmesi mümkün değildir. Kitab resimleri meselesi hakkında Strozogowski'ye bakılmasını tavsiye ettikten sonra burada yalnız şu farazi yeye yer veriyorum : *Balık - kuş inisyalinin* Asya fikir âlemine en yakın bulunan şark cermenlerinin yanmış olan ariyanî yazmaları vasıtasile merovenj kitab sanatına geçmesi akla çok mülâyim gelmektedir. Bu motifin

[4] Boroffka, *Scythian art* 1928, Tafel 35 a,

[5] Mazulewitsch, Leonid, *Byzantinische Antike*, 1929, s. 129.

[6] Zulest *Asiens Bildende Kunst*, s. 382 ff.

[7] *Ostasiatische Zeitschrift*, 5. Bd. 1916, s. 138.

[8] Hampel Yosef, *Altertümer des frühen Mittelalters in Ungarn*, 3. Bd. Atlas, Tafel 92; keza bak : 2 Bd, S. 113.

türk ve asıl *eurasiatique* sahayı ne kadar çok taşımış olduğunu aynı motifin *Pueblos - Indian*'ların préhistorique porselen Ceramique'lerinde bulunması ile anlıyoruz (9). Bundan çıkarılacak neticeler ancak L e o p. W a l k dalgıç motifinin ananede yayılması keyfiyetini Amerika için de ispat ettikten sonra ikna edici bir mahiyet alabilecektir. »

INKIŞAF :

Yukarıdaki motiflerin tetkiki bizi bazı şimli Asya şekillerinin mukayesesine sevketti; şimdi ise burada büsbütün başka mahiyette bir mesele ortaya çıkıyor : *Türklerin ilk vatanlarının neresi olduğu* meselesi. Bu meseleye ekseriya türklerin daima Altay'da oturdukları ve indocermerler'in eğer mümkünse, şark komşuları oldukları yolunda cevap verdiler. Indocermerlerle türklerin temas etmiş olduklarına inanıyorum; fakat bu inanışım bunların ilk vatanlarının yanyana oluşlarına değil, belki her ikisinin de şimalin en yukarı kısmından gelmiş olmalarındadır; indocermerler, diyelim ki, Groenlând üstünden aşarak Avrupa'ya, türkler ise, yine diyelim ki, kutbu şimalî Amerika'dan ve şimalî şarkî Asya'dan çıkarak Altaya gelmişlerdir; fakat bugün plâstik sanatlar tetkikatında bu nevi meselelerde belirsiz ve iptidai bir bilgiden fazla ne gibi malûmatı olabilir ?

Daha iyisi biz burada şimal kutbu haritasını ele alarak işe başlayalım. Menşе meselesini takip edebilmek maksadile Avrupa'daki indocermer, cermen ve alman milletleri için plâstik sanatta bir şecere mahiyetinde olmak üzere bir sıra kabul etmek mecburiyetinde kaldım; eğer türkler için de -daima benim kendi ihtisasım bakımından hareket etmek şartile- Asya plâstik sanatı çerçevesi içinde buna benzer bir şecere kurabilirsem çok sevineceğim. Türklerin Altay'dan çıktıkları hakkındaki eski anane bence sarsılmaz bir sağlamlıktadır. Fakat biz bugün artık binlerce senelerden değil, belki on binlerce ve daha ziyade senelerden hesap yapıyoruz ve bizim inkişaf tarihi dediğimiz çerçeve içinde bu devrine kadar yürüyoruz ve bunu yalnız cenubda değil şimalde de böylece hesaplıyoruz. Coğrafya âlimi W e g e n e r, Groenlând'm iç buz mntakası muammasını nasıl hal etmek istiyorsa biz de bugün bilmek istiyoruz: Acaba insan, son buz zamanında, yani tabii ilimlerin adedlerde olmasa bile arka arkaya teselsülünde ittifak ettikleri buz devirleri arasındaki zamanda -ki bu ilimlerin insanın bu buz devirleri arasındaki fasılada yaşadıklarını da kabulde birleşmekte'dirler- şimilde ehemmiyet kazanmış mıdır ? Halbuki burada daima cenubdaki buz devri insani bahse mevzu edilmekte ve buz devresi insanının şimalde de yaşadığından bahsedilmemektedir. Şimdi ise anasıl Asya'ya aid ve menşeyi itibarile Avrupa sanatı dediğimiz şeyin mahiyet ve inkişafı-

nı aydınlatmak için elli senedenberi temadî eden araştırmalarımda vardı - ğım nokta şudur : gerek Akdeniz dairesi ve gerek sonraki indocermen muhacereti için bu hareketlerin en şimali kısımdan ve buz zamanından çıktığı faraziyesini ortaya atmak zaruridir (10). Fakat bu netice bir ikincisini doğurmaktadır ki belki daha mühim olan bu ikinci netice birinci - sile elele yürümektedir.

Şimdi bugünkü kutub dairesinin cenubunda en eski bakiyelerini tesbit ettiğimiz insanın, yer yüzünde fikri idareyi elinde bulundurmuş ilk insan olup olmadığı meselesine plâstik sanatlar bakımından cevap vermeye çalışıyorum. Hayatıma süren çalışmalarımaya dayanarak *homo Sapiens* adını verdiğimiz (kendimize nazaran) insanın şimalde yani en eski izleri ile kutub buzları altında gömülü durduğu fikrini kabule hergün biraz daha mecburiyet duydum. Şimal kutbunu hesabdandan hariç tuttukça bütün kafa taşı ilmi bence beyhude ve semeresiz kalacaktır. Mevduyetlerini koruyabilmek için yapmış oldukları mücadeleler neticesinde şimal insanını cenubda *Dolce far niente* insanından ayıran intizam sevgisi ile uzun kış gecelerinin husule getirdiği hasretin orada inkişaf ettiğini zannediyorum. Çalışma ve dinlenme; işte iki zıd kutub ki yüksek ve derunî bir hayat bunların arasından doğmuştu.

O halde ben Akdeniz devleti olan eski şark, elenizm, Roma, garbî Avrupa şeceresi ile ilk Avrupa'nın indocermen, grekler, trakler, cermenler (gotik), keltler ve slâvların şecerelerini karşılaştırarak birincisinin daha eski bir milletler muhacereti ile şimal kutbundan deniz yoluyla Akdeniz'e varanlara aid olduğunu, halbuki diğer şecerenin indocermenler'den çıkan ve yine şimal kutbundan yürümekle beraber bu defa karadan Asya'nın ortalarına geldikten sonra orada şimalin istep kavimleriyle ve Asya'nın ortasındaki çöl milletleriyle ve dağlarda yaşayan türk cinsleriyle çatışanlara aid olduğunu kabul ettim. Şimdi ortaya bir sual çıkıyor: bütün bu kavimlerin mütefekkir ruhu hangisiydi? Hâkim fikir, bu kavimlerin Akdeniz mütefekkeri yanında pek bahse mevzu teşkil edemeyecekleridir; fakat benim fikrim bambaşkadır. Ben indocermenlerin yüksek bir kültüre malik oldukları kanaatindeyim; tabii bu kültür, on binlerce tetevvüç eden yüksek ve hâkim bir kütlenin yaşadığı huzurlu bir hayat içinde inkişaf eden Akdeniz dairesinin yarattığı kültür mahiyetinde değil, fakat Akdeniz devletleri dairesine karşı duyulan hayranlık yüzünden âlimler tarafından tamamile gözden kaçırılan derunî ve ruhrî bir kültür mahiyetindedir. Şimdi sorabiliriz - Aacaba Asya'nın şimal milletleri kültür bakımından indocermenle'nin altında mı idiler?

Evvelce de söyledığım gibi bu hususta da hâkim fikir şudur : meselâ,

[10] *Drei Kunstströme aus nordeuropäischen und Fortschritte de* çıkıktır XI, 1935, S. 65 f.

bizim Sibirya'da bulduğumuz sanat eseri Asûr - Babil'den, dolayısıyla, eski Yunandan çıktıktan sonra bir münasebetle Pontus iskitleri tarafından Şimali Asya'ya nakledilmiş olması. Biraz mülâhaza edilecek olursa yeni bakımdan hareket etmek şartile bunun ne demek olduğu anlaşılacaktır: Alahın yer yüzündeki toprakları üzerinde nerede yüksek kıymette bir sanat eseri bulunacak olursa mutlaka Akdeniz dairesinden çıkmış olmalıdır. İtiyad neticesi kökleşmiş olan bu fikir anahtarı ile bu eski sanat sahalarından çıkmamış olan şekillerin -Mezopotamya veya Hellâs sanat şekillerile karabeti halinde- Sibirya'da bulunabileceğini kabul etmek tamamen imkânsızdır. Böyle düşünenler ümanistlerdir. Bunlar herşeyi, mutlak bir Akdeniz imanı ile görürler ve asırlardanberi manevi ilimlerin diğer zeminlerde arz edebildiği şeylere hor bakarlar;; tabii ilimler çoktan bu dolambaçtan kurtulmuşlardır. Plâstik sanat tetkikatı benim kendi tâbirim veçhile *nufuz ve hâkimiyet bakımından* bu düğümü katı olarak, değil yalnız Avrupa için, evleviyetle Asya için çözecektir. Düşünülsün ki bu lüzum, ezcümle eski türk sanatı kökleri hakkında yapılacak araştırmalar için de nekadâr ehemmiyetlidir.

Evvelce Türk sanatı bir zamanlar sarazen ve şimdi ise islâm sanatı dediğimiz aynı tek pota içine atılmış ve ümanistlik gayretini tamamlamak için de bu islâm sanatı ile Sibirya sanatının -ki hâlâ aynı gayret bugün de görülmektedir;- meselâ son defa olarak şu eseri okumak bunu göstermeğe kâfidir: C r e s w e l l, *Early muslim Architecture* de antik sanatında çıktığı söylenmiştir. Ben bu fikri *İslâm Mecmuası'nın* ilk çıkışındanberi bu mecmuayı neşreden H e r z f e l d 'e karşı daima cerh ve redde çalıştım. Bu müadelenin ceryanını takip için bu mecmuanın ilk cildleri ile benim 1910 da çıkan *Amida'dan* 1933 de çıkan *Asya minyatörcülüğü* hakkındaki *Asiatische Miniaturmalerei* adlı eserime kadar neşrettiğim eserlerime bakmak kâfidir. İslâmiyet ilk defa Akdeniz'de, yani Emevî'ler idaresinde M u h a m m e d sülâlesinden çıkmak üzere, tahrib edilen kiliselerden elde edilen ham maddeler ve kabti, rum ve irânî işçilerle işe başladı. Bağdad merkez olduktan sonra ise islâmiyet plâstik sanatta daha ziyade iranleşti ki çok dikkate şayan bir hususiyet, bizi burada bilhassa alâkadâr eden türk hususiyeti, bu karakterle memzuç bir halde tayin etti. Türk sanatı zamanen islâmiyetten daha evveldir ve islâm sanatı dediğimiz sanatın katı mahiyetini tayin eden antik sanat değil belki türk ve İrân sanatıdır.

Teferruatın tayini hususunda yapılan araştırmalardan alınan neticeler ile bizim çıkış noktamızı teşkil eden esas meseleye henüz cevap verilmiş değildir : *Ne zamandanberi türkler Altay'da Sibirya istepleri ile Gobi ve Tarım havzasının iç Asya çöl mıntakası arasındaki hudud dağları üzerinde yaşamışlardır ?*

Buz devri burada tabii hudud teşkil eder; meselâ buz devri zamanındaki en eski durumunu bugün dahi muhafaza eden Pamir cümudiyelerinin

erimesile civar arazide husule gelmekte olan telâfisi imkânsız kuraklıktan dolayı bu devirde, hudud teşkil eden mevzuubahs dağlarda insanların şimali şarkî istikamette yaşamış olmalarına inanmak mümkün değildir. Benim bir arnavut altın hazinesi keşfine ek olarak yazdığım *Altay - İran* eseri ile de katî bir hakikat olduğunu gösterdiğim gibi türkler kuyumculuk işleri ile tanınmışlardır. Bundan başka kutbu şimali Amerika'sının altın zenginliğini de hatırlayacak olursa insan, sibiryalılar ile türkler nezdinde bulunan bu ham maddenin meydana çıkışı ile *Aztek*'lerle *İnka* devletini ortadan kaldıranların hazır buldukları altın zenginliği arasında ve kezalik bugün dahi Amerika'nın garbinde topraktan çıkarılmakta olan hazineler arasında yine bir dereceye kadar bir münasebet görmekten kendini alamıyor.

Binaenaleyh, Alaska ile Kanadanın buz denizi adalarında altın bulunduğu bakılırsa bu altının buz devirleri arasındaki zamandaki kutbu şimalde büyük hazinenin sadece son bakiyelerini teşkil etmesi, yeni bir buz devri dalgasının gelmesiyle soğuşun tesirinden kaçan milletler tarafından Şimali Asyaya getirilmesi ve orada mahiyetine uygun bir sanat faaliyetiyle karşılaşması ve yahut da böyle bir sanatın doğmasında âmil olması keyfiyeti hiç de ihtimalden uzak sayılamaz.

Hendesî helezonlar, altından hayvan sanatı ve *Ertik* hakkında söylenen şeyleri burada tekrar ele alarak bu şekillerden *asli yurd* meselesine cevap vermekte istifade edilip edilemeyeceğini soruşturmak lazım gelir. Soruşturmalara gelecekteki araştırmalar cevap verecektir. Eğer hendesî helezonun husule gelmesinin maden parıltısı ile alakadar olduğu kabul olunursa -ki bu, yalnız meyilli makta ile mümkündür- bu nokta Sibirya'nın altından yapılmış hayvan sanatı için de muteberdir. Bazı hayvan cisimleri hemen kübik olarak meyilli satırlardan oyulmuştur ki ben evvelce *Altay - İran* eserimde bunu göstermiştim.

Sibirya'lılar ile türklerin yanına üçüncü bir gurub olarak moğalları da mutlak ve muhakkak olarak çölün göçebe çobanları sıfatile getirecek olursak mevzuubahis meseleye cevap verilmesi için itibara alınması lazım gelen bir üçüncü kolu ele almış oluruz. Bunların arasında belki de moğollar en az yerleşmiş olanını teşkil ediyor ve bu sebepten nereden geldikleri ve nereye gittikleri bilinmiyordu. Ben bunu Hindistan'daki büyük moğol sanatını *Asya minyatürcülüğü* adlı bir eseri tetkik ettiğim zamanda, yani ancak son zamanlarda tekrar hissettim. Göçebe çobanların daima hareket halinde bulunmalarına, bütün geçimlerini temin eden hayvanları için muhtaç oldukları otlakları daima değiştirmek mecburiyetinden ileri geldiği sebep gösterilmektedir. Her ne de olsa burada Şimal Kutbunda yaşayan milletlerin, bugün eskimoların hâlâ mecbur oldukları gibi, yaklaşmakta olan kıştan ve hele buz zamanı dalgalarından kaçarak cenuba iltica etmeleri itiyadının da bir tesiri vardır.

En eski zamanlardan kalan eserlerden anladığım neticeler ile Avrupa-da indocermenlere intikal ettiğim gibi Asya'da da amerasia'lılara intikal ediyorum. Fakat meselenin esası şudur ki, bu mevzuda türk milletlerini de bu sıraya sokmak icab ediyor. Yalnız bir noktaya işaret edeyim: Bu meseleyi birbirine bağlayacak bir cevap verebilmek bugün için tabiatıyla mümkün değildir.

Şurası dikkate şayandır: *Bedas* zamanına aid İrlanda-Anglosakson yazmacılığı her ne kadar tezyinata en mebzul bir şekilde yer verdiği ve hele inisyalleri taşkın tezyinat ile birleştiği halde *balık-kuş* inisyalini asla kullanmamıştır. Kara Avrupasının *balık-kuş* tezyinatı ise, bunun yanında nazara çarpacak derecede mütevazıdır. Acaba bu tezadlar ne gibi sebeplerden doğmuştur. Britanya adalarında acaba Kara Avrupasında hiç mevcut olmayan veya kilisenin yazmalara ihtiyaç duyduğu bir zamanda ortadan kalkmış olan bir sanat cereyanı mı kendini göstermiştir, yoksa *balık-kuş* inisyali dolayısıyla diğer taraftan işaret ettiğimiz sanat cereyanı acaba kanalı hiç aşmamış mıdır?

Burada zaman farklarını nazara almak icab etmektedir; öyle ki İrlanda zinet eserlerinde gördüğümüz sanat cereyanı daha eski olup farik alâmeti ezcümle *balık-kuş* inisyali olarak daha genç bir sanat cereyanı meydan aldığı zaman tam ve kâmil olarak teşekkül etmiş bir halde mevcut bulunuyordu. Her ikisi de menşeyini Asya'dan aldıklarından bizim İrlanda'ya nisbet ettiğimiz sanatın Asya'da cermen milletlerine nüfuz eden sanattan daha eski yani daha evvel olarak Avrupa'ya nüfuz etmiş olması lazım gelmektedir.

Çeviren : Cemal Köprülü — Nusret

HALKEVINİN ÇOCUĞU

*Halka hizmetin ulvi sırrına ermiştir o ;
Kendisini dāvaya bilerek virmiştiir o ;
Yanında hiçtir şem'in şuuruz pervanesi.
Ve sesi, inkilâbın, kùltürün, halkın sesi...
Kaç yaşındaysa, kimse, « Halkevi genci » adı ;
Ve maksadı dūnyanın en insani maksadı -*

*Atmak şahsi zevki de bir şahsi keder gibi ;
Halkın değerlerini işlemek mermer gibi ;
İnkilâbın örsünde dövülmem ve dövülmek
Güneşinde parlamak yalın süngüler gibi ;
Her imkânsız görünen başlangıçtan hız almak
Düşünmek, plân yapmak Samsun'a iner gibi ;
Sinsi inansızları, çarpık inanlıları ;
Sürmek ve sürmek 9 Eylülde sefer gibi ;
Mesuliyet ve şeref duygusunu bir tutmak
Ferahatı kuşanmak bir altın kemer gibi ;
Serdar gibi: onörün ve kùltürün safında,
ATATÜRK'ün safında gönüllü nefer gibi...*

*Halkevi var: münevver, avâre zerre değil ;
Öyle bir yerde değil, öyle bir kerre değil ;
Yüz altmış yedi yerde murada erdi bu yurd ;
Yüz altmış yedi özden feyzini verdi bu yurd ;
Yüz altmış yedi tarhta belledik bağımsız ;
Yüz altmış yedi burca diktik bayrağımızı.
Öz yurdu fethet çıktık işte mânen, yeniden,
Bir gönüllü zabıttır burdan her köye gid en,
Bir zevkin zaferidir köyde her bando sesi,
Her halk dersanesi bir ayrı irfan cephesi ;
Sahnedeki her kadın hemşiyre ödevinde,
Her kadın Tomris kadar kahraman halkevinde.
Savaş çetinse çetin: şuur tam, enerji bol,
Her okuma odası, bir ileri karakol ;
Kalb ve kafa fethedip geçeceğiz bu yoldan-
Bir büyük fethet çıktık yüz altmış yedi koldan,
Ve böyle gelecektir, sonu karanlıkların
Bugün yüz altmış yedi, bin altmış yedi yarın !*

*On yedi milyon gönül şimdi birer halkevi
Gözümüzün ferinde ülkümüzün alevi
Büyük yarınımıza doğru seferberiz biz.
HALK İÇİNDE HALK İÇİN HALKLA BERABERİZ BİZ.*

*Halkevi genci nedir işinde gören bilir...
O hep böyle yükselir, Tanrı biraz eğilir,
Bir gün öper alınından bu adsız kahramanı.
Kuvvetlendirmek için içindeki inanı:
Düşün o damarlarda nabız vuran al kanı:
Mustafa Kemal kanı... Mustafa Kemal kanı...*

21 - 2 - 937

, BEHÇET KEMAL ÇAĞLAR

HUKUMDARLARA ÇIKIŞAN ŞAIRLER

NIHAD SAMİ BANARLI

Türk halk şairlerinin, münevver sınıf sanatkarlarına nisbetle devlet, millet ve yurd işleriyle çok yakından alâkadar olduklarını görüyoruz.

Osmanlı İmparatorluğunun kuvvetli zamanlarında askerinin başına geçerek, türk ordularına şanlı savaşlar kazandıran hükümdarlar için de kahramanlık destanları sıralayan halk şairlerimiz vardı.

Caize almak maksadile değil, yürekten kopan heyecanlarla söylenen bu destanlarda, hükümdarla birlikte bütün savaşanlarda öğülür, harbın nasıl başlayıp nasıl kazanıldığı anlatılır, zafer sevinçleri veya kahramanlık duyguları terennüm edilirdi [1].

Fakat, İmparatorluk gerilemeğe, kuvvetten düşmeğe başladığı zaman; divan şairleri gene aynı klâsik medhiyeleri tekrar ederlerken; halk şairlerimizin dillerinde yürek sızıları görölmeğe başladı.

Halk şairlerinde :

Ağalar beyler zulüm değil mi bize Demirden yayımız çekilmez oldu [2]
feryadları yer aldı. Önceleri bu gerileyişin sebebini kavrayamıyan Aşık-
lar, az zamanda facianın baş kahramanını bulmakta geçikmediler. Bu şiir
aynı şairlerin deyişleri :

Hünkârım dünyaya eyle bir nazar Duacı kulların ağlayıp gezer
Urum'u acemi ortaya yazar Kanî erkân, kanî yol Padîşahım

Yahut :

Uyan Sultan Selim bağrın taşmıdır.

Şikâyetleriyle doldu.

Bu yazımıza kattığımız iki halk türküsünde milli derdlerle yürekleri yanan halk şairlerimizin, münevverlerin baş eğdikleri son asırlar hükümdarlarına karşı, nasıl haykırdıkları görülecektir.

[1] Bu çeşit kahramanlık, fedakârlık ve savaş şairlerinden örnek görmek için başlıca şu eser ve yazılara bakılabilir: Mehmed Halid: *Hocaoğlu Hükmi* aynı mecmua s. 46
Prof. Fuat Köprülü: *XVI üncü asır sonuna kadar Türk saz şairleri 1930. Kayıkei Kul Mustafa ve Gene Nihad Sami: Demircioğlu. Atsız mecmua sayı. 13 ve Halk şairlerinden Girit savaşı. Kültür haftası sayı 20.*
Osman hikâyesi 1930. Ahmet Kudsi: Köroğluna dair. ve Cezayir halk şairleri. Halk bilgisi mecmuası. s. 110 - 116 ve 124.
[2] Halk şairlerinde Girit savaşı: Kültür haftası sayı 20.

Mısır Türküsü : Daha Birinci Selim'in Mısır'ı zaptı tarihinde başlayan *Fikariye*, *Kasımiye* gibi fırkalar arasındaki kavgalar, gitgide Osmanlı İmparatorluğu'nun Mısır'da mutlak bir hâkimiyet tesis edebilmesini imkânsız kılmışlardı.

Ali Bey, Ebuzeheb Mehmed Bey gibi şahsiyetrin Mısır'da istiklâl ilânı derecesine varan isyan hareketleri sırasında Osmanlı Devleti'nin Mısır'ı, hattâ senelerce valisiz bıraktığı oluyordu.

Zaman zaman Mısır âsileri, Şam âsileri ile birleşiyorlar, bu isimlere Tahir Omer gibi yıllarca İmparatorluğa karşı durabilen sergerdelerin adları da karışıyordu [3].

Nihayet 1798 temmuzunda İskenderiye'nin zaptı ile başlayan Napoléon istilâsı; elde edildiği gündünberi bir türlü idare edilemeyen bu sahada yabancı devletlerin hâkimiyetine de yol açmış oldu [4].

İşte bize ismini bile adam akıllı veremiyen bir halk şairimizin, bütün bu acı ve haysiyet kırıcı vak'alar karşısında duyulan ıztıracları -Mısır toprakları ağızından- haykırışını gösteren şu türkü, yukarıda söylediğimiz alâkanın en kuvvetli örneklerinden biridir :

105 yaşında olduğu halde Hasan Paşa ile döğüşmekten çekinmeyen bu muhteris araba, Gazi Paşanın ağızlarından söylenen türkü, şekil bakımından halk edebiyatımızda, sık sık rast gelinen bir tiptir.

Mısralar arasına ilâve edilen *ey*, *bre*, *aman* gibi nidalar; türkünün bir zamanlar heyecanla dillerde dolaştığını göstermektedirler.

Türkü

Donanmal hümayun girdi Hayfa'ya
Tenbih oldu içindeki tayfaya

Hasan paşa derki gelsin yanıma
.....

Tahir Ömer der ki ey yüzbeştir yağım
Bre döyüşe döyüşe aman kestirmem bağım

Tahir Ömer der ki ey seni bozarım
Çölün arabına nâme yazarım

Hasan paşa der ki ey eyleme inad
Çölün arabundan ey hiç umma imdad

Hasımın Hasan paşa bil Tahir Ömer
Hasımın Hasan paşa bil Tahir Ömer

Çıkarayım seni devlet önüne
Rıcaın ben olayım der Hasan paşa ey

Sırtıma giymişim ecel kumaşım
Varamam ayağına bil Hasan paşa

Balyemez toplarım burca dizerim
Ölünce döyüşürüm der Tahir Ömer

Kuş olsan uçmağa vermezim kanad
Alurum kelleni der Hasan paşam

[3] Asıl ismi Zahir Ömer olan ve Şam, Akâ, Yafa, Hayfa taraflarında hüküm sürmeğe çalışan Şeyh Tahir Ömer, (H. 1184) senelerinde ortaya çıkan bir mütegalibedir.

Mısır asileriyle birleşerek, devlet için içli dışlı epli güçlükler çıkaran bu zat (H. 1189) yıllarında Kapudani derya

Gazi Hasan Paşa tarafından tenkil edilmiştir. Tahir Ömer ile Hasan Paşa arasındaki savaşa dair olan ve kendi kitaplarım arasındaki bir cökte bulduğum bir türkü parçasını da buraya ilâve ediyorum.

[4] Cevdet tarihî: C. I. s. 302 - 334 ve C. II. s. 323 - 333.

Türki i Mısır [5]

Ben bir çehir idim Arabistan'da
Şimdi esir oldum kâfir elinde

Bilmem hayal midir yohsa düşmüdü
Uyan Sultan Selim bağrın taş madır

Yakasına diktiler otuz sernişan
Murad senden bize resulü zıyan

Havuzlardan abdest alınmaz oldu
Dergâhlar ziyaret olunmaz oldu

Evvel İskenderiyyeyi aldılar
Kölemen arabı cümle tabi oldular

Halim müşkil oldu hasılı kelâm
Ricâlden dostları intikam alam

Ömrüm geldi geçti birdem gülmüdim
Sair iklim gibi tayin almadım

Mısır dedikleri (Pir oğlu) yerde [6]
Devlete hazîne verürdim ben de

Namumuz sözenür Aecemistan'da
Hidayet mevlâdan der ağlar Mısır

Gözlerim yolda kar yohsa kış mısır
Mukadder böyleymiş der ağlar Mısır

Ferman vermiş ana Devlet-i-alihan
Hidayet Mevlâdan der ağlar Mısır

Ezanı Muhammed (iye) okunmaz oldu
Mükadder böyleymiş der ağlar Mısır

Yakub makamları vıran ettiler
Hidayet Mevlâdan der ağlar Mısır

Huzuru Baride müreffeh olam
Mukadder böyleymiş der ağlar Mısır

Kendime münasib Vali bulmadım
Hidayet Mevlâdan der ağlar Mısır

Metaim yürürdü bahriile berde
Mukadder böyleymiş der ağlar Mısır

Tamam

Bu mısırâlarda yurd için ızdırab çeken halkın nasıl haykırdığını görüyoruz.

Yurdun türlü bucakları için bağırları taş kesilmiş gibi alâkasız, hattâ habersiz duran hükümdarları seyrediyoruz.

Napoléon'un : « Ben memleketinizi zabtetmeğe gelmiyorum. Sizi mütegalibenin ve kölemenlerin elinden kurtarmak için geliyorum. Devleti âliye'nin müttefiki olan fransızlar, biliniz ki, sizin dininize ve peygamberinize hürmetk rdırlar. Müslümanların baş düşmanı olan Papa'nın tahtıgâhi *Kızıl elma'yı* tahrib etmiş olan fransızlar da müslüman sayılırlar [7]. Benim otuz sernişanım var. Ve devleti âlişanım fermanı ile geliyorum [8].

Şeklindeki garib ve aldatıcı ilânlarının Mısır türkleri tarafından nasıl bir hayretle karşılandığını acı acı okuyoruz.

Şair, önce İskenderiye'yi alan fransızların Mısır'da daha ne haysiyet kırıcı ve gayri medeni hareketler yaptıklarını da anlatıyor.

Bu satırlarda kölemenlerin, arabaların hemen onlara tâbi olarak hiyanet edişlerindeki ezeli bağırsızlığın ve saygısızlığın izleri de var.

[5] Kendi kitapların arasında eski ve zengin bir halk şiirleri mecmuasından. cönk : No. 7, s. 8-9.

[6] Bu satırdaki Piroğlu kelimeleri *Biroşlu* ve *Birulu* şekillerinde de okunabilecek] bir surette ve çok acemî bir

yazı ile yazılmışlardır. Eğer kelime Pir oğlu ise, türkünün bu isimdeki bir halk şairi tarafından yazıldığı anlaşılır ki şimdilik en kuvvetli ihtimal de budur.

[7] *Ceedet tarihi*: C. 6, s. 402-406.

[8] Mısır türküsü üçüncü dördlük.

Mısır, ricalden intikam almak istiyor. Mısır, ömrünce, bir ân gülmemiş, başka yerler gibi bakılmamış, kendine münasib vali bulmamıştır.

Halbuki o; devlete hazine veren, karada ve denizde, metar geçen ve tanılan bir yerdî.

Son dörtlüğündeki okunmıyan kelime eğer *Piroğlu* değilse, yukarı -daki türkünün daha başka parçaları da olacağı aklı gelebilir.

Şimdilik türkümüzün Mısır'daki halk şairlerinden biri tarafından yazıldığını ve XVIII inci asrın son senelerine aid olduğunu söylemek mümkündür.

Mora İhtilâli

Tepedelenli Ali Paşa ve Halet Efendi meselesi ötedenberi istiklâl için hazırlanmakta olan rumların işlerini kolaylaştırmış, Mora isyanı başlamış, almış, yürümüştü.

Bu hâdisede, devletin isyanı bastırabilecek bir adam seçemeyişi yüzünden çarçabuk haysiyet kırıcı bir şekilde girmişti.

Isyan, Mora'dan sonra, Agribuz, Sulica, Çamlıca, Ipsara gibi adalara da yayılmış; ne Rumeli Seraskeri Ebulebud Paşanın ne de, onun yerine giden Derviş Mustafa Paşanın bir iş görebilecek adamlardan olmadıkları anlaşılırdı. (H. 1236-1236) [9].

Hangi milletten olduğu ve ne idiği belirsiz kimselerden seçilen devlet adamları idaresizlik, hırsızlık ve hayinlik yollarında birbirile yarış ediyorlardı.

İşte, *Aşık Mihri* veya *Mahremi* mahlesli bir halk şairimizin bu sıralarda söylemiş olduğu bir *türkü*'de bize gene bu türlü yurd ve millet meselelerinde en çok halk şairlerimizin iztirab duyduklarını bir daha ve kuvvetle göstermektedir :

Türkü [10]

Hünkârım dünyaya eyle bir nazar
Urumu acemi ortaya yazar [11]

Şevketlü askerîn erbabın ara
Saraskerbağının kalbi de kara

Kime olursa verme tuğle sancak
Din dünya güt - elden dahi nolacak [12]

Ricaller eümlesi devlete hayın
Fıkara kullara vermezler tayın

Duacı kulların ağlayub gezer
Kanı erkân kanı yol padişahım

Erenler evliyalar cengine vara
Kişinin aşını sor padişahım

İşret başını bilir yavanlar ancak
Dünyanın nizamın bul Padişahım

Gizlice alurlar kâfirden payın
Süflü sergerdandır kul Padişahım

[9] *Cevdet tarihî*: C. 11 - 12.

[10] Kendi kitaplarım arasında bir yazmadan. Cönk. No. 4. s. 1 - 2.

[11] Orta: Yeniçeri alayı. Ortaya

yazmak. Yeniçeri alayına yazmak.

[12] Asılları, (gütü elden) ve (ne olacak)dır. Ben okunacakları gibi yazdım.

Bir yeğidin gözü seferden-gitmez
Biri cahil bir arslan yerini tutmaz

Temekkün verme kâfire ruhsat
Meğer hakdan ola bize inayet

Bunca fıkaradan . . . alınır [13]
Hep koyunlar çobanından sorulur

Rahmet yelleri kesildi esmez
Din i islâm kulcu ne için kesmez

İpsala Çambca Havza adası [14]
Dilerim hakdan yere batası

Çeşmeler kurudu abdest alınmaz
Kadir mevlâm hikmetinden sorulmaz

Bu Âşik Mîhrini [15] dahletme sakın
Korkarım ki Deccal'ın çıkması yakın

Gidenlere kimse itibar etmez
Arslan gibi vezir bul Padişahım

Ruhsat verenlerin cümlesi murta'd
Ol vakit intikam al Padişahım

Dünyada her işe çare bulunur
Bizlere bir çoban bul padişahım

Kitabın kavline kimsene bakmaz
Eller tutmaz oldu bil padişahım

Yakdı cigerümüz Mora yakası
Hakka tevekkül ol padişahım

Mescidler kapandı namaz kılınmaz
Mehdi ye ni kakdı yol padişahım

Kaç yıldır dünyanın haline bakın
Kıyamet yakındır bil padişahım

Tamam oldu [16]

Saray ve medrese muhitinde yetişerek, İmparatorluğun son asırlarının riyâ ve tabasbus havaları içinde benliklerini kaybeden klâsik sanatkârlara mukabil; belki münevver olmıyan fakat yurd acılarını çok derinden duyan; halk şairlerimizin hükümdarlara hesap soran ve korkusuzca çıkışan bu çeşit şüirleri karşısında, öz türk ırkının hür ve asil karakterine hayran olmak mümkün değildir.

[13] Noktalı yerler aslında da boşdur.

[14] Bu mısraın aslı (İpsara, Çambca, Subca adası) olacaktır. Ancak Trakya sahasında tesbît edilen bu türkünün, sonraki müstensihler elinde, oralarda daha çok duyulan (İpsala) ve (Havza) nın isimlerle yazıldığı anlaşılıyor. Esasen Havza kelimesi, (Husa) ve (Susa)

şekillerinde de okunabilecek bir tarzda yazılmıştır.

[15] Mîhri kelimesi (he) harfi ile değil (ha) harfi ile yazılmıştır.

[16] Bu türkünün İsyân sırasında bizzat orduda bulunan Yeniçeri ocağına mensup bir şair tarafından söylenildiği hiss olunuyor.

OSMANLI İMPARATORLUĞUNDA

ÇİFTÇİ SINIFLARIN HUKUKİ STATÜSÜ

I

ÖMER BARKAN

Osmanlı İmparatorluğunda, köylüye ve köylünün üzerinde çalıştığı toprağa aid bazı hüküm ve kanunların tetkiki, bugünkü türk köylüsünün içinde bulunduğu *zirai bünye*'yi izah edecek sosyal ve ekonomik oluşların tarihte inkişaf ettikleri hukukî muhiti göstermek itibarile câzib ve bâkir bir mevzudur : Sosyal ve ekonomik hayatın devlet eliyle organizasyonu, muhtelif sınıfların sosyal gelirden hissesinin tayini ve nihayet devletin arazi siyasetinin tatbiki gibi hayatî meseleler mevzuubahs olduğu zaman, vergilere, toprağın mülkiyet ve tasarruf şekillerindeki hususiyetlere aid neşredilecek kanunların haiz olduğu ehemmiyet ve müessiriyet hiç şüphe yok ki, imparatorluk nizamında olduğu kadar, hiçbir yerde nazarı dikkati celbetmemektedir.

Herşeyi yutan devâsâ ve kadiri küll bir devlet iradesinin, kopardığı siyasi kıymet ve hercü merçlerin ateşinde ayrıca çelikleterek, ekonomik, sosyal ve demografik her türlü kuvvetleri kendisine mahsus bir nizam ve ahengi kurmak için nasıl kullanabileceğini orada açık bir şekilde görmekteyiz. Böyle bir devlet iradesi altında büyük harb ve istilâlar için teşkilâtlanmış seyyar bir ordu, tek bir vücut haline giren bütün bir imparatorluğun uzun asırlar süren hayatında, fiyatların, istihsal ve istihlâk müvazenesinin teşekkülü gibi en tabii hususların bile merkezden verilen emirlerle tanzim edildiği, İstanbul'da nümunesi muayyen ayakkabı narhlarının muhafazası için, fermanlarla Kayseri'deki deri, Diyarbekir'deki şap fiyatlarının tesbit edildiği; İstanbul'un zahire piyasasının ihtiyaçlarına göre Mısır, Eflâk ve Boğdan gümrüklerinin açılıp kapandığı görülmüştür. İnkilâbî bir devlet kudret ve iradesinin, bir memleketin hayat umumiyesinin kanunlar vasıtasile tanziminde oynamaya namzed olduğu rolü belirtmek ve bu bakımdan devletin kudret ve kabiliyetini tetkik eden bir devletler ilmi (statologie) nin tetkikatına yardım etmek hususunda, Osmanlı İmparatorluğunun enteresan bir mevzu teşkil etmekte olduğu şüphesizdir. Bundan başka, imparatorluğun hususî şartlar içinde ve hergünkü zaruretlerden mülhem isabetli tedbirle teşekkül etmiş şayanı dikkat bir arâzi siyaseti, toprağın mülkiyet ve veraseti şekillerinde *zirai politika ve sosyal ekonomi*

ilimlerini de ayrıca alâkalandırarak hususiyetleri olduğunu da söyleyebiliriz.

Şüphesiz, mevzuubahs kanunların bütün teferrüatlarıyla sadece kanunu yapanların kafasından veya padişahların iradesinden çıkmış olmasına inanmak için hiçbir sebep olmadığını da hatırlıyoruz ve sırası gelince; onların nasıl her memlekette örf ve âdetler halinde kuvvetle yaşayan ananelerin yeni hal ve şartlara göre yavaş yavaş tadil edilmesi için alınan müteferrik tedbirlerin sistematik bir suretle tekid ve tasnif edilmesi suretile tedricen imâl edildiklerini de göstereceğiz. Bilhassa, bir sınıfın sosyal statüsünün tayin, toprak mülkiyeti ve istihsal faaliyetinin organizasyonu gibi mühim meseleler mevzuubahs olunca, kanunlarda hiçbir ihtiyaca tekabül etmeyen ve bilâkis cemiyet bünyesinde hissedilen ihtiyaç ve iştiyaklara karşı gelen yenilikler, o cemiyetin hayatı için büyük bir tehlike olduğu da meydandadır. Nitekim; siyasi hercû merçlerin potasında, eski ile yenin orijinal bir terkiibini elde etmeğe muvaffak olan Osmanlı İmparatorluğu, memleketin dahil ve haricinde inkişaf eden yeni şartları nasıl karşılayacağına kavrayıp, kanunlarını ona göre değiştirmeye muvaffak olamadığı için, artık dar gelen çerçeveleri içinde sığmayan ve boğulan hayat soysuzlaşmış; hukuk kaideleri ve devlet prensipleri ile dahilli ve harici realiteler arasında husule gelen talâk ve iftiraktan mütevellit bir zaâf ve sürtüşme içinde imparatorluk, yeni doğan ve kendi nizamına karşı isyan eden ekonomik, sosyal ve ulusal kuvvetleri, kendi ideolojisiyle kendisine râm edemeyince dağılıp gitmiştir.

* * *

Mevzua girmeden evvel, Osmanlı İmparatorluğu denilen devlet nizamının kendine mahsus telâkki ve temayüllerine aid kıymet hükümleri vermekten kendisini alıkoyamıyacak olan okuyucunun, nazarı dikkatini me-toda aid birkaç mesele üzerine celbetmek isteriz.

Malûm olduğu veçhile, imparatorluk sosyal bünye ve teşkilât itibarile tamamen askeri bir mahiyette idi. Yani, hayatının muhafaza ve idamesini, hikmeti vücudunu silâhların kuvvetine istinad ettirdiği için, bütün teşkilât ve müesseselerini, daimi surette harb halinde bir ordu gibi, harb hal ve maksatlarına göre kurmuştu. Bu itibarile, harb sanatından gayri işlerle meşgul olan köylü ve müstahsil sınıfları, bizzat devletin ve harb içinde kendisile teşriki mesaf eden klan ve kudretlerin tâbii kılıcıydı. Bu kadar askeri gözükken, zamanına göre ve devletin hikmeti vücudu icabı kabul edilebilir olan bu nizam, zaruri olarak iki esaslı sınıftan ibaret bir devlet

telâkkisine varıyordu : 1) Harb, emir ve idare eden askerî sınıf [1]. 2) Askeriden gayri olan reâya, halk sürüleri. Bu ikinci kısımdan *şehirlî* denilen ve azçok imtiyazlı gözükken büyük şehir halkını çıkaracak olursak, geride efendilerinin doğrudan doğruya sevk ve idare ettiği sürüler; reâya yani çiftci sınıflar kalmaktadır. Şunu da söylemek lâzım gelir ki, bazı dinî taassübü tahrik etmek isteyen garazkâr avrupalı müelliflerin zannettiği gibi, reâya, Osmanlı İmparatorluğunda hıristiyanlara tahsis edilen bir isim değildi. İmparatorluk, sınıfların sosyal ve hukukî statüsünü tayin ederken, daha ziyade kendi gayelerine göre fonksiyonel esasları nazari itibara almış, din ve ırk farklarına tâbi kalmamış gözükmektedir. *Kefere reâya*'dan alınan vergiler de, ilerde göreceğimiz veçhile, *müslim reâyâ*'a an alınan vergilerden, *cizye* müstesna, pek farklı değildir. Köle yetiştirme -lerin ne kadar kolaylıkla en mühim mevkilere geçtiği, o kadar sıkı sıkıya kapalı olan Sipahi ve askerî sınıfına bile dahil olduğu da malûmdur. Yukarıda askerî sınıftan saydığımız *voynuklar*'da hıristiyanlardır. Bilhassa Fatihden sonra, eski türk ve islâm aristokrasisine mensub tarihî ailelerin yardımından da müstağni kalarak, ekseriya kölelerden mürekkeb hâdimleri ve

[1] Fatih'in kanunnamesinde (resmî kismet) bâbında *askerî* zümre şöyle tâdat olunuyor: *Seferî sultanîye eşen sipahi eğer lâkin tekâüt ettikten sonra mademki mezkûr mütেকaid ahare raiyyet yazılmış olmaya askeridir.*

Ve hazreti Hüdavendigârın kulları ve câriyeleri mademki askerinin tahtı nikâhında olalar ba'del itak anlar dahi askeridir ve kaza ve tedris ve meşihat ve tevliyet ve nezaret ve sair anların emsali mânasıpdan şolki atebel ulyaya mülâzimet ile verilür anların ehli eskeridir.

Ve askerinin evlâdından şolki bir derecede ve kimesneye raiyet yazılmamış ola ve zevcatı ki bilfiil tahtı nikâhında ola ve askerinin kulları ki ba'del itak ehli askerî hizmetinde ola ve maiyetleri ehli askeriden ola ve kimesneye raiyyet yazılmış olmaya ve şol raiyyet kızı ki sipahiye nikâh olup mademki sipahinin tahtı nikâhında ola askerî hükmündedir Bu zikrolunan kimesnelerin rusum kismetleri kadı askerindedir ve doğane ki beratı hümayun ile bilfiil doğancılık hizmetinde ola kimesnenin yazulu raiyyeti olmaya eğer yaya ve müselleme ve cambaz ve yürük ve tatar ve voynuk tâife-

leri dahi askeridir Ve bunların evlâdından şolki geru bunların silkinden olanlar kimseye raiyyet yazılmış olmayalar ve zevcatı ki bilfiil tahtı nikâhlarında ola anların hükmü dahi bunların gibidir. Ve sipahi kulu azad olup sipahi hizmetinden feragat edüb huzur ihtiyar eyleyüb kâsibler silkine münselik olup ol tarik ihtiyar etse ve benim câriyelerimden ve sipahi kızlarından şunlar ki raiyyet tâifesine nikâh olub raiyyetin tahtı nikâhında olalar ve kethüdalar rusumdan ve avâzıdan muaf ve mücerred ellerinde berat (olmağia) askeride dahil değildir.

Manasıbdan şolki mücerred kuzat ilâmı ile verilür mülâzimete tevakkufu yoktur. Cüz ve tesbih ve sair vezaif gibi anların eshabı ve dahi yaya ve müselleme ve cambaz ve tatar yamakları, yağcı ve küreci (madenci) ve kadı nâibleri sair halk gibidir Bu mezkûrların rusum kismet ve nikâh ve hüccetî vilâyet kadılarındır.

Ve askerinin zevcatı askerî vefat ettikten sonra dul iken vefat etseler ataları askerî ise kendileri dahi askeridir ve eğer ataları şehirlî ise veya reaya tâifesinden ise anlar dahi öyledir...

ulûfeli askerlerle, saray, Osmanlı İmparatorlunu teşkil eden diğer idare ettiği unsurlar kadar, bizzat imparatorluğu ve imparator sülâlesini tesis etmiş bulunan ekseriyetlerin varlıklarına da, yabancı kalabilecek kadar çok kozmopolit, nev'i şahsına münhasır garib bir âlem, kendi gayesini yalnız kendisinde bulan muazzam bir idare ve istismar cihazı kalmıştır. Tabiidir ki, böyle bir muhitin devlet telâkkisi, *Kâtib Çelebi'nin* tarif ettiği veçhile : hafi olma ki mülkü saltanat mânâsına olan devlet, bir nevi âyin üzere içtimal beşeriyeden ibaretti.. cümlesile ifade edilebilir ve bugünün mikyasları, mütekâmil devlet telâkkileriyle ölçülünce, imparatorluk, kendisi için mu - kadder *soysuzlaşmış ve bozulmuş şekillerinden sarfınazar, kendi ideal ni - zamını yaratmış gözüktüğü zamanlarda bile*, refah ve zenginliği, teknik kafa ile tabiatın istismari yerine fütuhât zihniyetinden ve tebaası üzerinde hükümrân olmak arzusundan bekleyen, eşyanın emir ve idaresine insanla - rın emir ve idaresini tercih eden muazzam bir istismar ve parazitizm cihazı gibi gözükebilir. Böyle bir devlet yapısının, ve bu muazzam teşebbüste kendisile teşriki mesaf eden askerî sınıflarla, tekye, medrese ve din gibi müesseseler, cihan mikyasında geniş bir saha üzerinde ekonomik ve me - denî bir inkişaf için, zarurî olan sükûn ve asayiş temin etmek hususundaki rolleri ne olursa olsun, onlarda bugünün âdalet ölçüleri tatbik edilince, hak gözeten bir sınıf ahenginin mevcut olabileceği kabul edilemez.

Fakat biz burada, zamanın ekonomik ve politik zaruretlerini hesaba katmak, bazı sosyalist telâkkilere uyarak, her yerde bir sınıf kavgası ve sınıfların istismari şekli aramaktan çekinerek, o nizamı objektif bir şekil - de anlamağa çalışan bir gayret sarfetmeliyiz. İhtimal o zaman dahilî ve haricî emniyet ve asayiş meselesinin, ekonomik ve sosyal her türlü beşer faaliyetini tayin ve icab ettiği bir devirde, köylü sınıfları için müthiş ve tahribkâr bir tahakküm kuvveti temsil eden küffar teşkilâtına, onların çok daha geri nizamlarına karşı mücadele eden imparatorluğun ve erbabı sey - finin, o kadar kolay olmıyan bu harb vazifeleri mukabilinde, köylünün mahsulüne, henüz para ekonomisinin inkişaf etmediği bir muhitte olduğu için, vergi şeklinde aynen iştirâk etmesini tabii görmek belki mümkün ola - caktır. Nitekim, ileride görüleceği üzere, bizde bilhassa spahi ile köylünün münasebetlerini, garb orta zamanına aid derebeğlik tetkikatından alınmış mefhumlara uydurarak, toprağa tasarruf ve temellük edenlerle, toprağı işleyenler arasında *şahsî bir tâbiyet ve esaret* hali olarak kayıd ve itham etmek te doğru değildir. Diğer taraftan, altıyüz senelik ömrü olan bir im - paratorluğu, şu veya bu etiket altında bir defa damgaladıktan sonra, onun, bu müddet zarfında hiç değişmemiş olduğunu farzetmek, bu nevi tetkik - lerin asıl enteresan olan kısmını, sosyal âlemi anlamağa yegâne kabiliyetli olan dinamik görüşü, canlı bir mevcuddeki istihalelere benzer, metamorfoz ve gelişmeleri ihmâl ve inkâr etmek demek olur.

Bugüne kadar, *Osman Oğulları İmparatorluğunun*, teşekkülüne hâkim olan ekonomik, sosyal ve demografik âmilleri lâyıkile tetkik ve tesbit edilmiş olmamakla beraber, bu muazzam teşekkülün hizmetine girerek, onu tabii ve zarurî bir hâdise haline sokan oluş ve inkişafın mevcut bulunduğu muhakkaktır. Bu itibarla, *osmanlılık nizamının getirmesi beklenen yeniyi*, onun kuvvetini teşkil eden âmilleri tayin etmek te büyük bir menfaat vardır. Onun kuruluşunu, alelâde bir fütuhât hırsı ve ganimet tamaile bir huruç ve kıyam, yüzlerce sene süren inkişaf devirlerini birbirini tamamlayan mes'ud tesadüfler ve emri vakilerle izah edemeyiz. Son zamanlarda, siyasi, ekonomik, o kadar tesirlerin şiddeti karşısında bile, şayanı hayret bir hayatîyet eseri göstermiş olan bu imparatorluğun, herhalde şayanı tetkik bir oluş ve teşkilâtı, onu kuran türk ırkının hayat kaynaklarının gürlüğünü, devlet kurmak ve kendisine mahsus nizam yaratman hususundaki yüksek kabiliyetlerini göz kamaştırarak bir şekilde gösteren tarafları mevcuttur.

İstihsal ve münakale tekniğinin o zamanki seviyesine göre canlı beygir kuvvetile, at sırtında kurulmuş ömrü devamlı muazzam bir teşkilât olan imparatorluğun cihan mikyasındaki teşkilât ve kadroları içinde, istilâ ettiği memleketlerin eski tavaifülmülük anarşisi yerine insicam ve vahdetli bir bütün, garbın şarka abanışı karşısında, şarkın garba tahakkümü şeklinde tecelli eden bir kuvvet doğmuştu. Vergilerinin ağırlığı, tesis etmiş gözüktüğü nizamın nâzik ve suiistimale müsaid, hakikî derebeğliğinin, tufeyli sınıfların istismarına yol açıcı inkişafı namzed oluşu derecesi ne olursa olsun; merkeziyetçiliği ve uzun müddet muhtelif ırk ve menfaatlere kendi müsavacı kanun ve nizamının iradesini kabul ettirecek vaziyette hayatîyetini muhafaza edişi, kendi vilâyet ve nüfuzunu, kıskanç bir ihtirasla daima hissettirdiği merkezden azil ve nasb edilir büyük memurlarile, daima türemek üzere olan mütegalibe ve nüfuz sahiblerini bertaraf edişi, onlara karşı zayıf müdafaa etmek iddiasında bulunuşu, kıymeti takdir olunması lâzımgelen iyiliklerdendi.

Şu halde Osmanlı İmparatorluğundaki sosyal münasebetleri, *âdalet ve hürriyet* meselelerini tetkik ederken, kıymet hükümleri vermekte ihtiyatlı davranmamız lâzımgelir. Bu husustaki hükümlerimizin selâmetini temin için daima şu noktaları göz önünde bulundurmamak icab etmektedir :

1— Osmanlı İmparatorluk nizamı, kendisinden evvel mevcut hangi bir nizamın red ve inkârı veya devam ve inkişafı şeklinde ve nasıl teşekkül etmiştir ? Zamanına göre bir yenilik teşkil eder mi, eder ise hususîyetleri . . bu hususîyetleri tebarüz ettirmek için kendisinden evvel ve sonrakı rejimlerle, bilhassa hemzaman olan şarkî Avrupa memleketlerindeki oluşlarla mukayese.

2— Mümkün olduğu kadar doğrudan doğruya membalara müracaat

etmek suretile bu nizamın ve mukayese edilen diğer nizamların yeniden tetkiki; hazır, yapma ve delilsiz fikirlerden kurtulmak . . umumî mücerred tiplere irca' ederek realiteyi bütün hususiyetleriyle kavramıyan etiketler koymaktan çekinmek.

3— Daima zaman ve mekân tayin etmeğe çalışmak., İmparatorluğun hukukî nizamının, bir defaya mahsus olmak üzere tamamen teşekkül ettiğini ve bir daha değişmediğini zannetmemek.

Şüphesiz, imparatorluk hukukiyatının altryüz bu kadar senelik uzun bir müddet içinde gerek yavaş yavaş teşekküllerinde, gerek izdiham ve inhilâl hallerinde müessir olan âmilleri ayrı ayrı iş başında görmek ve bütün bu inkişafın esas temayül ve istikametlerini tayin etmek, fevkalâde ehemmiyetlidir. Fakat, bu hususta mevcut tetkiklerin halihazır vaziyeti bizi şimdilik daha mütevazî gayelerle kanaat etmeğe mecbur ediyor. Tetkik etmek fırsatını bulduğumuz ve Profesör F u a d K ö p r ü l ü 'nün idare etmekte olduğu *Türk Hukuk ve İktisad Tarihi* Mecmuasının ikinci sayısında, neşredebileceğimiz bazı kanun metinlerinden, *İmparatorluk için ideal olan nizamın tahakkuk ettiği farzedildiği takdirde*, böyle bir devirde çiftçi sınıfların hukukî statüsünün tam ve kâmil çehresinin ne olabileceğini istidlâl etmeğe çalışacağız. Umumiyetle Y a v u z ve K a n u n î zamanlarına aid olan bu vesikalardan bazıları bize imparatorluk nizamının teşekkül etmek için hanki kuvvetlerle mücadele etmek mecburiyetinde kaldığını da gösteriyor ve teessüs ettiği memleketlerde mevcut yerli ve eski nizamlar hakkında, tesadüfen şayanı dikkat ifşalarda bulunuyor, onları ihtimamla kaydederek *Türk — İslâm Orta Zamanı'nın* ve osmanlılardan evvel Balkanların sosyal ve ekonomik nizamına aid bilmediklerimizi öğrenmeğe, onlar vasıtasile osmanlı nizamının hususiyetlerini daha iyi kavramağa çalışıyoruz.

Gerek *Osmanlı İmparatorluğu'nun* teşekkülünde malûmumuz olan tarihtî şartlar, gerek muahher devirlere aid elimizde mevcut kanunnamelerde her memlekete mahsus olarak muhafaza edilmiş hususiyetler ve esaslı farklar ve nihayet aşağıda dercedebileceğimiz şekilde, bu kanunnamelere geçen bazı kayıtlar, bize osmanlı devrinin kanunlarının nasıl yavaş yavaş imâl edilmiş olduğuna dair bir fikir vermektedir. Muhakkak gibi gözükken birşey varsa o da, fetih ve ilhak edilen memleketlerde kuvvetle teessüs etmiş olan örf ve âdetlere, osmanlılığın umumiyetle uzun müddet riâyetkâr kalmış olmasıdır. *En iyi vergi, halkın ötedenberi vermeğe alışmış olduğu vergidir*, kaidelerini iyi bilen idare adamları, vergi sistemlerini hemen aynen muhafaza etmişler, halkın şikâyeti veya fena neticeleri gözükmedikçe, değiştirmek istememişlerdir. Bu hususta, Anadolu türk beyliklerindeki ananelerin, osmanlı kanunlarına bir esas teşkil ettiği ve o sistemler üzerinde oynamak suretile, kanunların muahher şekillerini aldığı da kuvvetle tahmin edile-

bilir. Bu mıntakalarda birçok sipahilerin osmanlılardan evvelki devirlere aid *ümerâi sâlife beratıle* timara mütesarrif olmakta devam edişi, eşkinci-lü mülk timar ve malikâne sahiblerinin eski türk aristokrasisine mensub oluşu, oralarda hemen hemen rejimin toprak sahipleri ve idare memurlarını bile değiştirmediği zannını kuvvetlendirmektedir. **K a r a m a n l ı o ğ l u** defterlerinde, böyle kayıdır olduğu şekilde tesadüf ettiğimiz bazı kayıd-lar, eski devirlere aid nizam ve defter tutma usullerinin esas ittihaz edil-miş olduğunu bize göstermektedir. *İkinci Beyazid* hattâ *Selim* zamanında tanzim edilmiş bazı defterlerin başında, birçok *şarki Anadolu* sancakları için *Hasan^oPadışah, Alâüddevle Bey, Kayıtbay* kanunlarının aynen muha-faza edilmiş olması da buralarda *Osmanlı İmparatorluğu*'na ilhakından ev-vel ve ilhakını takip eden senelerde nasıl koyu bir derebeylik mevcut ol-duğunu ve yavaş yavaş osmanlılığın kendisine mahsus nizamı içinde nasıl erimiş olduklarını göstermektedir: Keza Diyarbekir muhtelif sancaklarına aid kanunnamelerin başında keza řu nev'iden kayıdlar nazarı dikkati cel-betmektedir (tarih - 924) :

« *تفصیل قانوننامہ . . . بموجب قانون حسن پادشاه (اوزون حسن) » * « به هاء لواء
 . . . بموجب قانون عثمانی باختيار اهالی ولایت مذکورہ بمعرفه ميرميران وفاض آمد محصولات
 همچون وياج نغا بموجب قانون حسن پادشاه نواده شده . »*

Bu izahattan anlaşıldığı üzere, bazı sancaklarda Uzun Hasan Kanunu aynen tatbik edildiği halde bazılarında Kadının ve Mirmiran'ın delâleti ve halkın ihtiyar ve rizasile mahsulâta aid kısımlarda kanunu osmanî kabul edildiği halde bağ hususlarında Uzun Hasan Kanunu aynile muhafaza edil-miş bulunmaktadır.

« *Sûreti kanunnameyi Alâüddevle Bey nukile anilasıl bilâtagyir velâ tebdil* » başlığıle mevki'i meriyette muhafaza edilen (Tarih-890) Alâüd - devle Bey kanunu da şöyle başlamaktadır: « *Vilâyeti Zülkadriye de sâbıka vali ve mukaddimâ hâkimü alettevali olan ümerâyi sâlif رجم الله تعالى* bu ka-nunnâmeyi şerifi vaz edüb eğer sipahi ve eğer raıyyettir bu uslûba amel edüb [.] *ماناسına tebdil ve tagyir vermeyüb padişah: saa-detpenah hazretleri رعایة لهم و حماية عليهم* bu kanunnâmeyi şerifi vaz edüb makbul ve mer'i buyuruş emri hümâyün mucibince [. .] *على ما جرى العادة فيها بينهم* » « Bu kanunnâmenin hükmüne muhalefet edenler suçludur. İtaba müstahak olalar şöyle bileler. »

Nitekim 925 tarihli Adana ve Sis sancaklarına aid bir nüfus ve vergi defterinde de (Kanunnamei Sultan Kayıtbay قانننامای), 959 tarihli Basra def-terinde (Kanunnamei livâyı Basra der zamanı Arab) aynen kayıt ve muhafaza edilmiş bulunmaktadır. Osmanlılar bilhassa daha evvelki Türk —

[*] Biz babalarımızı bunun üzerine bulduk.

[**] Aralarında carî olan âdet mucibince.

İslâm Devletlerinden gelen müşterek ananelere sahip bulunan bu mînta - kalarda uzun müddet esaslı bir değişiklik yapmamışlardır. İlerde, dere - beylik ve malikâne sistemleri tetkik edilirken, daha iyi görüleceği üzere, İmparatorluk yerli beylerin ve müesseselerin menfaatlerine zıt gelen tedbirleri, ancak zamanla ve müsait fırsatlar zuhur ettikçe almayı münasip görmüştür. Bidayette, yalnız beylerle halk arasındaki sosyal münasebet şekilleri, karşılıklı mükellefiyetleri tanzim eden kanunlar değil, uzun müddet şahıslar da değişmiş değildir. Buralarda, hıristiyan memleketlerinde olduğu kadar halk beylerini ve sahiblerini esaslı bir şekilde değiştirme - miştir. Yerli ailelere bazan yüzlerce köyün evlâtlık vakfını veya malikânesini tanımak için (Mısır Sultanlarından), (merhumun Sultan Hoşkadem خوشقدم ve Sultan Çakmak چقماق ve Sultan Kayıtbaydan sahih menşur ve murabbarı) (Alâüddeve beyden, Ali beyden mukarrernameleri), (Zülkadürlü beylerinden temessükleri).. ilâh olmasına veya *iptidal fethe gelinceye* kadar bu yerlerin ellerinde bulunduğunu şahitlerle veya evvel zamanın kadıları tarafından verilmiş hüccetlerle ispat edilecek iptidal fetihde yazılan deftere öylece geçirilmiş olması kâfi görülmüştü. Şarkta bu suretle hemen aynen intikal ettiğini kaydettiğimiz *Malikâne Sistemi*'nin tarihi ve hukukî nasıl bir muhit içinde ve ne dereceye kadar tâdil edilebildiğini ilerde göstermek niyetindeyiz. Burada yalnız sureti umumiyede kanunların nasıl bir usul ile yavaş yavaş tâdil edildiğini kaydetmek istiyoruz. Bu husus,

947 tarihli diğer bir vesika da şu şekilde gösterilmektedir :

« Tafsilli eczayı şer'iyye ve kavânini rusumu örfliye mütearife makali defatiri osmaniye oldur ki mukaddimâ emri hümâyun üzere Bayburt ve Erzurum sancakları kitabet olundukta *köhne defterde mukayyet olub Hasan padişah kanunu deyü icra olunan kavânin müteamiyele kabayili reâyâ ve tavaifi tüccar ve ahali memâlikî mahrûse mütehammil olmayub Rum kanunu olmasın icra ettikleri pâyeci seriri alâya arz olundukta cenahı hüsrevânın zilâli âdalet ve sayeî merhamet bahşları zuhur bulub Vilâyet mezbûre halkına dahi Rum kanunnamesi emrolunub bermucibi emri âli defteri cedide kaydolunub ol zamandanberî Rum kanunu icra olunub hâliyâ Erzurum ve Pasin sancakları müceddeden kitabet olundukta ahâlii Erzurum emri âlii sabık mucibince icra olunan kanunnâmei murad ettikleri ve Pasin sancağı dahi *serhadde olmağla ekser reâyâsı perakede olub cem olub mamûr olmak için Rum kanunu lâzım idigü* bilfiil kitabet olunan defteri cedid ile Atebei Ulyâya arz olundukta bunlara dahi Rum kanunu ferman olumağın emrû hümâyun üzere defteri cedide kaydolunub alettafsil tahrir olundu »*

• Kabayil reaya ve tavaifi tüccar ve ehali memaliki mahrusa mütehammil olmayup •
değiştirmesini rica ettikleri *Hasan Padişah kanunu* ne idi? aşağı yukarı hemen her kazaya göre değişecek kadar mahalli ve ademî merkezîyetçi bir

devlet nizamı ifade eden bu kanuna bir nümune olmak üzere, Ergani'ye aid bir *Hasan Padişah* kanunundan bazı şayanı dikkat kısımlarını nakledeyim :

« Defteri yasahayı livâyı Ergani

Tafsili kanunnamei nahıyei Ergani bermucibi kanunu Hasan padişah evvel reyâdan ol kimesneler kim müslümanlar dururlar evvel ziraatlerinden bişde bir alınurmuş ve giru her hâne başına bir yük odun bahası alınsa on karaca akçe ve bir yük otluk ve bir yük saman alınurmuş ki her bir cins yük için onar karaca akçe alınurmuş bu üç cins yükün bahası on osmani akçesi olur. Bunların alınmasının mevsimi otluk ve saman harman vaktinde ve odun son güz ayında ol vakit alalar. Ve *resmi şahnegi* deyü otuz iki kile behre alınan yerden bir kile dahi şahnegi alınırmiş Valicik *والجك* deyü her çift başına iki Amid kilesi galle alınırmiş ki bir İstanbul kilesi olur Ve her haneden yılda birgün *Irgadiye* *ارغاديه* dahi alınurmuş ve resmi idıye *رسم عيديه* her kariyeden birer koyun alınurmuş alâsından eyice ve ednasından dahi aşağırlak *اشغراق* haline göre ve giru her haneden tütüncülük *توتونجك* deyü altışar tenke *تنك* dahi alınurmuş ki oniki Osmanî akçesi olur ve resmi timurcuk *رسم تيمورجك* her haneden dahi bir tenke alınurmuş ki iki Osmanî olur.. Her Arusiye'den *عروسيه* bir Çizme Bahası *چيزمه هاسي* dahi ad vermişler ol alınurmuş nihayet otuz akçe olur amma Bayramcigün *بهر عجموك* nisfı bir bayramda ve nisfı dahi bir bayramda imiş ve her nefer başma on ikişer *Irgadiye* dahi alurlar imiş ki her gün için bir tenke alınur imiş ki yirmi dört osmani akçesi olur amma işletirler imiş artugun alurlar imiş girü ol üzere mukarrer kılındı alınmasının mevsimi evvel bahar ekin vaktindedir Ve nisfı dahi orak vaktindedir ol vakit alına ve her hânedan birer yük odun dahi verirler imiş tavarı olan tavar ile ve olmyan arka ile götürürler ki her yükü bir osmani akçesi olur... »

Köylünün beylerin tarlalarında ırgad gibi çalışması veya bedelini vermesi mükellefiyeti muntakadan muntakaya değişmektedir. Senede bir, üç, on ve daha fazla olduğu görülmektedir. İlerde osmanlı kanunlarında bu meseleyi tetkik ederken, bu fena âdetlerin nasıl zamanla tamamen kaldırıldığını göreceğiz. Aynı kanunun, meriyet mevkiinde bırakıldığı diğer bazı sancaklarda ise bu nev'iden mükellefiyetlere de tesadüf edilmektedir.

« . . . Resmi ırgadiye her neferden on gün ırgadlık alınur imiş ki her ikişer osmaniden yirmi akçe olur.. Ve girü keferi taifesinden her hânedan üç tavuk dahi alınur imiş ki.. ve girü keferi taifesinden yılda üç yüz tenki maktu' alurlar imiş, altı yüz osmani akçesi olur ki her dört ayda yüz tenki alınur imiş amma şehir keferesinden imiş ve girü bunlardan otuz iki batman şire dahi makt' alurlar imiş.. » « . . . amma livâyı mezbûre kurasında vaki' olan ahâlden üçyüz sikkei hasene alurlar imiş ki yüz elli sine Kara Salgun *قره سالگون* derler imiş ve yüz ellisine dahi Harci Timur *خرچ تيمور*

derler imiş bu zikrolan üçyüz sikkei hasene ref' olub Defteri Cedide nesne kaydolmadı ve şahneğl شهنهگى deyü her harmandan bir kile galle alunur imiş ve Resmi İdiye her kariyeden birer koyun ve Resmi Nevruziye نوروزیه dahi hemçunan ol düstur. »

Fetihden bir müddet sonra, Bozok livasında refedilen bid'atlerin listesi de şayanı dikkattir :

« Firef'-il-bida' mukaddemâ Zülkadir'li zamanında bir raiyet mücrim olsa imri için tamam cerime alındıktan sonra üçür cerime dahi raiyyetten Nayibcikklik نایبچکککک deyü alınur imiş ve nısfı cerime dahi Divan Beylik دیوانبکککککک deyü alınur imiş ve nısfı üçürü cerime عشرجره dahi Bolacılık دهشقی فوزوسى deyü her ağıldan Zülkadir'li Beyleri bir kuzu alurlar imiş hâliyâ ol dahi ref' olundu ve Bayramlık Koyunu بېراملىق قوونى deyü her sürüden bayram vakti oldukta bir koyun alınur imiş hâliyâ bu dahi ref' olundu ve bir nahi-yeye Zülkadiroğlu'nun birisi bey nasbolunsa her devletli kişinin sürüsünden Selâmlık deyü bir koyun alınırımış hâliyâ bu dahi ref' olundu... Memâliki Osmaniye'de Yörük taifesinden Resmi Çift alınmamağle mezkûrlardan dahi Resmi Çift ref' olundu ve bir zamanda Zülkadir'li Beylerinin devesi helâk olmuş deve almak için reâyâdan hallerine göre beşer onar akçe almışlar ol zamandanberu kanunu mukarrerleri olub Deve Salgunu دودسالغونى deyü salgunu sultani'nin nısfın alurlar imiş hâliyâ deve salgunu dahi ref' olundu. »

925 tarihinde tahrir edilmiş olan Gerger sancağında da şu nev'iden bid'atler refedilerek osmanlı kanunları vazedilmiştir :

« ... Ve o ilde vilâyetin sancağın bir beyi ve bir sâil evvel gelen âdemisi vilâyeti mezburê halkına elli altun salub alurmuş ve sonra sancak beyi kendisi gelicek hil'at tapusu ikiyüz altun salub alurmuş ve ba'de her köyün ketühdasına hil'at verüb ketühda nasb eyledüm ketühdalık ağırlığı deyü her köy halkına birer miktar akçe salub alurmuş ve orak eyyâmında kaimê deyüb çift olandan sekiz kile arpa beylik için ve çifti olmayandan sancak beyinin âdemileri hânedan hâneye dörder ve beşer akçe alurmuş ve bunlardan gayrû her karye ki sancak beyi hassıdır ve eğer sipahi timarıdır râyânın üçürü alındıktan sonra üçürünün miktarına göre her sekiz kileden bir kile şehnelik ve her harmandan bir kile Yemlik يىملىك alınurmuş zikrolan bedayi' külliyyen ref' olunub anlardan bedel salârya ve çift akçesi vaz olunmuştur... »

925 tarihli Behisni بهيسنى defterinin başında şu satırlar vardır :

« Vilâyeti mezburê emri Padişahi ile yazılup defter olmak için her köyün ve mezariin hasılları Ehlivukuftan ve reâyâdan teftiş olundukta cevap verüp ettiler ki beyler zulmünden reâyâda temkin yok idi bazı gelüb ve bazı gitmek üzere idiler ol sebepten her köyden ve mezari'den ne mikdar tereke hasıl olur bilmezüz dediler amma Padişahi Alempenah bu vilâyeti

feth ettikte Behisni sancağı Ali beye verilüp Kanunu Osmanî üzere terekelerin üşürün sekizde bir ölçüp almış onun üzerine cevap vermeğe kadir olup ve reâyâ kanunu Osmanî vazolunmak murad edindikleri sebepten olveç üzere teftiş olunup on kilede bir kile üşür ve bir kilenin dahi rub'u ki Sâlarıye *سألاریه* dir cümle sekiz kileden bir kile olur anın üzerine Defterde hasıl kaydolundu. »

959 tarihli Halep, Humus ve Maarra *ممره* kanunlarında İmparatorluk nizamının kendisine hâs prensiplerle kabili te'lif olmıyan eski ve yerli âdetleri nasıl tedricen ilga ettiğini göstermektedir :

« Mukaddema livayı mezbûre emri Padişahi ile kitabet olundukta Çerakise zamanında *ihdâs olunan Bid'atlardan* Devre ile Himaye'den ma'dası ref' olunup Devre ve Himaye ipka olunmağla Çift ve Bennak *بنناک* ve Mücerret Rüsümü kaydolunmamış Hâliyâ Emri Ali mucibince müceddeden kitabet olunup vukuu üzere Süddei seniyyei adâlet destigâha arz olundukta Hazreti Padişahi Merhametpenahın reâyâ ve berâyâ hakkında merahimi âliyyei şamile ve mekârimi seniyyei kâmileleri zuhur ve sudur bulub Çerakise *Bid'atlarından* baki kalan Devre ve Himaye dahi ref' olunup sair memâliki mahrusada cari olan Kanunu Hümayun muktezasınca Çift ve Bennak ve Mücerret Rüsümü yazılması ferman olunmağın bermucibi Emri Ali Devre ve Himaye ref' olunup »

İmparatorluk daha fazla yayıldıkça daha ziyade garib ve şâyânı kayıt örf ve âdetlere rastlamış, Arabistan'da Bacî Gümrük vesair hususlarda eski kanunları müsamaha etmekle beraber, hâkimlerin, derebeylerinin teb'aya karşı şahsî ve keyfî kalan muamele hürriyetinden halkı kurtarmak istiyen kanunlar vazetmiştir. Meselâ 959 tarihli Basra Kanunnamesi Katif İlinden şu şekilde bahsetmektedirler :

« Ve vilâyeti Katif reâyânın terekeleri bâbında mukarrer kanun olmayup reâyânın ziyade nesneleri alınup her karyeden ve ehli şehirden suhre tarihi ile hergün kırk elli reis merkeb ihraç olunub ve suhre ile giru adamlar tutulub hâkim olanlara reâyâ kendu yanlarından akçe çıkarup su taşıyup ve sair hizmetlerin teklif olunurmuş şimdiki halde *Vilâyet yazılıp kanun vazolundu* minbaid reâyâ Defter mucibince terekelerinin *Divanlığın* verdikten sonra Hâkim olanlara hilâfı Emri Şerif suhre ile hizmet eylemeyer ve reâyâ taifesi hergün Hâkim olanlara suhure ile otluk taşırlarmış bu dahi reâyâyâ külli zulüm olmağın ref' olundu ve nahiye Subaşları ve şehir Subaşısı yemlerin ve yemeklerin reâyâyâ râyegân teklif edüp hergün getürdüb müft yerlermiş bu dahi hilâfı şer'î şerif olmağın ref' olundu minbaid olmıya alurlarsa Hâkimüşşer' olan alıvere »

Osmanlıların mevcut örf ve âdetleri ekseriya muhafaza ettikleri, fa-

kat bir müddet sonra, kuvvetle *muhkem âdetler* telâkki ettikleri bu hususların hoşnutsuzluk ve ihtilâf mevzuu olduklarını, huzursuzluk vücuda getirdiklerini görünce imparatorluğun tipik olan kanunlarına göre vâzi-yeti değiştirerek düzelttikleri, yani fırsatlardan istifade ederek kendi nizamını yavaş yavaş vazettiğini, Anadolu'da olduğu gibi, Rumeli'de de bu şekilde hareket ettiklerini aşağıdaki vesika, diğer bir çokları gibi, bize göstermektedir. Sofya taraflarında köylü, ötedenberi âdetleri olduğu veçhile, mahsulâtından tamam üşür verdikten sonra her hane başına ikişer kile buğday ve ikişer kile arpa da Resimi Harman رسم حرمن diye vermekte imişler. Fakat bu âdete bilhassa bu mıntakada ziraatten ziyade *celeblik ve arabacılık* edip ziraatı az olanlar tahammül edemiyerek :

« Bazı reâyâ Padîşahı âlempenah بنه و اقباله Belgrad seferine giderken şikâyet eylemişler ol vakit üşür ve salarya alma deyü hükmü şerif verilüb ve defteri atikte dahi kaydolunmuş.

Ba'dehu vilâyeti mezbûre sipahileri uslûbu mezbûr üzre ta'sir olunub resmi harman ref' olunduğu timarımıza noksan müretteb olur deyü deri devlete arzihal ettiklerinde ber kararı sabık resmi harman alma ve üşr alma deyü vilâyeti mezbûre sipahilerine hükmü şerif verilüb vilâyet yazılınca tehire konulmuş الحاله هذه vilâyeti mezbûre fermanı hümayun ile yazıldı *seksen doksan ve yüz yaşında olan pirü dâna ve mu'temed kimesneler reâyâ mahfellerinde şöyle şehadet eylediler ki bu vilâyet dahi küfrü dalâlet içinde iken reâyâdan âdet harman almu geldi ki bizüm malûmumuz olmuşmuştur. Şerefi islâm diyarı mezbûru ruşen ve mücellâ kılduğu sevalîfi eyyâm ve sevâbıki a'vamdan dahi uslûbu mezbûr üzre rai-yet olunub kanun mukarrer olmuştur dediklerinde vilâyeti mezbûre kadılarından veçhî meşruh üzre hüccetler alınıp deridevlete götürüb arz olunduğta ber âdeti kadim iki kile kendüm iki kile cev biresmî harman vilâyeti mezbûre reâyâsından her beş hâne başına alınmak ferman olmagın defteri cedide kaydolundu .. »*

Görülüyor ki herhangi bir verginin yüzlerce sene evvel, fetihten evvelki devirlerde mevcut bulunuşu ve fethi müteakip de kat'iyyen ve resmen ref'edilmemiş olması onun devamı için mühim bir sebep teşkil etmektedir. Aynı prensip Anadolu'da olduğu gibi Balkanlar'da ve Macaristan içerilerinde de tatbik edilmiş, İmparatorluk buraların en şâyânı dikkat vergi tarzlarını aynen kabul etmiştir. 952 tarihli Pojaga kanununda şu satırlar görülmektedir :

(Vilâyeti mezbureden olan *rai-yet kendi beyleri sefere gittikte* her haneden ellişer akçe Sefer Harcı vermek âdeti mu'tadeleri olmağın minbait dahi seferi hümayun vaki' olup Padîşahı âlempenah Hazretleri zatı şirifleri ile seferi zaferrehbere çıkduklarında her haneden altmışar akçe Sefer Harcı

dahi vermeğe mültezim oldukları ecilden altmışar akçe sefer filorisi dahi kaydolundu..) Nitekim Budin kanunnamesinde de (... Lâkin nefsi Budin ve Peşte reâyâsı *kralları zamanında* resmi kapu veregelmedikleri ecilden Defteri Cedide dahi kaydolunmadı..) demektedir. Bu suretle *kralları zamanında* veregelmedikleri için, bir şehir halkı hane başına senede elli akçe gibi mühim bir yokûn tutan esaslı bir vergiden muaf addedilmektedir. Budin Beylerbeyisine ve Defterdarına gönderilen 22 şaban 973 tarihli şu hükümde de *krallar zamanındaki* örf ve âdetlerin nasıl her hususta soruştulurup ana göre hareket edilmek istenildiğini pek âlâ göstermektedir : (... sen ki Beylerbeyisisin mektup gönderüp güherçile ahvalin ve ana hizmet için bazı köyler tâyin olunmasın ve kükürt isâl olunmasın bildirmişsin amma zikrolan karyeler muaf olur ne veçhile hizmet ederler muaf oldukları takdirce neden muaf olurlar ve *kralın zamanında* ne veçhile muaf idiler bildirmemişsin amma arzettiğin üzere ol karye güherçile hizmetine tâyin olunup)

İmparatorluk bazı mahallî âdetleri kabul etmek mecburiyetinde kalarak kendi prensipleri haricinde bulunan, halkın Sipahilerine angarya meesaiide bulunmak ve bazı hediyeler takdim etmek mecburiyeti gibi *Bid'atları* bile kanunlarına geçirmiştir. Fakat burada imparatorluğun koyu bir Derebeylik icabatına, keyfi ve şahsî kalan mükellefiyetlere karşı daima mücadele etmekten geri durmayışı da nazarı dikkati celbedecek bir haldedir. Hattâ bu derebeylik an'aneleri ve *Bid'atların*, fermanlarla menedilmiş olmalarına rağmen, gerek sosyal sınıfların münasebetlerinde kuvvetle müesseses örfler haline girmiş olmaları gerekse *zamanın ve mahallin sosyal ve ekonomik şartları icabı, tabiatı eşya tarafından tekrar teessüs etmeğe sevk edilerek muhiti müsait buldukça her taraftan mantarlar gibi türemesi dolayısıyla, bu mücadele uzun müddet devam edecek, hattâ denilebilir ki hiç bitmiyecektir.* Bu itibarla hatırdan çıkarmamak lâzımgelir ki; imparatorluk kendi nizamını kurmak ve bu gayri müsait şartlar altında idame edebilmek için, ekseriya fetihden önceki Derebeylik devirlerine âid ananelerin arda kalmış şekilleri, hortlakları halinde canlanan bu *bid'atlara* siyaseten ve ekseriya muvakkaten müsamaha etmiş olmakla beraber, kadir kül bir devlet iradesine iklimleri râm ettiği de daima görülmüştür. Bu hususta giriştiği mücadelelerin vüsat ve şümulünü, takip ettiği usulleri kavrayabilmek için aynı tarihlerde yazılmış olan bazı kanunname maddelerini gözden geçirelim : (Kadimül eyyam'dan livâyı mezbûre reâyâsı erbabı timara makyan (tavuk) ve yemek viregelüp kanunu mukarrerleri olmağın Defteri Cedide dahi kaydolundu Her nahiye reâyâsı kaidei kadimleri üzere vergeldikleri makiyan ve yemeklerin verdiklerinden sonra sipahileri *bu bize mahsul kaydolunmuştur deyü hilâfı âdet* ziyade taleb ederlerse Hâkimülvakt

الوقت olanlar men' ve def' idüp âdeti kadimlerinden tecavüz ettirmeye..) Vidin kanunnamesinde: (Harman mevsümünde zikrolan vilâyetin kanunu kadimi üzere her müzevvicinden sipahisine birer tavuk birer boğaçı alına..), diyor ve arkasından tavzih ederek, (Sipahi ve yahut Subaşı ve ya Sancak Voyvodası var ise gücile atına yem ve otluk ve koyun ve tavuk ve ekmek taleb eylemeyüp evden eve Salgun صالغون salmıya eğer ol köyde taleb eylediği nesne rizasile bulunursa ol vilâyette Narhı Cari نرخ جاری üzere akçesile satın ala bulunmazsa elbette teklif eylemeye meğer ki reâyâ kendilerinin ihtiyârile ve rizasile vereler ve illâ kadılar men' ve def' eyleyeler memnu olmayıp bu asıl fiil eyleyenleri Dergâhı Muallâya arzeyeleyeler gereği gibi haklarından geline ve eğer kadılar vilâyete zulüm olduğun bilüp Subaşılar ve yahut Timar Erenlerine veya Sancak Voyvodalarına nisbet eyleyüp reâyânın üzerinden zulmü ref' eyleye ve ref' eylemeğe kadir olmadığı vakit Babı Muallâya arzeyeleye eylemezse azline ve reddine sebep ola).

Yukarda bahsettiğimiz Pojaga kanununda da, aynı meseleye dair şu hükümler vardı - (.... fe amma reâyâdan Hukuku Şer'iyeye ve Rusumu Or - fiyye cem'idenler halka teaddi idüp harman vaktinde ve sebze mevsiminde İcazet Akçesi اجازت آقچسى deyüikişer akçe alup ve tereke ve şireyi aynile almayup bedeli üşür akçe isteyüp ve Resmi Ganem ve Gevvere كواره ve Bidati Hinzir بدعت حوزر aldıklarından sonra Resit Akçesi رسيد آقچسى taleb edüp araba ile otluk teklif edüp ve yahut Otluk Baha اوتاق بها deyü beşer onar akçe alup ve yem yemek ve et ve etmek ve tavuk bilcümle cebrile me' - külat cinsinden her ne bulurlarsa alup bir akçe ve bir habbe vermeyüp ve ve kendi maslahatları için reâyâyı istihdam idüp ve davarların ve arabaların hizmete sürüp ve odun ve otluk taşıdıp envâi zulüm ve hayıf ettikleri Payei Seriri Adâletmasire arzolundukta bu hususlar Bid'at olmağın kül - liyen ref' olunmak buyuruldu min baîd reâyâyı teklif ve teaddi olunmıya tâki feragatı hatır ile ziraata kadir olalar..). 926 tarihli Seçin Kanunnamesinde ise şahsî hizmet mükellefiyetinin askerî veya ekonomik bazı zararlarla kaldırılmadığını gösteren şu satırlar vardır :

« reâyânın ekçesiz yemlerin ve yemeklerin ve fuçuların ve bargirlerin ve kendülerin meccanen istihdam olunmıya lâkin hizmetleri mukabalesinde birer araba odun ve birer araba otluk vireler karyesi mesafei baidede ve - yahut odun ve otluk getirmeye iktidarı olmayın reâyâdan bir araba odun için onbeş Penez ve birer araba otluk için yirmibeş Penez alına ayruk nesne alınmıya ve Umera ve Beyler ve Züama ve Erbabı Timar onlar reâyâların sürüb ve çayırların biçtirüb taşıtıb yığdırdıktan sonra otluk için tekrar akçelerin almıyalar ve otlukların dahî almıyalar çayırların biçtirüb yığdırdıkları kifayet eder olursa Ehli Hüküm اهل حکم men' ecliye.. ». İbasan ve Ohri Kanunlarında da, bu hususlara dair şu izahat vardır :

« Bir köyde ki Hassa Çayırı olsa reâyâ sipahiye ol Hassa Çayırı biçüb yerinde yığmak kanunun kadimleridir lâkin arabalarına tahmil edüb taşıtırmak memnu'dır reâyânın taşımak borcu deyildir ve üç gün hizmet etmeleri dahi borçları deyildir cebren hizmetlemek isteyicek Hâkimülvakt olanlar men' ve ref' eyliyeler »..

İlahallî örf ve âdetlerin aynı şekilde ıslah ve tâdili hükümlerine Anadolu'da tesadüf etmiştik. Burada Malatya kanunnamesinde gördüğümüz şu şâyânı dikkat tafsilâtı aynen zikretmekle iktifa edelim :

« ve Sancak Beyleri ve Subaşılar her yıl ot biçmeye ve çeltük biçmeye ve çeltüğü tavar ile ayıklamağa şehirden ve kuradan eve bir adam sürüb on onbeş gün mikdarı ot ve çeltük biçtirüb ve taşıtırub müslümanları işlerinden koyub zulm ederler imiş Bid'at olduğu sebebden ref' olundu Sancak Beyleri ve Subaşılar ot biçtirüb ve çeltik biçtirmek ve ayaklatmak hacetleri olıcak akçeleri ile ırgat tutub biçtireler ve ayıklattıralar ve taşıtırıralar reâyâyı incitmiyeler ve bağların kanun üzere mukataaların aldıktan sonra Subaşılık ve Yazıcılık deyu ikişer akçe almur imiş ve harman vak tinde buğday ve arpa hazır ettiklerinde Harman Akçesi حرمن آچہ سی deyü üçer akçe alırlar imiş ve güz faslında reâyâya Kış Bigüsü بیکوسی deyü köyden köye bir mikdar buğday ve birer mikdar arpa ve birer tavar ve birer mikdar yağ ve otluk alup reâyâya muzayaka verirler imiş ve bazı Subaşılar nice adamları ile köyden köye reâyâya konub güç ile yem ve yemek alub müslümanları incidirler imiş ve kış eyyamında reâyâ evden eve birer yük odun salarlar imiş bu veçhile Emri Şerifi Padişahiye muhalif b'atlar olduğu sebebden ref' olundu Kanun üzere hakların aldıklarından sonra bir akçe ve bir habbe dahi almıyalar Sancak Beyleri ve Subaşıları bu asıl Kış Kerestesi کرسستی hacetleri oldukta veya reâyânın evlerine kendü ihtiyarları ve rizaları ile konduklarında her ne hacetleri olursa Narhı Ruzi üzere akçeleriyle alalar hiçbir veçhile reâyâya kanuna muhalif teaddi eylemiyeler.»

* * *

Buraya kadar İmparatorluğun iklimleri kucaklıyan geniş hududları içinde kendisine mahsus merkeziyetçi ve yeknesat bir mütekâmil devlet nizamını yaratabilmek için, zamanın ekonomik, teknik ve idare zaruretlere rağmen, istilâ ettiği memleketlerin sosyal ve hukukî bünyesini nasıl değiştirmek için çalıştığını gördük. Filvaki bu hususta yalnız Osmanlı devrine aid muahhar kanunnamelerde tesadüf edilen bazı kayıtlardan istifade etmek suretile istidlâl etmeye çalışmamız metod itibarile entresan olmakla beraber kâfi görülmiyebilir. İmparatorluk devrinin hususiyetlerini, getirdiği yeniliği, eskinin bir red ve inkârı gibi tahakkukuna çalıştığı ana temayül ve telekkilerini daha iyi tebarüz ettirmek için, Bizans ve Selçukilerdeki

Osmanlılardan evvel Anadolu beyliklerinde ve Bakanlardaki devlet nizamlarında çiftçi sınıfların hukukî statüsünü doğrudan doğruya tetkik edip göstermiş olmak lüzumu aşıkârdır. Fakat biz burada bu hususta büyük bir boşluğun mevcudiyetini işaret etmekle iktifa edeceğiz.

Bizim bazı nûmunelerini buraya dercettiğimiz kanunname maddelerinin bile yalnız başlarına İmparatorluğun yerleşmiş olduğu memleketlerde bulunduğu koyu bir Derebeyliğin, şahsî merbutiyet, keyfî hizmet ve angarya ananelerinin tekrar teessüsüne mâni olmak için büyük bir gayret temsil ettiği muhakkak surette göstermeye kâfidirler zannındayız.

Şimdi bütün bu gayretlerden sonra, imparatorluğun ideal olan nizamının teessüs etmiş addedilebileceği bir devirde köylü sınıfların, bilhassa *askerî* tâbir edebileceğimiz diğer sınıflar karşısındaki sosyal mevkiini tayine çalışalım. Bunun için ise Derebeylik ve Servaj meselelerinin, Osmanlılıktaki arazi siyaseti ile vergi sistemlerinin yakından tetkikine ihtiyaç vardır.

— Arkası var —

ORTAZAMAN TÜRK — İSLÂM DÜNYASINDA

M A L İ Y E

Prof. A. MEZ

— Baş 48 inci sayıda —

Mısırda heyeti umumiyesile hep aynı yüksekliğini muhafaza etti. 3/9 uncu asırda pek azimkâr karaktere sahip olan İbn Tulun takriben beş milyon dinarı mülkünden temin etti. Karışık zaman olan 4/10 uncu asrın ortasında senevi 3.270.000 dinar elde etti ki vezir J a' q ũ b İ b n K i l l i s zamanında bu mikdar tekrar dört milyona yükseldi [127]. Görülüyor ki *umumi mali bir inhizam burada asla bahse mevzu olamaz*. Her yerde olduğu gibi burada da saltanat mevkiinde oturan zatın ehemmiyeti vardır. 355/965 senesinde vezir B ũ j i'lerden R u k n e d d a u l a h 'a ya Azerbaycan'ı kendi hususi idaresine almasını teklif etti; bu takdirde bu memleket ona 50 milyon dirhem getirecekti; halbuki iradesi zayıf bir şahsiyete aynı memleket getirse getirse 2 milyon getirebilirdi, çünkü bunun sebebi şu idi : Dailem'liler ile kürdlerin fiefleri, elinde kuvvet tutanların vermeye mükellef tutuldukları vergileri, bunlar vazifelerini ifaya icbar edilemeyeceklerinden- ve ihmâl ve teseyyüb ve eksik ziraat yapılması neticesinde hasıl olan ziyalar umum yekûndan indirilmek mecburiyetinde kalınacaktı [128] ». Vergilerin hakikaten ehemmiyetli surette azalmasına Babil'de, o da 3/9 uncu asrın ikinci nisfında olmak üzere rastlıyoruz. İ b n C h o r d â d b e h 240/854 senesinde Babilonya'da 78 milyon dirhem hesab ediyor, 280/893 de bu memleketin büyük bir kısmı 2.5 milyon dinara yani yarı bedele iltizama veriliyor [129]. 306/918 bütçesi ise nihayet yalnız 1.5 milyon dinardan biraz fazla yani üçte biden daha az bir mikdara düşüyor [130].

4/10 uncu asırda bu hasılât biraz yükseliyor; 358/968 senesinde İ b n F a d l Babilonya'yı 42 milyon dirheme kir alıyor (o zamanki kıymete göre 2.1 milyon dinar [131]; daha sonra ise 'A d u d e d d a l h burası için yalnız 30 milyon dirhem teklif ediyor [132]. Eski zamanlara karşı ha-

[127] Ab ũ S ā l i h ed. Evetts, fol- 23 a.

[128] *Misk.*, VI, 293; Amedroz, *İslam*, III, 336.[129] Wuz., S. 10 *Wuz*'un verdiği yahırlık rakamlara uymuyor, Wuz, s. 188.; bu ifadeye göre Babilonya'nın halife a l - M u ' t a d i d zamanında, Omer I.

zamanında elde edilen aynı büyük hasılat elde edilmiştir.

[130] K r e m e r, *Einnahmebudget*, s. 312.[131] *İbn Hauqal*, s. 169/178.[132] *Misk.*, VI, 440

sıl olan fark o kadar muazzamdır ki evvelce « Babilonya'nın arazi vergisi » dünyanın en büyük yekûnunu ifade ettiği halde [133] şimdi 'A d u d e d - d a u l a h Babilonya'nın yalnız ünvanını istediğini, varidatı ise Fâris'in sahil mıntakası olan Arracân'dan elde edeceğini söyleyecek kadar düş - müştü [134]. Bu düşüşün başlıca sebebi sun'î sulama işlerinde muntazam teşkilâta ihtiyacı olan memleketin bataklık mıntakalara malik bulunması idi. Köylüler muhacerete zorlanmışlardı; meselâ Musul'da oturanların çoğu Basrah ve Kûfah'dan gelen ve daha yukarı Mezopotamya'da ancak 4/10 uncu asırda o zamana kadar tufan mıntakası teşkil etmiş olan sahada ziraat yapmış olan arablardı [135]. Merkez kasası yalnız başına Babilonya'ya muhtaç olduğu zamanlar bomboştu. Bağdad hükûmetinin ilk para sıkıntısı S a f f a r 'ın Persis'i saltanatından ayırdığı zaman baş göstermişti. Bu sıkıntı 3/9 uncu asrın yetmişinci senelerinde, evvelâ kapadılmamış cebri bir istikraz şeklinde bir devlet istikrazı fikrini doğurdu. Devlet reisi a l - M u v a f f a q « satıcılardan borç (qard) almayı ve sonra onlara, vezire, kâtiplere ve vergi memurlarına orduyu Persis'e gönderebilecek kadar bir para yüklemeyi vezirine teklif etti. Vaziyet düzeldiği takdirde alınan pa - ralar tekrar geriye verilecekti » fakat vezir bu teklifi uygun bulmadı [136]. 300/912 senesinde vaktile kiraya verilen Ahwâz'dan para geldiği zaman Bağdad hükûmeti yahudi sarraf P i n e h a s o ğ l u Y o s e f 'den muayyen vadeli para istikraz etti [137]. 319/931 senesinde Persis ve Kirmân valleri artık hiçbir suretle vergi vermemeye yemin ettiklerinden vezir 50 bin dinar mukabilinde beylik arazi satmaya -ki bu ilk defa vukubuluyordu [138]- ve 320/932 senesinin vergi tutarının nisfını kırdırmaya mecbur oldu. Bu sebepten bu seneden pek az vergi geriye kalmış oluyordu; bu da kâfi gelmi - yerek 200 bin dinar istikraz etmeğe ve bunun için de her bir dinar için bir dirhem faiz vermeye mecbur oldu.

Bu faizin ayda % 7 miktarında olması hakikate yakındır. 323/934 sinde ise bu yapılan istikraz geriye verilemedi; vezir borçlulara kısmen Babilonya vergi memurlarına hitab eden havalenamerler vermeğe, kısmen de senesinde ise bu yapılan istikraz geriye verilemedi; vezir borçlulara kısmen Beylik arazi satmağa mecbur oldu [139]. 324/935 senesinde vezir tekrar nan ikametgâhlar v. s. satıldı [140].

İslâmiyetten evvelki en kötü âdetler vergi toplanması şeklinde şimdi

[133] *Agâni*, IV, 79.

[134] Muq., s. 421.

[135] İbn Hauqal s. 143

[136] Ş â b u ŷ t i *Kit. ed - dijârât*, Berlin, fol. 119 a.

[137] Wuz., s. 178.

[138] Böyle bir hal vukuunda hudut

komşuları birleşerek satılan eraziyi kıymetinin danunda olarak satın alırlardı (*Ibn Hamdân Jras*, 1908, s. 434).

[139] *Misk.*, V, 342, 345, 364; *Ibn al - Athîr*, VIII, s. 165.

[140] *Misk.*, V, 505.

[141] *al - Süllî Aurâğ*, Paris, s. 103.

tekrar meydana çıkıyorlar. Vergileri iltizame vermenin başlangıcını, Halife al-Mu'tadid (279-289/892-901) zamanında ilk defa olarak teşebbüs edilen devlet istikrazı teşkil etti. Vaktile « dünya işlenmemiş ve kapalı bir vaziyette, hazine ise bomboştu », vergi toplamak usulünün vazına kadar bir hayli zaman geçti ve halbuki azamî derecede tahdidat koymak şartile hergün 7 bin dinara ihtiyaç vardı; o zaman yeni şeyler bulmakta mahir iki memur bu parayı havale ederek mukabilinde bazı Babilyon mıntakalarının vergileri karşılık kabul etmek hususuna bir maliye adamını innaa muvaffak oldular ve bilhassa yeni ve kurnazca olan bu tedbirlerden dolayı Halife ile veziri çok sevindiler [141]. 303/915 vergi listesinde şarka Ahwâz ve Wâsit -ümeraya aid emlak müstesna olmak üzere- [142] iltizame verilmesi kaydedildi. Halife 306/918 senesinde Mısır'ın gelirini senevi üç milyon dinara mültezimine verdi [143]. Ertesi sene vezir Babilonya'nın Chûzistân, Isfahân'ın arazi vergilerini bizzat iltizame alarak, kendi anbarlarında mühim miktarda hasad toplanmış olmasından dolayı buğday fiyatını yükseltti. Bu hareket halka çok ağır geldi; Bağdad'da mutad program dahilinde bir isyan baş gösterdi: cuma namazının kılınmasına mümaniat edildi, minberler tahrib edildi, her iki köprü yakıldı, hapishaneler boşaltıldı, polis müdürünün evi yağma edildi. Hükümet sabıkâlılardan bir kaçını cezalandırdıktan sonra diğerlerini salıverdi ve vezirin ve arkadaşlarının zahire anbarlarının açılmasını emretti, iltizam mukavelesi feshedildi. Vezir memurlarını azletmek mecburiyetinde kaldı; vazifesinden affını taleb ettise de yine vezeret makamını muhafaza etti [144]. Arazi vergisini iltizame alan şahıs -hiç olmazsa Babilonya'da- hususî iş görme vaziyetinden çıkarak mültezimi bulunduğu mıntakanın [145] resmî maliye direktörü vazifesini giyindikten sonra vergi memurlarını azil ve nasbetmekle mükellef tutuldu [146]. Mamafih hükümet kontrol memurları tayin etti ki bu memurlar, mültezim pek çok para kazandı; takdirde haber verecekler [147] ve mültezime terettüb eden sarfiyatı yapıp yapmadığına bakacaklardı. Çünkü mültezimi bulunduğu mıntakada kanal ve köprülerin tamirini yapmak ve tohumluk buğday ile umumî asayiş muhafaza etmek onun vazifeleri cümlesinden bulunuyordu [148]. Daha küçük çapta iltizamlar -sadaka nevinden olanlar gibi- müslüman olmak şartile bir tâcire veya bir

[142] *Wuz.*, s. 101.

[143] *Kremer*, aynı eser; Persis'te icara verilmişti; fakat mültezimin tediye ile imlakâr davrandığından tekrar iltizam ref edildi ve devletin hususî idaresine alındı (*Wuz.*, s. 340).

[144] Ahmed bin Tulun 3/9 uncu asırda 2 milyon vergi ödemişti (*Maqrîzî* 1, 99) İltizam parasından başka daha bir takım hediyelelerin de alınması icab

ediyordu. Halifeye, annesine ve halasına, başmabeynelisine ve zevcesine ve kâtiplerine... (*Wuz.*, 321)

[145] *'Arîb*, s. 85; *Hamdânî*, Paris, fol. 186 b; *İbn - al Gauzî*, Berlin, fol. 18 a.

[146] *'Arîb*, s. 55.

[147] *Hamdânî*, Paris, fol. 186 b.

[148] *İbn al - Athîr*, VIII, 82.

emlak sahibine verilir; fakat asrın başında bir vezirin söylediği gibi [149] hesabattın tasfiyesi karşısında kolaylıkla isyana geçmesi kolay olan askere mensub olanlara çevrilmek istenmezdi.

Saltanat dahilindeki ümeranın çoğu şekil itibarile, alman -Roma saltanatında olduğu gibi fief sahibi değil, belki memleketlerinin mültezimleri olarak telâkki ediliyordu. Bunlar tâc ve taht yolu üzerinde evvelâ gayri meşru olarak şehirlerle eyaletleri işgal ettiler ve sonra Halifenin kıtaları ile çarpıştılar ve nihayet bir iltizam parası mukabilinde memleketin sahibi olarak kendilerini tanıttılar. Böyle cebren elde edilen *iltizamlar* sairlerine nazaran fevkalâde fena bir iş olarak görülüyordu. Bu cümleden olarak 296/909 senesinde Yusuf İbn Abissac sâmanileşmemiş olan saltanatın şimalini (Ermenistan ve Azerbaycan) 120.000 dinara iltizam etti; *iltizam parasının* yekûnü takriben her iki eyaletin yüz sene evvel vermiş oldukları verginin istinad ettiği varidattın onda biridir [150]. 322/934 senesinde Boyulardan 'Imâdeddaulah Persis eyaletini fethettikten sonra Halifeden iltizamını istedi ve bunun için bir milyon dirhem teklif etti, halbuki bu eyalet yalnız arazi ve ikta' vergileri 299/911 den itibaren yirmi sene müddetle senevî 18 milyon getirmiş bulunuyordu [151].

4/10 uncu asrın başında 'Omân'da 80.000 dinar iltizam parası verdi ki 100 sene evvel doğrudan doğruya idare edildiği zaman 300.000 dinar getirmişti [152].

Vergilerin alınmasında kullanılan katî pratik usuller çok eskiden beri vardı ve aynı zamanda lâzım bulunmakta idi. Bağdad'ın Bâdûrajâ mînta -kası valisi 4/10 uncu asrın başında vezir Ali İbn 'Isâ'ya şunları yazıyordu: Buradaki adamlar hissiz olarak tanınırlar, hapse atılmak ve zincire vurulmak onlar için âdi işlerdendir; ellerini *doğrultarak* parayı cebten dışarı çıkarmak için ellerinin boş olması lâzımdır. Fakat vezir bekaya kalmış olan vergiler için en nihayet kabahatli: muamelesi tatbik etmeğe karar verdi, başka türlü -bilhassa işkence- caiz olamaz [153]. Bu karar Harûn al-Raşîd zamanında « vergi için kamçulamak, makaralara asmak ve zincire vurmak » gibi hususları menetmiş olan Teori'ye uyuyor [154]. Hem de bu Teori aynı halife zamanında tatbik mevkiine konmuş bulunuyordu: 184/800 senesine kadar emlak sahipleri vergi yüzünden işkenceye konuldu. Fakat yine Harûn-al-Raşîd zamanında ilga edildi » [155]. 188/803 senesinde Mısır'ın vergi müdürlüğüne tayin olunan biri *kamçısız ve sopasız* olarak vergileri tahsil edeceğini vadetmişti [156]. Fakat 200/815 tarihinde Mezo-

[149] *Wuz.*, S. 34.

[150] *Wuz.*, S. 71.

[151] *Ibn al-athîr*, VIII 77; Kremer, *Ninnahmehudget*, s. 299.

[152] *Mîsk* V, 381 918/306 bülcesinde 1 1/2 milyon dinar konmuştu ki 18 milyon dirheme tekabül etmektedir.

[153] Kremer, aynı eser ve *Muq.*, S. 106.

[154] *Wuz.*, S. 346.

[155] *Kit. alcharde*, S. 62.

[156] *Fa'qubî*, II, 501.

potamy'a'nın vergi tahsili ile muvazzaf olan şahsiyeti Tellmachri'li Dionysius ceberut, Allahı tanımaz bir dinsiz, Babilonya, Basrâh ve 'Aqûlâ'nınkileri yızandan daha hayin olarak tavsif ediyor; bunlar halkı döğerler, hapsederler ve kilosu fazla çeken adamları bir kolundan asarak âdeta ölmek derecesine getirirlerdi » [157]. 3/9 uncu asrın sonunda Emir İbn el-Mu'tazz nefret ettiği veziri İbn Bulbul'un senasi zımında onun merhametsiz bir surette vergileri topladığını söylüyor :

« Bazılarının, bazı asil, itibare lâyük şahıslar muhzir'ler vasıtasıyla nasıl hapse götürülüyor veya gümrük dairesine sürükleniyor.

O kimse, cehennem gibi öğle güneşinin altında ayakta tutuluyor ve nihayet kafası kaynayan bir tencere haline getirilinceye kadar bu hal devam ediyor.

Kenevir ipleri ile sarılan el mafsalları kesiliyor. Drvarda çengele asılıyor [158].

Hayin ve başkasının ızdırabına sevinen bir insan edasile kafasına da vula vurulur gibi vuruluyor. Güneşin yakıcı ateşinden şikâyet ettiği takdirde bir vergi memuru tarafından tekmeleniyor ve bir hapisane bekçisi üzerine zeytin yağ döktüğü için zavallı adam tavada yağda balık kızarmı gibi pişiyor [159].

İşkence ve azab uzadığı ve başkalarının taleplerinden kurtulamadığı zaman şöyle söylüyor :

Bana müsaade ediniz tâcirlerden borç isteyeyim, olmadı takdirde bir arazi parçası satayım. Bana beş gün mühlet veriniz ve beni lütüfkârlığınızı esirgemiyerek zincire vurunuz..

Fakat onlar onu sıkıştırırlar ve ona yalnız dört gün mühlet verirler ve başkaca da söylemezler. O zaman hayin ve canî kılıklı yardımcılar peyda olur ve ona on bin vererek yani yüzde bin faiz mukabilinde para verirler.

Malını sattığına dair bir mektup yazdırırlar ve satış için üstelik bir de yemin ettirirler.

O zaman borcu ne ise onu öder. Onu salıverdikleri zaman yakınlarında dolaşmaktan müçtenip bulunur.

Fazla olarak kavaslar ona gelirler, sanki ona hamamda masaj yapmışlar gibi ondan bahşiş para dilerler [160].

Şayet dilenilen parayı vermezse sarığını alırlar ve onun kafasını, gözünü yaralar [161]. Devlete aid paraların geriye alınması esnasında yapılan işkenceler çok daha kuvvetlidir; ayaklarına ağır demir çubuklar geçirirler, dayak atarlar ve bir elinden yukarıya çekerler [162]. Halife 'al-Qâ-

[157] *Kindî el. Guest*, s. 140.

[158] *ed. Chabot*, 152.

[159] *Barradağ* okunmalı.

[160] Biziz büyük bir Fırat nehri bahlıdır. Saehan, *Eufkrat ve Tigris*,

s. 61. Diğer kelime her halde yağda pişirilen balık manasına olsa gerek.

[161] *Judallilünahu* yerine *Judallikünahu*.

[162] *Diwan*, 1, 136 f; ZDM G. 40, 41.

dir parasını verinceye, malını satıncaya ve hayrat vakıflarını ref'edinceye kadar kardeşinin ve halefinin anasına böyle işkence yapmıştı. İmzasını tasdika memur olan kadının karşısına çıktığı zaman kadıncağız « bir cenaze gibi sararmış ve yüzünde çektiği ızdırağın izleri mevcut bulunuyordu; bütün gün kaderin bu tecellisi karşısında neşeden uzak durduk » [163]. Bundan başka isticvab esnasında yapılan işkenceler meyanında tırnakların arasına ucu sivri kamış boru sokulur ve tokmakla kafaya vurulurdu [164]. Böyle bir kurbanın hapisten ne suretle çıktığını bir şahit şöyle anlatıyor: « Zincirler içinde kanlara gark olmuştu, esvabi kir içinde, saçları uzamıştı, âsabi râşeler geçiriyordu » [165]. İşkencenin ziyadeleşmesi için bir neft yağına veya âdrara batırılmış yün esvab giydirdirlerdi [166]. 325/936 senesinde çete reisi bir türk olan Beckem soyduğu adamların vücutlarına içinde yanmış kömür bulunan bir tava yapıştırmak istediği zaman bunun İran generalı Merdâwîc'in öğrendiği « fakat burasının Bağdad olup Halifenin yurdu olduğu, Râi veya İsfahân olmadığı kendisine söylenince filhakika bu çete reisi bu nevi işkenceden vaz geçmişti » [167]. Bu sert sorgu ve araştırmalar bilhassa dinsizce telâkki ediliyordu.

4/10 uncu asırda anlatılan bir hikâye bunu pek iyi göstermektedir: « İlk vezirliği zamanında İbn al-Furât'ın yanında idim (296-299/908-911); oturmuş çalışıyordu; birdenbire başını kaldırdı, elinden dosyaları bıraktı ve dedi ki: Allaha ve kıyamete inanmayan, buna mukabil bana kayıtsız şartsız itaat eden bir adama ihtiyacım var; onu mühim bir vazifede kul lanacağım; dediklerimi hakkile ifa ederse onu iyi mükâfatlandıracağım. Hazır bulunanlar şaşırıldılar; o zaman Abû Mansûr adı bir adam -ki vezirin mabeyincisinin kardeşi idi- yerinden fırlayarak: « Aradığınız adam benim, » dedi. Vezir sordu: dediklerimi yapmak ister misin? « Evet isterim, istediğinizden alâsını... » kaç para alıyorsun? « ayda 120 dinar » ona iki mislini vereceğim. Başka bir isteğin var mı? Bütün arzuları kabul edildikten sonra vezir dedi ki: « Benim tahriri emrimi alarak vergi dairesine git, memura emrimi göster ve ondan İbn al-Haccâc'ın borcunun hulâsasını iste; sonra ondan ölecek hale gelinceye kadar ne kadar para toplayabilmişse hepsini iste! Ne mazeret, ne de mühlet kabul etme! ». Adam gitti, şehir kapısından 30 kişi karakoldan aldı. O zaman sordum: (ben hikâyeyi

[163] *Garra*. İspanyolca'daki *garruca* (yani halat çıkırtı) buradandır ki *Lea* ye göre İspanyol engizisyonunda başlıca işkence aletini tamamlıyordu *garrata* ise ip demektir. Bu soygunculuk hususi bir devlet sınıfı vasıtasıyla yapılırdı ve bunlara *mustahlikthün* denirdi. Bunların parasını bizzat soyulan şahıs verirdi; bağına felâket gelen şahıs aynı zamanda bunlardan üç memurun para-

sını ödemek üzere yevmiye ikişer dinar vermekle mükellef olurdu. Hususi soygunculuklarda kaba *soyguncular* seçilirdi. (Wuz. 233).

[164] *Amedroz*; Wuz. s. 45 (engl.), ann. 3.

[165] *Ahmed İbn Yahâ* ed. Arnold, s. 52.

[166] *Misk.*, V, 230

[167] *Wuz.*, s. 8 f.

anlatan) : Ben de vergi dairesine gitmek ve meselenin ne suretle cereyan edeceğini görmek isterim. Ben de vergi dairesine gittim; Abû Mansûr orada bulunan her iki daire şefine vezirin emrini uzattı ve İbn al-Haccâc'ın borcunun yekûnunu istedi. Şef: yuvarlak hesabla bir milyon dirhem, dedi. Adam bütün hesapları ve talep edeceği mikdarı öğrendikten sonra İbn al-Haccâc'ı getirtti ona söğdü ve onu tahkir etti, halbuki beriki o nisbette tabasbus ediyor ve yaltaklanıyordu. O zaman onun çırçıplak soyularak döğülmesini emretti. Beriki zavallı yalnız şu sözleri söylemekle iktifa ediyordu : « Allah yapacağını bilir ! » ve ondan sonra Abû Mansûr büyük bir tahta getirtti, yukarısına bir makara oturttu üstüne halat geçirtti ve halatın ucuna İbn al-Haccâc'ın bir elini bağladı. Halat tahtanın yukarısına kadar çıkarak ile çekildi. Abû Mansûr ona haykırıyordu: para para... Asılan adam, kendisini bırakmalarını, memurlardan ne istediklerini sorup öğrendikten sonra ona göre davranacağını yalvarıp haykırıyordu. Fakat öteki hiç laf dinlemiyor tahtanın altında oturuyor ve aslında hiç hiddetli olmadığı halde hareketinin vezir tarafından işidilmesi için hiddetle haykırıyordu. Nihayet icraatından yorgun düşen Abû Mansûr ipi tutanalara bağladı: orospu çocuğunu aşağı salıverin! Mamafih emrini yapmıyacaklarını umuyordu. Halbuki adamlar ipi gevşettiler, Haccâc şişman, yağlı bir adamdı. Abû Mansûr'un boynuna sıçrayarak herifin boynunu kırdı. Abû Mansûr yüzü koyun yere düştü ve İbn al-Haccâc'da bayıldı. Birincisi bir sediyeye ile evine götürüldüğü esnada yolda öldü. Diğeri ise tekrar hapse atıldı ve mahvolmaktan kurtuldu. Karısı 100.000 dinar ödedikten sonra tahliye edildi. Bakiye alınacak para için mühlet verildi. Adamlar İbn al-Furât'ın şu sözlerine şaşılar : « Allaha ve kıyamete inanmayıp emirlerime itaat eden bir adama ihtiyacım var ! » [168]. En sefil asrı teşkil eden Bağdad'da yalnız Bachtijâr'ın kötü idaresi zamanında boğuntuya getirilen adamlar işkenceye dayanamıyarak ölürlerdiler [169].

Yüksek memurların böyle zavallı bir katil nüfuz ve iktidar mevkiine çıkarmalarını, ve câninin kendisine vazife tevdi edildiği zaman mümkün mertebe fazla para çıkarabilmek ümidile yüksek bir meblâğı temini tekeffül eylemesini görmek nekadar iğrençtir [170]. Fakat bu eşkiyalık bilhassa Bachtijâr zamanında inkişaf etmiş olup diğer devirlerde umumi olarak aramamak lâzımdır.

Çeviren : CEMAL KÖPRÜLÜ

[168] *Wuz.*, s. 300.

[179] *Misk.*, v. 570.

[170] *Wuz.*, s. 95. Abulfarac verir Abulfadl'ı 9 milyon dirhem mukabilinde

iltizama alıyor (*Misk.*, VI, 334); daha sonra onuda diğeri biri tekrar 7 milyona iltizam ediyor (*Misk.*, VI, 342) keza *Misk.*, VI, 409, 453.

ANAYASAMIZDAKİ DEĞİŞİKLİK

Büyük Millet Meclisi; geçen ayın beşinde bütün azasının ittifakı reyile Türk Teşkilâtı Esasiye Kanununda bazı değişiklikler yapmıştır. ÜLKÜ - Halkevleri dergisi sayfaları bu değişikliğin ancak ana hatlarını izaha müsaiddir.

Bu sebeble dergiye değişen hükümlerin metinlerini alacağımız gibi mecliste bunların müzakeresi sırasında söylenen nutukların izaha yarayan kısımlarını nakledeceğiz.

Ana Yasadaki değişikliğin şu maksatları için yapılmıştır :

A — Şimdiye kadar C. H. Partisinin programında yer alan prensiplerin Ana Kanuna girmesi,

B — Siyasî müsteşarların hükümet bünyesinde yer alması,

C — Çiftciyi toprak sahibi yapmak ve ormanları devlet tarafından idare etmek için istimlak olunacak arazi ve ormanların istimlak bedellerinin peşin ödenmesi yerine hususî şartlara bağlanması.

Büyük Millet Meclisinde müzakere başladığında ilk sözü Dahiliye Vekili ve C. H. Partisi Genel Sekreteri B. Şükrü Kaya almış ve yapılan değişiklikleri izah vazifesinin kendisine tevdi edildiğini söylemiştir.

B. Şükrü Kaya, türk tarihinin en gin mazisini, ve bunun Atatürk inkilâbına tekaddüm eden günlerdeki hazine talihini anlattıktan sonra nutuklarına şöyle devam etmişlerdir :

İnsanlık Tarihinde Türk :

İnsanlık tarihinin başlangıcından son günlere kadar, beşeriyetin faaliyet dalgaları arasında bu kadar derin ve geniş hamlelerle müessir olan türkler; son asırlarda ve son devirlerde, büyük tehlikeler geçirdi. Türkler coğrafyadan kaldırılmak ve istikbali tarihten silinmek istendi. Biz tarihe kaza ve kaderin bir neticesi nazarı ile bakmadığımız için tarihin böyle kaza ve kaderinden ve zaruri akibetlerinden gelen hükümlerine dahi boyun eğmeyi bilmeyen bir milletiz.

Türk Tarihinin Sırrı :

Bizim kanaatimizce her millet, kendi tarihini kendi yapar. Fena neticeler her milletin kendi kusurunun esri ve amelinin cezasıdır. Eğer bugün iyi neticeler görüyorsak onu da milletin yaptığı ve başardığı iyi işlere atfetmek zaruri olur. Tarihin neticesinin zaruri ve mukadder olmadığı, gene bir türk tarafından türklerin eli ile ve türklerin kanı ile isbat edilmiştir. Tarihin seyrini değiştirdik ve türke atfedilen menhus tali bir defa daha yenildi.

Atatürke Saygı :

Atatürk; bu millette mevcut olan bütün yüksek seciyeleri ve alicenâp hasletleri nefsinde toplıyarak mille -

tin azim ve iradesini kendi azmü iradesi ile birleştirerek türk milletini mahvolmaktan kurtardı. Şimdiye kadar türk tarihi ispat eder ki türkler için âciz olmak, mahvolmak demektir.

Atatürk türk istiklâlini kuratar - makla beşeriyete büyük hizmet etti ve tarih Atatürk'ten ve onun yüksek vasıflarından bahsederken hiç şüphe etmem ki en büyük vasfını beşeriyete yaptığı bu hizmette görecektir. Türksüz bir tarih ne kadar muzlim olur. Hele türksüz kalacak beşeriyet ne kadar sefil bir manzara irae eder.

Hepiniz tahmin ve tahayyül edebilirsiniz: Türkün olmadığı bir tarihte ancak zulüm, aktif bir şekil alır. Zaten türkün akibetine bu kasdı yapanlar, derhal kendilerinin beslediği fena nâyetin, fena tecrübelerini de, kendileri görmüşlerdir. Türk kendi tarihini kendi yaptığı vakit ve kendi yaparken, hiçbir kimsenin, hiçbir tarafın ne tesirine kapıldı ve ne yardımını gördü. Ne buldu ise kendisinde buldu ve kendi eli ile yaptı. Ve yaptı şey; tarihten aldığı, müsbet ve muayyen tecrübelerden edindiği kanaatler üzerine müesseseti. Maddî ve -saiti, kendi idrâkine istinad ettirdi. Ve bu sayede istiklâlini kurtardı.

C. H. P. Programının Doğuşu :

Atatürk, türk istiklâlini kurtarıktan sonra, türkü bir daha böyle badi-relere, tehlikelere düşürmeyecek bir devlet sistemi kurdu. Bu devlet sisteminde tatbik edilecek olan pren-

sipleri vazih, açık ve müsbet olarak program halinde tesbit etti. Bu programı ve bunun tatbikini kendi kurduğu Cümhuriyet Halk Partisinin eline ve mesuliyetine verdi. Cümhuriyet Halk Partisinin prensipleri eveleminde modern bir devlet programıdır, türkün tarihine, seciyesine, âlicenaplığına ve gururu millisine muvafık olan bir devlet programıdır. Bu devletin vasıflarının, hepsini, tarihten alınmış, hakikatten alınmış, icraattan alınmış prensiplerle ayrı ayrı tayin ettik.

B. Şükrü Kaya; Türk Cümhuriyetinin devletçilik, milletçilik, halkçılık lâyük ve inkişâbı vasıflarını ve bunların kurtarıcı ve ilerletici mahiyetlerini genişçe anlattıktan sonra çiftçiyi toprak sahibi kılmaktaki zâretleri şu sözlerle ifade etmişlerdir:

On sekiz milyon Türkün on beş milyonu çiftçidir. Bu on beş milyonun birçoğu kendi toprağında çalışmaz. Çiftçiyi, türk çiftçisini, toprak sahibi yapmak demek, türk çiftçisini yani türkün ekseriyeti azimesini kendi ekonomik mukadderatına sahib kılarak bu memleket için hayırlı ve aktif bir eleman yapmak demektir. Bu büyük kütleden eğer büyük bir menfaat bekliyorsak, onu, ötekinin, berikinin toprağında çalışmaktan kurtarmalı; kendisini kendi topraklarına hâkim kılmalıyız.

Bu toprakları asırlardan ve asırlardan beri nasıl canları ile müdafaa etmişlerse, ondan kendisine yiyece-

ğini çıkaracak kadar bir hisse vermek çok görülmez zannedirim.

Bunun teminini kolaylaştırmak için teşkilâtı esasıye kanununa bir kayıt koyduk. Bu kayıt Büyük Başvekilimin de bilvesile söylediği gibi, hiç kimsenin hukuku tasarrufiyesine bir taarruz teşkil etmez.

Biz bu teklifi işlenmeyen toprakları işletmek için, işsiz kalan topraksız köylüyü topraklandırmak için yapıyoruz. Yoksa toprağını işliyen çiftçi bizim en büyük yardımımıza ve himayemize mazhar olacak bir elemandır.

Gümrük kanunlarımızın, ekonomik kanunlarımızın hedefleri hep budur. Eğer biz çiftçinin yüksek istihsal kabiliyetinden istifade ederek onu müstehlik bir vaziyete koymazsak endüstriyle yaptığımız işler dahilli pazarda müşterisiz kalır. Yaptığımız ekonomik hareketlerin verimli olabilmesini temin için behemehal türk köylüsünü ve türk çiftçisini müstahsil vaziyete koyacağız. Onu bugün kendini ancak geçindirir vaziyetten kurtararak, medeniyetin insanlara verdiği saadetten, zevkten hissedar etmek istiyoruz. Beşeriyetin bulduğu yüksek huzur ve refahtan türk milletinin mahrum olarak yaşaması bizim için bir zül ve şindir. Elbetteki onu mahrum bırakmıyacağız. Elbette ki türk milleti kendini umumî refah ve saadet seviyesine çıkaracaktır. Bu da istihsal kabiliyetini artır-

mak sayesinde olacaktır. Koyduğumuz kayıt bundan ibarettir.

B. Şükrü Kaya siyasi müsteşarlıklar ihdasının sebeplerini şöyle anlatmışlardır:

Diğer kayıta yine Büyük Başvekilin sırasında söylediği gibi hükümet teşkilâtında görülen bir lüzum üzerine yapılmıştır. Hükümette siyasi müsteşarlar ihdası düşünülmüş ve bunun icabı his edilmiştir. Bunun tabiki için teşkilâtı esasıye kanununda formoliteye aid bazı maddelerin değişmesi icabetmiştir. Son getirilen tadil tekliflerinden biri de ondan ibarettir.

Anayasamızdaki prensip değişikliği ile çiftçiyi toprak sahibi kılan hükümleri Ülkü okuyucuları şu maddeler içinde vazihan görecektir:

Madde 1 — Teşkilâtı esasıye kanununun ikinci maddesi aşağıda yazılı şekilde değiştirilmiştir.:

Türkiye devleti; cumhuriyetçi, milliyetçi, halkçı, devletçi, lâik ve inkilâbçıdır. Resmî dili türkçedir. Makarri Ankara şehridir.

Madde 8 — Teşkilâtı esasıye kanununun 74 üncü maddesi aşağıda yazılı şekilde değiştirilmiştir :

Umumî menfaatler için lüzumu, usulüne göre anlaşılmadıkça ve mahsus kanunları mucibince değer pahası peşin verilmedikçe hiç bir kimsenin malı istimval ve mülkü istimlak olunamaz.

Çiftçiyi toprak sahibi yapmak ve ormanları devlet tarafından idare etmek için istimlak olunacak arazi ve ormanların istimlak bedelleri ve bu bedellerin tediyesi sureti, mahsus kanunlarla tayin olunacaktır.

Fevkalâde hallerde kanuna göre tahmil olunacak para ve mal ve çalışmaya dair mükellefiyetler müstesna olmak üzere hiç bir kimse hiç bir fedakârlık yapmaya zorlanamaz.

Madde 9 — Teşkilâtı esasiye kanununun 75 inci maddesi aşağıda yazılı şekilde değiştirilmiştir :

Hiç bir kimse mensup olduğu felsefi içtihad, din ve mezhepten dolayı muahaze edilemez. Asayiş ve umumi muâşeret adabına ve kanunlar hükümlerine aykırı bulunmamak üzere her türlü dini âyinler yapılması serbesttir.

SAĞLIK BAKIMINDAN SPOR ve BİZ

Memlekette spora verilen ehemmiyetin gittikçe çoğaldığını ve bu uğurda yerinde adımlar atıldığını görerek memleket adamı olmak itibarıyla sevinmemek elden gelmiyor. Bilhassa, gençliğin spor bakımından bundan böyle geniş mikyasta ve büyük bir sahada yetiştirileceğini gösteren büyük teşkilâtların arifesinde olduğumuzu işitmekle ayrıca sevinçimiz artıyor.

Şunu itiraf edelim ki şimdiki spor teşkilâtımız tamamiyle kısmi ve bilhassa sıhhi kontrolden mahrumdur.

Memleketimizde bugün için spor

dediğimiz anda ilk hatırımıza gelen futbol ve -daha küçük mikyasta- atletik sporlardır. Atletik sporların, federasyona dahil kulüpleri hariç tutarsak diğer mevcut kulüplerin bir çoğuna girmemiş olduğunu ve bu şeraitte girmeyeceğini de ilâve etmek lâzımdır.

Bugün futbolu bir spor olarak kabul ederken bizdeki oyun şekillerinin bir spor olarak kabul edilebilip edilemeyeceği de düşünmeğe değer bir meseledir. Birçok noksanlarını aşağıda arzedeceğimiz eski teşekküller olan kulüplerle mevcut futbolcülerin vaziyeti nasıldır ?

Bunlara ufak bir arsaya sıkışmış sıkışmış kontrolsuz ve tekniksiz şartlar altında 10-15 kişinin saatlerce süren fasılasız bir *didişme'sinden* başka ne diyebiliriz. Ekseriyeti daha henüz büyüme çağlarında bulunan mekteplilerin bütün dimağ yorgunluğu üzerine yükledikleri bu *didinme* ve *çırpınmanın* sporla alakası var diyebilir miyiz ? Şüphesiz ki hayır..

Atletik kısımları ele alalım: meselâ, sür'at veya mukavemet koşuları hangi şartlarla yapılıyor. Bugün antrenörlerinin kontrolü ve gösterdikleri yol üzerinde çalışan bu gençler koşuculuğa kendi kendilerine heves edip bu uğurda çalışmaya başlarken vücutlerinin vaziyetini, neşvünemalarının koşuculuğa müsait olup olmadığını; kaç genç bir doktora müracaat ederek veya ailesi tarafından ettirilerek tayin etmiş ve ettirmiştir, kaç genç, kalb ve ciğerlerinin hasta olup olmadığını, ciğerlerinin hattâ yalnız teneffüs siasının kabiliyetini

ölçtürmüştür ? Yahut yine kaç genç bu muayenelerle beraber umumî vücüt ve bilhassa bacaklardaki teşekkül ve neşvünema vaziyetini tesbit ettirmiştir ? Ve nihayet bu şartlarda atletik spora başlayan kaç kişi gösterebiliriz ?

Mevzuumuzu daha genişletebiliriz. Son zamanlarda dağcılık ve yürüyücülük sporu sahneye hâkim olmuştur. Sporun bu şubesine girmiş olan kimselerden dağ havasıyla imtizaç edip edemeyeceğini, yükseklerin hava tazeliğine karşı bilhassa ciğer ve kalb uzuvlarının mukavemet edip edemeyeceğini kaç genç tesbit ettirmiştir. Yürüyüş sporu ne şekilde yapılıyor ?

Yürüyüş zamanlar, yürüyüş giymi, yürüyüş müddeti ve nihayet *yürüyüşe alışma* ve *tahammül* usullerini kaç kişi tetkik edebiliyor ?

Şunu maatteessüf biliyoruz ki bunlar hiçbir zaman sporun ne teknik ve ne de vücudun bilhassa neşvünema uğrunda ihtiyacı olan *fizyolojik şartlar* ve *stihhi kaidelerle* alakası olmandan akla geldiği şekilde tatbik ediliyor. (Şüphe yok ki nadir müstesnaları kastetmiyorum).

Bizde sporun halihazır vaziyetini şöyle ufak bir misal ile kavrayabileceğimizi zannediyorum.

Memleketimizde moda halini alan güneş banyosu -daha doğrusu buna güneşte yanma demek lâzım- ne kadar yerinde ve usuluyla tatbik ediliyorsa, sporun diğer şubelerini de hemen hemen mübalağasız diyebiliriz ki aynı şekilde tatbik ediyoruz.

Yazın ilk sıcak güneşini gören sporcular ve « modacılar » nasıl ki

sabahlayın erkenden bembeyaz vücudile güneşin altına girip akşam karanlığında kıpkırmızı bir vücutla dönerken güneş banyosundan istifade ettiklerine inanıyorlarsa, sporun diğer şubelerinde de aynı şeraitte çalışarak istifade ettiklerine de öylece inanırlar.

Bu güneş banyosu ne kadar tekniksiz ve sağlık bakımından yanlış ise diğer sporlarımız da maatteessüf okadar yanlış ve okadar fayda yeri ne zarar getiren birer vakıta oluyor.

Şu halde ne yapalım... memlekette bilhassa gençlik üzerinde hakiki sporu, hakiki beden terbiyesini ne şekilde, hangi esaslar üzerinde tatbik edelim ?

Yazıma başlarken bilhassa kayd ve işaret ettiğim gibi bu bahisler üzerinde her halde esaslı değişiklikler ve düşünemediğimiz kadar geniş projeler yapılmış ve belki de çok yakında bu esasların tatbikine de başlanmıştır olacaktır. Bütün bunlara rağmen bu çok geniş bahiste düşünemediğim bazı esasları buraya kaydetmeden kendimi alamıyorum :

Onlarda :

1— Sporda sıhhat meselesi.

2— Spor hakkında ilmi esaslara dayanan geniş yayımlar.

3— Hususî teşekküllerden ziyade memlekette beledi spor ve beden terbiyesi teşkilâtları.

4— Ve nihayet bu bahisler üzerinde selâhiyet sahibi şahsiyetlerin, mütehassısların yetiştirilmesidir.

Birinci ve en büyük şartı elimize alalım :

1— Spor ve sıhhat :

A) Bugün memleketimizde mekteplere giren talebeden tutun da küçük sanat mensuplarına varıncaya kadar hepsinin ve sporla alâkadar olan gençlerin herşeyden evvel sıhhi muayeneden geçirilmesi elzemdir. Yalnız bunun, ille ve emrazdan salimdir, şeklindeki raporlarla ve basit muayenelerle olmayacağı tabiidir.

Bunlarda: hikemî, kimyevî laboratuvar tetkikleriyle beraber bütün uzuvlar muayene edildiği gibi, bilhassa teneffüs yolları cihazı, kalb ve devran, kemik ve adale neşvünema muayenelerini çok incelemek zaruretindeyiz.

B) Bu muayenelere göre gurublan gençlerden tam teşekküllü, sağlam ve sıhhatte olanlar umumî spor ve beden terbiyesi ile çalıştırılmaktadır.

C) Bu şahıslar üzerinde vücut neşvünemalarında görülen noksanlara göre geri kalmış zayıf uzuvlar üzerinde -parti parti ayırmak suretile uğraşarak, beden teşekkülâtının umumî surette muvazenesini ve müvaziligini temin edebilecek hususî beden terbiyeleri tatbik etmeli, tayin edilen çizgi haricinde diğer beden terbiyeleri ve sporlarla uğraşmalarını temin edilmelidir.

D) Bunların arasında yalnız neşvünema geriliği itibarile değil, ayrıca hasta olanlar da daha basit, daha az yorucu ve nihayet mevcut hastalığının ilerlemesini önliyecek, salâh ve şifasına hizmet edebilecek daha dar bir cebhede beden terbiyesi faaliyetine sevkedilmelidir.

E) Spor ve beden terbiyesi ile uğraşmayacak derecede fazla hasta olan kimselerin ise tedavi edilinceye kadar sporla alâkaları kesilmelidir.

F) Bu guruplandırılan gençlerin sıklıkla sıhhi kontrolden geçirilerek tahdid edilen spor ve beden terbiyelerinden istifade edip etmediğini tayin etmek lâzımdır. Bu muayenelerin üç ayda bir tekrarlanması ve ellerinde mevcut sıhhi karnelerine fayda ve zararların tesbiti lüzumludur. Bununla beraber her ay kilo, boy ve nefes alma, verme ölçülerinin de tesbit edilmesi ihmal edilmemelidir.

G) Bu sıhhi muayenelerle alâkadar olan hekimlerin, sıklıkla spor ve beden terbiyesi teşekküllerinde, gençler çalışırken hazır bulunarak bunların sıhhi durumlarını çalışma üzerinde kontrol etmeleri de lüzumludur.

H) Bu saydıklarımıza bir de gıda meselesini ilâve etmek çok yerinde bir hareket olur. Vücut makinesinin çalışması için gıdaya ve kaloriye olan ihtiyacı malûmdur. Bu ihtiyacın enerjisi artması ile artacağı da açık bir hakikattir. Kalori bakımından gıdaların bir takım sınıflara ayrıldığını ve yaşanan hayat tarzına göre bu gıda miktarının değişeceğini biliyoruz.

Kafası ile çalışan bir insan vasatî 2500 kalorilik bir gıda kifayet ettiği halde bir amele veya bedenile çalışan herhangi bir şahısa -bilhassa gençlere- bu miktar gıdanın asla yetişmez. Şu halde spor yapacak şahsın gıdasının da bünyesine ve yapacağı spora göre temin ve tanzimi icab eder. Meselâ, bu bakımdan gıdaların

en fazla kudret doğuran cinsi karbon hidratlar ve en ziyade soğuğa mukavemeti arttıran cinsi ise yağlardır. Bu sebeble sporların nevine göre de bir rejim tayini münasib olduğu gibi, gıdayı kontrol da yerinde ve zarurî bir hareket olur.

« Halbuki, bizim sporcularımızdan çoğunun böyle bir gıda formülüne malik olmadıklarını yakından biliyoruz. Meselâ bir boksörün, bir güreşçinin yahut bir dağcının kendilerine mahsus bir *gündelik nafakası* vardır. Böyle kalorijen gıdalarla hayatları tanzim edilmemiş olan şahıslar; spordan iyilik yerine zarar görürler.

Onun için bu gibi gıda formüllerinin ilmi müesseselerce tayin ve tesbiti ve sporcular üzerinde tatbiki gereklidir. »

2— Spor ve beden terbiyesi hakkındaki yayımların ve propagandanın azamî randman verdirmekteki hizmeti inkâr edilmez. Bu yayımlardan tutacağımız başlıca esaslı mevzular olabilir :

A) Spor ve beden terbiyesinin faydalarını,

B) Fizyolojik şartlar altında normal geçen bir hayatın muhtaç olduğu beden terbiyelerinin esasları,

C) Yukarda yaptığımız taksimlere göre sağlam, neşvüneması gayri tam, hasta olanların hastalıklarına göre yapacağı ve yapamayacağı spor ve beden terbiyelerinin nelerden ibaret olabileceğini bildirir yazılar ve bunların şematik bir şekilde büyük levhalar üzerinde tesbiti ile umumî sa-

lonlara, mekteplere taliki ve hattâ sinema vasıtasile gösterilmesi. Radyodan da en geniş bir ölçüde istifade olunması,

D) Bu mevzularla beraber bu şartlar altında yetişen gençlerin neşvünemaları üzerinde bıraktığı iyi neticeleri resimler, şemalar, grafikler ve sinemalarla tesbit ederek heves ve arzunun çoğalmasını temine çalışmak.

E) Umumî hıfzıssıhadan bahseden çok açık ifadelerle yazılan musahabeler tertip etmek.

F) Bu yayımlar mütehassıs bir gurubun idare ettiği bir merkezin direktif ve kontrolü altında memleketin her tarafında geniş bir mikyasta yayılırsa çok faydalı olur.

3— Spor ve beden terbiyesi teşkilâtı :

Mevzuumuzun bu bahsi üzerinde fazla durmayacağım ve halkevleri başta olmakla beraber, her vilâyetin merkez ve mülhakatındaki belediyelerin çok şümüllü teşkilâtının ne şekilde tanzif edileceklerini tafsile lüzum görmüyorum. Bu, nihayet iyi eleman ve paranın yapacağı bir iştir. En dar çerçeve ile şöylece hülâsa edebiliriz :

A) Büyük vilâyetlerde mütehassıslar, hekim, ve beden terbiyesi mütehassısları gurubları.

B) Neşriyat gurubları.

C) Spor ve beden terbiyesi evleri ve bunların üzerinde sıkı bir mürakabe kurmak.

4— Mütehassıs yetiştirmek :

İzahına çalıştığım spor ve beden terbiyesinin yerinde ve esaslı olarak

tatbiki için herşeyden evvel müte - hassıslar başta gelir.

Bunları da ikiye ayırabiliriz. Bi - rincisi spor hekimi, ikincisi spor ve beden terbiyesi mütehassısları.

Eğer var ise halen mevcut olan be - den terbiye mütehassıslarının on bin - lerce gence kâfi gelebilecekleri de şüphesizdir. Onun için mevcut mü - tehassıslara daha yüzlercesini ekle - mek bir zarurettir. (Hem artık şunu da bilelim ki spor ve beden terbiyesi bir süs, bir gösteriş olmaktan çıkmış - tır). Spor hekimlerine gelince, mem - leketimizde münhasıran sporla meş - gul hekimimiz olmadığını söyleyebi - lirimiz. Ecnebi memleketlerde başlı ba - şına bir ihtisas şubesi halini alan bu saha, bizim için yok denecek kadar cılız kalmıştır. İşte bu mütehassıs he - kimlerle mütehassıs spor ve beden terbiyecileri bir arada ve hükümetin çok sıkı bir disiplini altında teşkilât - landırılarak yetiştirilir ve çalıştırılır - sa hakiki sporun mahiyeti anlaşılır. Ve heykel kadar dik, gülbüz ve va - kur ferdlerden müteşekkil bir kütle halini alır.

Şunu da şuraya kaydedelim ki, sağ - lam ve işliyecek kafa ancak sağlam

ve zinde vücutta bulunabileceğinden gençlik aynı zamanda yarını emanet edebileceğimiz varlığa da sahip ola - bilecekler demektir ki bu da nihayet gayemizden başka birşey değildir.

Yazıma son verirken, bugün Al - manya'da binden fazla doktorun bu sahada ihtisas kazanmış ve memleket - lerinde bu şube üzerinde çalışmağa koyulmuş olduklarını, daha yakın za - mana kadar -hemen iptidai şekilde - on altı vilâyetlerine inhisar eden spor teşkilâtlarının bugün için elli küsür vilâyete teşmil edilmiş ve buralarda büyük yurdlar, birlikler tesisile be - raber, ayrıca geniş neşriyata yol vermiş olduklarını da bildirmekten kendimi alamıyorum.

Bu memleket spor teşkilâtını oka - dar geniş tutmuştur ki sporu yalnız gençlere değil, yedisinden yetmişine kadar kadın erkek herkese teşmil et - miştir. Spor teşkilâtlandırırken, onu tıp ilmine bağlamak en doğru bir iş olacaktır. Ve genç Cümhuriyetin bu yolda da hızlı yürümesinin ne kadar isabetli olduğuna inanıyoruz.

Dr. Hayri Kaleli

Kitaplar ve Mecmualar

W. Brandenstein, *Die Herkunft der Etrusker (Etrüsklerin menşei) (Der Alte Orient, Bd. 35, Heft 1) Leipzig, 1937.*

İtalya'da büyük bir medeniyet kurmuş ve müteakib Roma medeniyetinin temellerini meydana getirmiş olan *etrüsk* ve vahud yunanlıları tesmiye ettikleri gibi *Tyrsenoi*'larını menşei meselesi fen âlemini uzun müddet meğgul etmiştir. Bazı âlimler *etrüsklerin* Anadolu'dan, Lidya'dan, İtalya'nın cenub sahililerine gelmiş, diğerleri ise bunların şimalden, Alp'ler üzerinden bu yarımadaya inmiş olduklarını iddia etmişlerdir. Bu kavmin lisani, bugün dahi yapılmış olan bir çok etüdlere rağmen lâyikile bilinmemekle beraber gerek Anadolu'da, gerek Etrurya'da yapılmış olan taharriyat ve keşfiyat bu menşei meselesini tenvire medar olmuşlardır. Bugünkü tarihî, arkeolojik ve lengüistik araştırmalar bundan yüz sene evvel Karl Ottfried Müller'in iddia etmiş olduğu gibi *etrüsklerin* Anadolu'dan İtalya'ya geçmiş oldukları neticesine varmış ve milâddan önce V inci asır müverrihlerinden Herodot'us (I,94) bu hususta vermiş olduğu malûmatın sıhhatını isbat etmiştir. Genç lisaniyat âlimlerinden Viyana'lı W. Brandenstein *etrüsk meselesinin* en son safhasını bildiren *etrüsklerin menşei* adlı bu kıymetli eserini Berlin Mısır Onasya cemiyeti (*Vorderasiatisch - ägyptische Gesellschaft in Berlin*) külliyyatı meyânında neşretmiştir.

Brandenstein evvelâ *etrüsklere* dair malûmal veren klasik me hazları gönden geçirmekte, bilâhara (sah. 12 v. 8.) Ege havzasındaki *Tyrsenoi* ve *Pelaag-*

lar meselesini ve bu meyanda Limni adasında bulunmuş olan *etrüsk* istelini tetkik etmektedir. Brandenstein'in *etrüsklerin* şarktan İtalya'ya geçmiş olduklarına dair sanat tarihi ve arkeolojik, diller tarihi, etrografiya ve lisaniyat sahasında toplanmış olduğu delilleri burada birerbir saymaya imkân yoktur. Biz burada bu âlimin bilhassa arkeoloji ve diller tarihi sahalârında *etrüskler* ile Anadolu ve hatta şarkî Anadolu arasında bir takım rabatlar tesbit etmiş olduğunu ve *etrüsk* lisani'nin bu gûnkü kısmen halledilmiş şekliyle türk lisani'larının büyük bir benzerlik gösterdiğini, binaenaleyh *etrüsklerin* asıl menşei'ni Ortaasya'da aramanın lâzım geldiğini ifade etmiş olduğunu söyleyebiliriz. Brandenstein'in varmış olduğu neticelerin küllâsası şudur:

Gerek entog'afik, gerek lengüistik tetkikat *etrüsklerin* Asya'nın içlerinden gelmiş olduklarını göstermektedir. *Etrüskler* 2 inci bin yılında Ortaasya'dan garbe doğru muhaceret etmişler ve şimali şarkî Anadolu'dan geçerek Lidya'ya gelmişler ve burada denizcilikte keşbi maharet etmişlerdir. *Etrüskler*, 12 inci asırda vakubulan ve Anadolu'da eti, yunan kontinuanında ise Aka devletlerinin iğkirasını mucib olan « Ege muhaceretleri » inden sonra, 9 uncu asırda deniz tarikiyle, evvelce ticaret dolayısıyla tanınmış oldukları cenubi İtalya'ya, gelmişler ve Toskana havalisini iğgal etmişlerdir. *Etrüskler*, İtalya'ya bir şehir kültürü vücuda getirmişlerdir. Bunların ilk zamanlarda burada Tarquinti isminde bir şehir tesis ettiklerini, bilâhara bu havalinin hinterlandını dahi iğgal etmiş olduklarını biliyoruz. *Etrüskler* feodal

prensler, büyük arazi sahipleri ve büyük tüccar olduklarından memleketlerine büyük servetler e-libetmeğe muvaffak olmuşlar ve büyük bir kültür meydana getirmişlerdir. Diğer taraftan memleketlerinin hududlarını dahi genişleterek Alp'lere kadar nüfuz edebilmişlerdir. Ancak romalılar, etrüşak hakimiyetini ortadan kaldırmağa muvaffak olmuşlar, fakat kültürlerinin esasını etrüşaklerden almışlardır. Hatta Roma'nın dahi bir etrüşak şehri olduğu tesbit olunmuştur. Etrüşakler bilâhaza romalıların hakimiyeti altına girmelerine rağmen benli-lerini ve kültürlerini uzun müddet muhafaza edebilmişlerdir. Ancak İmparatorluk zamanında etrüşak İlsanı tedrici bir surette zeval bulmuştur.

Brandenstein'in vermiş olduğu bu izahatın bazı noktalarına temas etmeği fâideden hall bulmuyorum. Zannımıza göre Etrüşaklerin X uncu asırda İtalya'ya geçmiş olmaları biraz geç olarak gösterilmiştir. Bil'assa İtalyada yapılan arkeolojik keşifler birinci büyük bir dalğanın X uncu, ikinci büyük dalğanın ise VIII inci asırda bu havaliyi istilâ etmiş olduğunu göstermektedir. (J. V a g t, *Römische Geschichte, 1: Die römische Republik*, 1932, sah. 13 v. s.). Etrüşaklerin Mısır'a kadar uzanmış olan Ege muhaceretine iştirak etmiş ve XIII üncü asır Mısır kitabelerinde *Tursa* olarak gösterilmiş oldukları nazarı itibare alınacak olursa İranlilerin, bu muhaceretlerden dolayı yerlerinden oynatıldıktan ve Mısır'a yerleşmek teşebbüsleri ademî muvaffakiyete neticelendikten sonra, 000 senesine doğru, İtalya'ya geçmiş olduklarını kabul etmek zannımıza göre hakikate daha uygun olur.

Brandenstein gibi İlsaniyat sahasında temayüz etmiş ve gerek Lidya, gerek etrüşak İlsanları hakkında kıymetli bir takım tetkikat yapmış olan bir âlimin, tarih tezimize tevafuk eden bir şekilde etrüşaklerin Ortasasya'dan neşet etmiş olduklarını iddia etmesi şayanı dikkat bir hâdisse teşkil etmektedir. Bu eserinden dolayı genç âlimi tebrik eder

ve bu sahadı tetkikatını genişletib şimdiye kadar gizli kalmış olan bir çok hakikatleri meydana çıkarmasını temenni ederiz.

ARIF MÜFİD

Yaşar Nabi, *Balkanlar ve Türklük, Ankara Ulus Basımevi 1936, 256 sayfa, yüz kuruş.*

Daha dün kadar, ikinci bir türk vatani halinde ve asırlarca Osmanlı İmparatorluğu'nun mukadderatına iştirak etmiş bulunan Balkan memleketlerinin muhtelif türk soylarının tarihinde legal etmiş oldukları mevki ve oynadıkları rol hakikaten mühim olmuştur. Fakat, nekadardır yazıktır ki, türk varlığının en yüksek tezahürlerine sahne olan bu memleketlerin tarihi ve bu mukadderat iştirakinin hakiki mahiyet ve neticeleri, şimdiye kadar, bir türk gözü ve geniş bir tarih şuuru ile tetkik ve tesbit edilmiş değildir. Halbuki, türk görüşü, cabül ve gazezkâr ananelerinden tecrid edilmiş bir tarih metodu, türk soyunun tarihindeki büyük varlığını, hayatını, koruculuk ve yapıcılık hususundaki kabiliyetlerini tebarüz ettirerek türk tarihi için de henüz boş duran şerefli sahifeleri doldurmak için olduğu kadar, Balkan milletlerinin siyasi varlıklarını bugünkü sosyal ve ulusal oluşlarını anlamak için de zaruridir. Filhakika, kurulduğu gündenberi Osmanlı İmparatorluğunu korkunç bir kin çemberi içine almış olan *Asaî seferler zehniyeti*, Balkanlar'daki türk hakimiyetini kaba ve zalim bir kuvvet tahakkümü sadece askeri bir istilâ halinde göstermek için, sahte bir ilim otoritesi mantosuna bürünmüş ve tarihin hakikatlerini millî ve siyasi davalar hizmetinde alabildiğine tahrif etmekten çekinmemiştir. Bugün bile Balkanlar için hiç bir türk tehlikesi kalmadığı halde, bazı Balkan memleketlerinde dalâletlerle yazılmış bir tarihin başlıca kuvvetini muhay-

yel zulüm ve düşmanlara karşı körüklenen kin ve garaz hislerinden alan bir nevi milliyetçiliğin hizmetinde, istihdam edilmekte olduğu görülmektedir.

Halbuki *Türk sosyal rejiminin ve imperatorluk hukukiyatının* tetkiki, bu kadar zalim bir kaderin varlığına kastedmiş bir husumet ehanile el birliği etmisi olmasına rağmen Balkanlar'ın halâ izleri silinemeyecek kadar türk kalması hadisesi tarihin hakikatlerini anlayabilmek için Balkanlar'daki türk varlığını, kuvvet ve hakimiyeti yaratan kuvvetlerin büsbütün başka bir nokta nazardan tetkik edilmesi zaruretini meydana çıkarır.

Fakat, bu şerefli mazi ve hürmet edilmesi lazım gelen hak ve haysiyetler namına, salâhiyet ve otorite ile söz söylemek, türk görüşünü, tarihi dalaletlere karşı muzaffer kılmak için bizim dileklerimiz, Balkanlar'ın tarihi hususunda tanınamış bir Rumen, Bulgar veya Yugoslavya tarihinin, hakikatleri inkâr edemeyerek yaptıkları itirafardan itibaslar yapmaktan ibaret kalmamalıdır. Ancak bu sayededir ki; Balkanlar'daki türk hakimiyetinden göçsümüz kabarak bahsederken, bütün dünya bize hak vermek mecburiyetinde kalacaktır.

Fihakika, bu hakimiyet alelade ve geçici bir askeri istila, yıkan yakan zorba bir kuvvet tahakkümü değildi.

Balkanlar'da kurulan Osmanlı idare sistemi ve sosyal rejimi, o zamana kadar tatbik edilen geri bir feodal nizama nazaran halk kitleleri için daha elverişli, daha mütakâmil bir içtimai nizam ve sîyasat teşkil etmekte idi. Bu yeni sistem içinde meydan muharebelerinde *Türk kılıcının temsil ettiği yeni bir davranışın* zorlu kuvveti karşısında vücutları izale edilen feodal beylerinden kurtulan halk kitleleri yeni haklar kazanmış bulunuyordu. Bunun içindir ki, halk başlangıçta yeni efendilerle beraberdi. Sınırları geçip, osmanlılar tarafında kendilerine yurd ve sâlmâet arayan veya sınırların öbür tarafında osmanlıların gelmesini korkusuz bekleyen garp Ortazamanı'nın toprak köleleri çoktu. Yoksa, osmanlılık nizamı kendisini yeni bir sosyal mefkû-

renin tahakkuku gibi arzetmemiş olsaydı, bu geniş memleketleri o kadar büyük bir kolaylıkla istilâ edemez veyahud istilâ etse bile o kadar uzun müddet muhafaza edemezdi.

Diğer taraftan *Osmanlıların Imperatorluk kurmak teşebbüsü, büyük Türk tarihinin berdevamı büyük türk akınlarnın hazırladığı geniş iskân ve kolonizasyon hareketlerinin son tahakkuklarından birisi gibi nazarı itibara alınmadıkça* anlaşılamaz. Avrupanın buhar - beygir makinası sayesinde elde ettiği tefevk cihan mikyasında tahakkuk ettirdiği son kolonizasyon hareketi ve silâhlarının faikiyetini nasıl medeniyet ve kültür seviyesi, nüfus bereketi, teşkilât, nizam ve teknik faikiyetin bir ifadesi ise, canlı at kuvvetile kurulan türk İmparatorlukları da bu bakımdan bir seviye, kudret ve hayatiyet zaferi gibi gözükabilir. Yoksa bu gibi takaddüm ve tefevkleri olmayan bir milletin türklerin Balkanlar'da yapmağa muvaffak olduğu şekilde, kendi dinini, dilini, nizamını milyonlarca halka zorla kabul ettirmesi imkânı yoktu. Bu istilâyı mümkün ve hatta zaruri kılan kuvvetler, geçici harp tali ve tesadüflerini de bizzat yaratmış olan amiller ve zaruretler idi. Nitekim, türk yurtlarındaki insan kaynaklarından kabanar ve taşan yağuların yüksek bir tevettür ve kesafet seviyesine varduktan sonra öne çıkan siyasî hududları çiyneyerek kuvvetinin tükeneceği bir yerde muvazenesini buluncaya kadar taşması ve yayılması pek tabii idi. Fakat bugün Balkanlar'ın türklükle olan alâkası, bir tarihi hakikatin tahkik ve tenvirinden de ibaret değildir. Balkanlar'a aid hatıralarımız, çoğumuzda henüz dokununca kanayacak bir yara kadar köklerini benliğimize batırılmış yaşamaktadır. Bu itibarla Balkan memleketlerine aid türk şîri, türk romanı türk içtimaiyat ve etnografya bilimlerin de türk tarihi kadar milli vücutunda derin akisler bırakmağa namzed mevzularını henüz bulmamış ve şah eserlerini yaratmamıştır. Tuna boylarından kopup gelen muhacir kabilelerini, asur-

lardanberi alınlarının teri ve ellerinin emeğiyle şenlendirdikleri ana baba yurtlarını bırakıp kaçmağa mecbur edilen türk köylülerinin felâket destanı, dünyanın hiç bir yerinde oynanmamış olan bu müthiş bir facianın azametile mütenasip bir şekilde yazılıp bestelenmemiştir. Daha garibi, hiç olmazsa bir asırdanberi anayurda taşınan bu korkunç insan sürülerinin, anayurdda kendilerini bulan sefalet, bakımsızlık yüzünden uğradıkları büyük felâketin enginliği bile bir ibret levhası şeklinde bütün dehqetile henüz tesbit edilmiş değildir. Daimi harp gâfileleri içinde bunalan idaresiz bir memlekette, başı boş ve yardımsız bırakılan veya daha fenası cahilline bir idare ile fena tatbik edilmiş olan bir iskân içinin türk nüfusu üzerinde yaptığı tahribatın vüs'atı, daimi harplerinki kadar derin olduğu şüphesiz bulunduğu halde, bu hususta irtikâp edilen hatalar ve tahribat bu nüfus hareketlerinin vüs'atı mahiyet ve neticeleri lâyikile ve nazarı dikkati celbedecek bir şekilde tebarüz ettirilmemiş, bu hususta gerek hususî teşebbüsler ve gerek ilim müesseselerinin himmetile araştırmalar yapılmamıştır. Hatta, Türk milletinin varlığı için hayati bir ehemmiyeti haiz olan bu muhacir iskânı işleri, son zamanlara kadar, memlekette ön plânda millî ve önemli bir dava olarak vazedilmiş gözükmemektedir.

Diğer taraftan, bazı tahminlere göre, bugün Balkan memleketlerinde ergeç anayurda göç zaruretinde bulunan halis türk soyundan veya türk kültüründen iki milyona yakın insan yaşamaktadır. Millî ve iktisadî bir kuruluş savaşı içinde bulunan inkılâp türkiyesi, kendisi için pek lüzumlu olacak olan bu nüfusu yavaş yavaş kabul etmek için hazırlanmaktadır. Fakat şayanı hayrettir ki, bu ehemmiyet ve vüs'atte bir için neşriyat ve matbuat hayatımıza aksetmiş bir humma ve hazırlığını görmek mümkün değildir. Mutelif komşu Balkan devletlerinde, bugün ekalliyetler halinde yaşayan türklerin sosyal vaziyetleri, hakiki miktarları, ihtiyaçları ilim ve neşriyat

adamlarımız tarafından lüzum gelen itina ve ciddiyetle tetkik edilmemiştir. Memleketimize gelen muhacirler için yapılacak büyük, plânlı ve metotlu bir iskân içinde efkârı umumiyeiyi ve bu işle alakadar olabilecek teşekkülleri harekete getirecek bir hazırlık, *bir fikir seferberliği bu işde esas olacak ilmi tetkikler de* yoktur. Gazetelerde vakit vakit plansız, dağınık ve devamsız bir şekilde ve ancak bazı vesilelerle, Bulgaristan'daki türklere yapılan zulümlerden sathî bir şekilde bahsetmekle iktifa edilmiş de, işin lüzum-gelen ciddiyet ve ehemmiyetle henüz kavranmamış olduğunu isbat eder.

İşte, Bay Yaşar Nabî'nin *Balkanlar ve Türklük* hakkındaki kitabı, fikir ve neşriyat hayatımıza için bu kadar canlı ve lüzumlu olan meseleleri hal için olmasa bile, hatırlatmak için yazılmış telâkki edilebilir. Çocukluğunun büyük bir kısmını Makdonya'da geçtiğini söyleyen ve bu itibarla göç işinin meraretini bütün enginliği ile duymuş olan ateşli muharrir, hakikaten çok mühim ve aktual bir mevzu intihap etmiş, *Balkanlar'da yaşayan milletdaşlarımızın bugün içinde buldukları hayat şartları hakkında*, türk münevverlerine küçük fakat toplu bir fikir vermek için, *Balkanlar'da bir seyyahat yaparak ilim ve siyaset adamları, yerli halk arasında yaptığı anketin neticelerini büyük bir alâka ile okunacak bir kitap halinde bize vermiştir.*

Yaşar Nabî, anketinin neticelerini kayıt etmeğe başlamadan evvel, sureti umumiyede türk tarihi ve Balkanlar hakkında bazı mütalealarda bulunuyor. Bu meyanda, *Osmanlılık nizamının Balkanlar'da temin ettiği geniş sübân ve asayiş teşkilâtına Balkan milletlerinin medyun bulunduğunu ve* « Türk İmparatorluğu'ndaki hiristiyânların vaziyeti her hangi bir devirde 1912 den önceki polemik ve propaganda broşürlerinde gösterildiği gibi olmuş mudur? Riyâzalar begyüz sene müddetle sistematik bir tazyik altında mı bulundurulular ve soyulan ve işkence gören, dinini

inkâr zorunda bırakılan bu zavallı insanlar, bütün bu müddet zarfında yalnız *bir kurtuluş ihtilâli fikri mi beslediler?* Sualine • muhakkak hayır diye cevap vermek lazımdır. • Din ve Rumel tarih-eisi meşhur Iarga'nın (*Balkan devletle-ri'nin tarihi*) adlı kitabından nakillerde bulunuyor. (Sayfa. 17).

Biraz sonra Osmanlı idaresinin hatalarını, yapılması gereken ve ihmal edilen cihetleri begyüz senelik bir tecrübe ve fasılânın verdiği bir kolaylıkla göz-den geçiriyor. Birinci şıkda, bütün teb-anın İslamlaştırılması siyasetinin, bir iki asır inad ve ısrar zehniyetle devam etmiş olsaydı, hasil olacak neticeler ne olacaktı diye düşünüyor. İkinci şıkda, Hıristiyan teb'a ile İslâm devlet arasındaki her türlü dini münâferat ihtimalini Hıristiyan rum-ların din gaygusu ile takındığı düşman vaziyetlerini bertaraf edecek şekilde Hıristiyanlığı kabul edecek Osmanlıların, beş asırlık bir hakimiyet devresinde bütün Balkanlar'ın, Macaristan ve hatta Rus-yanın büyük bir kısmı Türkleştirilmiş olacağını bittabi bir ihtimal olarak hatırlıyor. Üçüncü ve akla daha az yakın bir ihtimal olarak Fatih'in • devrin zor tasavvur etti-bileceği bir taassubsuzlukla *Şeyhülislamlık yanında bir Türk kiti-sevi* kurmuş ve bunun başına Türk aslından bi-ini getirmiş, duaların Türkçe okunması dini derslerin yine Türkçe verilmesini temin etmiş olsaydı... iki unsuru birbirine düşman vaziyette yetiştiren yabancı din adamlarına kötü propogan-dalarına meydan vermeyecek ve Hıristiyan Türk kitlelerinin yine Hıristiyan diğer milletler tarafından yutulmasının • önüne geçilebileceğini söylüyor.

Şüphesiz, bugün bizim için bu kadar cazib ve mümkün görülen bu hal suret-leriyle hayalin meşgul olması için, *devre ve devri temsil eden büyük mesuliyetli makamların kararlarına hakim olan zaruretileri* hesaba katmamak, tarihin seyri üzerinde amil olan, insanların arzu ve idareleri haricinde kalan hakiki sebebleri unutmak lazım geliyor. Elbetteki, daha iyi ve daha başka bir şey yapmak

ve bu suretle tarihin seyri üzerinde mü-essir olmak ve son felâketlerin önüne geçmek mümkündür. Fakat bizim için zamanın şartlarını ve tarihin aynı şekilde mümkün olan diğer cıvellerini tesbit etmek mümkün olmadığından bu imkân lara tayin etmek pek güçtür. Netekim, tarihin muayyen bir anında Şarkın garbo doğru bir anlaşıp şekline tezahür eden Balkanlardaki Türk hakimiyetini ve Osmanlı İmparatorluğunun kuruluşu hadi-sesini, bir din ve ideoloji zıddiyeti şek-line zehinlerde kendisini tecelli ettir-me-den mümkün olacağı anlaşılabilir bir keyfiyettir. Osmanlılık başka bir nizam ve alemin temsil eden Hıristiyanlığın karşısına elleri boş ve onun bir rod ve inkârının teşkil edecek olan *ayetlerini* bulmadan çıkamazdı. Bütün hikmeti vücudunu ve manasını kabaran ve taşan bir Türk ve İslâm dünyasına medyan olan *bir Hıristiyan Osmanlı İmparatorluğu faraziyesi* tarihin o anında güç tasavvur edilebilir. Diğer taraftan, İmparatorluk kendi teşekkülünde amil olan kuvvetleri yardımcı gaybettikten sonra, hiçbir fikir ve ideoloji aşısı onu canlandırmaya کافی gelmedi. Balkanlar'daki dini düşmanlık-lar da ancak son zamanlarda tekevvün eden siyasi, sosyal ve millî diğer kuvvet-lerin tesiri altında gahlandı ve zehirlendi denilebilir. Netekim, İmparatorluk içinde imtiyazlı bir mevkii olan diğer müslü-man unsurlardan Türk soyunun gördüğü ihanet ve düşmanlık, Hıristiyan unsurlar-dan gördüklerimizden hiç de geri kal-maz. Tarihin Hıristiyan devletler arasında kaydettiği rekabet ve düşmanlıklarda, dinin birbirine yaklaştırmak istediği-insanları birbirinden ayıran ve dinden daha kuvvetli olan amiller her zaman mevcut olmuş olduğuna, dinlerin milletler arasındaki muayyen vaziyetlerin ve kuv-vetler muvazenesinin bir ifadesi şeklinde doğup büyüdüklarini, intihar ve tereddî ettiklerini bize hatırlatır.

Gerçi, Yaşar Nâbîyi bu mesele-ler üzerinde durmaya bilhassa sevkeden bazı gayanı dikkat sebebler de yok değil-dir. Netekim Türk tarihinin imkân ve za-

ruretlerini belirtmek için kendisi bilhassa türk kanının ve soyunun Balkanlar tarihinde uğradığı akibetlerle meşgul görülmektedir. Filhakika Osmanlı istilâsından önce bu memleketlerde milyonlarca hıristiyanlaşmış türkün mevcud olduğu kimsenin inkâr edemeyeceği bir hakikattir. Şarkî Avrupa ve Balkanlar'da adları tarih sahifelerinden silinmek üzere bulunan bir çok milletlere bol ve temiz kanından veren türk soyu, bu toprakları işba haline getirecek kadar kendi kanıyla sulamışdır. • Macar ovasından ve Şarkî Avrupa istepelerinden tutunaz Trakya'ya kadar uzanan bütün toprakların üzerinden türk ordusunun sapanı, derin izler bırakarak def'alarca geçti ve türk tohumu yabancı adlarla yemişler vermek için def'alarca bu topraklara düştü. • (Sayfa: 58).

İşte müellife göre vaktile muhtelif tarihlerle Balkanlar'ı iskân etmiş olan türk soylarının sırlara rumenlere ruslara karşıtı. Osmanlıların istilâsı esnasında olan safiyetlerini muhafaza etmekte olan türk kalabalıkları ise, eğer hıristiyan ve müslüman din softalarının bitmez, tükenmez telkileri olsa idi, türk varlığı içinde ebediyen muhafaza edilmiş olacaktı. Yine bu itibarla ki müellife *hıristiyan bir yavuzun kan beraberliği hissini serbest konuşmasına meydan vermek suretile* İmparatorluğun devam ve bekasını idame hususunda müslümanlık hissinde daha müessir olacağını düşündüğü için, cazip gözüküyor.

Yaşar Nabî'nin tetkik seyahati esnasında Romanya gagauzları, hıristiyan türkleri arasında topladığı itibâların harareti ve heyecan'ı hali de, yine bu ana sezişle izah edilebilir. Filhakika, anayurdan bu kadar uzakta ve bu kadar yabancı tesirlerin altında kalan bu azlıkların halî türk kültür ve dilini muhafaza etmeleri ve bugün yalnız Romanya'da üçyüz bine yakın olarak tahmin edilen gagauzların mevcudiyeti türklükle Balkanlar'ın alâkasının eskiliği ve derinliğini anlamak için fevkalâde şayanı dikkat bir hadisedir.

Yine tetkik ettiğimiz kitaptan anla-

dığımızı göre, ana ulusla bu hıristiyan türkler arasında on asır evvelce kopan bağ son zamanlarda tekrar bağlanmıştır. Gagauzlar bugün kendilerinin türk olduklarını his etmişlerdir. Şimalî Kışvina'da (Basarabya'da) oturan ve bir gagauz keşiş ve profesörü olan *Mihal Çakar*, bir inçli ve birçok dini kitapları rus ve romen harflerile Gagauztürkçesi'ne çevirmiş ve uzun zaman ve emek sarfîle topladığı malzeme ile, 1931 de, *Basarabyalı gagauzların İstoryası* atlı eserini neşretmiştir. Bugün bile, Romanya'daki gagauzlar, Yaşar Nabî'nin kanaatine göre, dil, gönül ve yaşıyı itibâriyle o kadar türkdür ki, onların anayurda getirilmeleri ciddi olarak mevzu bahis edilebilir. Hıristiyan türklerle karşı olan aynı heyecanlı büyük alâka, müellife *sadece hıristiyan olduğu için, İstiklâl savaşından sonra Anadolu'dan ve Trakya'dan, Yunanistan'a gönderdiğimiz türklerin arkasından da ceslenmeğe sevkettiktedir*: • Türklüğe kabul ettiğimiz için kendilerine türk demeğe cesaret edememiş fakat yunanlığı, yunan dilini ve kültürünü hiç bir zaman kabul etmemiş olan ve halâ da edemeyen yüz binlerce türk • ün • tek suçları, Bizans devrinde hıristiyanlaştırılmış bulunmak olan, fakat tarihi, etnolojik ve lengistik en sağlam dillerle türklükleri inkâr kabul etmez bir hakikat halinde ortada duran bu insanların gidişi, tarihi hatalar yüzünden boşaltılmış zengin damardan son kan verilmiş oldu. • diyor. (Sayfa: 60).

Kitabın asıl yeniliğini yapan anket kısmında, muharririn yazdıkları içinde alâka ile okunacak satırlar çoktur: Bulgaristan'da hıız azalmayan fill bir türk husumetinin mevcud olduğuna dair, ara sıra matbuatımıza akseden haber ve patridalar kasden uydurulmuş bir yalan ve iftira değildir. Bugün, büyük ıstırapları ve yoksullukları içinde Bulgaristan türklerinin tek teselli ve ümitleri bir an evvel ana yurda dönmektir.

Yaşar Nabî'nin kimsiz bir yurd severlik tasavvur edemeyen *bulgarların ulusculuğu* hakkında verdiği izahat kay-

da değer: • Tarihinde başka bir hadise olmayan bulgarın milletinin yurdı severlik ve kahramanlık damarlarını harekete getirmek için türklükden gördüğü fena-likları ve ona karşı yapmış olduğu kahramanca ayaklanmaları sayıp dökmesi mazur görülebilir. Türk tarihinde burger meselesi küçük, çok küçük bir fasal teşkil eder. Bu itibarıdır ki, bulgar, türkün nadiren hatırına gelir ve asırlardanberi maruz kaldığı bin türlü düşmanlıklar arasında bulgarınkine ayrı bir mevki ve ehemmiyet vermeğe zaman ve imkân bulamaz. (Sayfa: 136).

Yaşar Nabî Yugoslavya'daki türk azlıklarının, dost ve müttefik bir devletin idaresi altında buldukları için, rahat ve refah içinde yaşadıkları hayaline kapılmanın ne kadar büyük bir hata olduğunu bizzat yerinde görmüştür. Kendisi Üsküb'lüdür, Üsküb'de gördükleri ona • Hiç bir deha mahsulü eserin veremeyeceği kadar derin bir melâlle insanı içinden kavrayan bu hakiki romanın yapıklarını karıştırırken, Balkanlar'da tecelli eden hadiselerin felsefesine daha iyi nüfuz ettiğimi hissettim • demiştir: (Sayfa: 190)

Filhakika müellif, bir içtimaiyat doktoru gibi pek haşin ve mutaassıp bir milliyet nizamı içinde kalarak *serai reformları* ve diğer bazı vergi mükellefiyetleri gibi kanunî tertiplerle kolu kanadı kırılan, anı sarımsularla başını ve eyen zümresini kaybeden türk cemaatlarının mukadder ihlâl ve ıstırap vaziyetlerin gayet iyi tahlil ediyor. Balkanlar'da yaşayan türk topluluklarının, sosyal strük-türü itibarıyla artık kendisine karşı bitir-raf fakat kayıtsız kalan bir rejimin idaresi altında bile inkişaf etmek imkânına malik olmadığını tesbit ediyor. • Osmanlı İmparatorluğu zamanında müslüman cemiyetinin içine atılmış olan kötü rum-lapırcı tohumları ancak Cumhuriyet rejiminin eyle inha edildikten sonradır ki türk cemiyetinde berileme hamlesi başlamışır. İnkraza mahkûm cemiyet şeklini aldıktan sonra, yeni Türkiye'nin sınırları dışında kalmış bir türk kitlesi, *bir inha*

siyasetine maruz bulunmuşsa bile kendiliğinden kalkınmak ve milli inkişafına kendi emeğiyle temin etmek inisiyativinden mahrumdur • diye yazıyor. (Sayfa: 224).

Dert büyüktür, fikrimizce türkların bugün Balkan memleketlerinde azlık halinde yaşarken, yabudî ve ermeni cemaatleri kadar kolaylıkla tenneffüs etmek imkânını bulamamalarının sebebini bü-gürlerinde besledikleri yobazlık ve softalık ırları kadar diğer amillerde de aramak lazımdır.

Göç işleri hakkında da, çok duygulu ve çok düşünceli bulduğumuz Yaşar Nabî'nin, gerek bu kitapta söylediklerini ve gerek bundan sonraki yazılarında söyleyeceklerini, memleket meseleleriyle alakadar olanlar, büyük bir istifade ile okuyacaklardır. Onun bu hususta istediği *göç seferberliği* ve bu işle *efkârı umumiyenin ihtiraslı alâkası* için bu ufak kitabın bir hareket işareti olmasını temenni ederiz. Asırlardanberi • hep böyle ürkünç bir cemaat halinde büyük kahramanlık devrinin tabutunu merhale merhale omzunda taşıyarak gelen • göçmen sürüleri için eğer • Bestekâr olsaydım *bir göç marşı* bestelerdim; içinde o kadar derin ve büyük bir ıstırap kaynağıydı ki, öüm marşları bunun yanında bahar neşideleri gibi kalırdı. • (Sayfa 226). Sözlerinin belâgat ve manasını çok iyi duyup anlayacak vaziyette olan münevver zümre ve milli teşekküllerin de bu cepheye yapılması beklenen her seferberlik için büyük bir alâka göstereceği de tabiidir.

ÖMER BARKAN

Yeni Bir Sanat Mecmuası

Art İkincikânun 1937, No. 1, fiyatı 20 kuruş.

Ankara'da Ressam Nurullah Berk'le arkadaşları, ki aralarında birkaçı sanat sever muharrirlerdir, *Art* isminde bir mecmua tesis ettiler. İlk nüshasını gördüğümüz ve isminin ahengini değilse

bile ülküsünü ve kendisini sevdiğimiz bu mecmua, resim, heykel, dekorasyon ve arkeolojiden bahsedeceğini haber veriyor. Ayda bir defa çıkacak ve orta hacimde on altı sahifeden mürekkep, başlı başına birer alem teşkil eden bu dört mevzuun hem tarihini, hem aktualitesini yapacak, hem de nazariye ve meseleleri üstünde konuşacaklar. Bu programı ellerindeki imkânlarla ve hele mecmualarının dar hududu içinde bu arkadaşlar nasıl tatbik edebilecekler? Fakat kendilerinde bilhassa istediğimiz iki şey var ki sanat hareketlerinin aktualitesi ve sanatkarlarımızın dilekleri hakkında canlı, doğru ve müsbet yazılar yazmaları ve bizim resim ve heykel faaliyetlerimizin tarihini ve bugünü etrafı bir surette gösteren etüdler neçretmelidir. Bütün garp sanatının muazzam maxisini bize elbette anlatamaz, buna elbette imkân bulamazlar, fakat bizim mutavazı sanat hayatımızı sıhhat ve isabetle tesbit edebilirler. Hamdi merhumla, genç ve kıymetli ressam

Sabri Fettah, heykeltıraş Zühtü hakkındaki yazıları bu itibarla dikkate layık buldum. Fakat itiraf edeceğim ki bunlar pek muhtasar şeyler, hele Sabri'ninki dört beş satır. Ölümündenberi bu kader yıl geçen Hamdi, dünyanın büyük ressamlarından biri değil ancak bizim halâ en büyük ressamımızdır. Öyle iken sanatı hakkında esaslı bir etüd yazılmamış olduğu gibi, kaç eser bırakmış bulunduğunu ve bunların nerelerde olduğunu gösteren bir cetvele bile malik değiliz. İşte bütün bu boşlukları doldurmak Ar'a düşecek, fakat yağarsa. Bu memlekette hesapsız güzel mecmuayı rağbetsizlikle öldüren okuyucu kitlesi, temenni edelim ki bunun etrafından da bir sokak hadisesini bir dakika seyrettikten sonra yürüyüp gidi-veren yolcular gibi ikinci nüshada uzaklaşıp dağılmış bulunmasın ve sanat hayatımıza büyük hizmetler edilecek bir mecmuayı da cılız, zahmetli ve kısa bir ömürden sonra yok olmaya mehkûm etmesin.

NAHİD SİRRI

Puchkin'i Bilmek

Bu satırlar yazılırken ölümünün yüzüncü yıldönümünü merasimli yapılmış bulunan Alexandre Pouchkin'e, Rus edebiyatının en büyük bir kaç gâhikasından biri, ve pek çok asırlık bir mevcudiyete sahip bulunmayan bu nisbeten yeni edebiyatın o bir kaç gâhikasından bize en uzak kalanı yani en eskisidir. Edebiyet nevelerinin cümlesinde eser vermiş olmakla beraber en büyük sıfatını şairliği teşkil eden bu çok büyük a'famin, ölümünden beri yüz yıl geçişi münasebetiyle, dünyanın her tarafında kendisinden bahsedilmeye bağlandı. Bu mecmuanın bir iki sahifesinde o büyük adamdan rasgele ve kısaca bahsetmeye cüret edemiyerek sade kendisinden bahseden bir kaç kitabı anmak ve eserlerinin fransızcadaki tercümelerini zikretmekle iktifa edeceğim.

Hatta her sahada olduğundan belki fazla bir nisbette gımal edebiyatları tetkikatı sahasında fikir bulunan kütüphanemizde, Pouchkine'in istisnai bir muamelaye mazhar olduğu pekâlâ söylenebilir. Zira, onun hayat ve eserleri hakkında iki küçük cilt sahibiyiz ki, bunların ilki, İstanbul'da 1308 de basılmış olup 64 ufak sahifeden mürekkeptir. Ahmet Mithat Efendi'nin manevî kerimesi sıfatıyla ve adına Gülnar sözü hâve edilerek türk okuyucularına takdim edilmiş olan Madam d'ö L e b d e f isminde Rusya'nlı bir müsteşrik kadının kaleminden çıkmıştır. Büyük şairin hayatını pek kısaca ve eserlerini nisbeten daha etraflıca bir surette anlatan bu küçük kitap, zamanında her halde çok alâka ile karşılanmaya lâyık bir mâhiyeti hâzirdi. Bu son günlerde de H a s a n Âli imzasını ve (*Aleksandr Puşkin ve*

Klasik Rus Edebiyatı) serlavhasını taşıyan 80 sahifelik bir eser intişar etti ki, müellifinin rusça bilmesi hasebiyle fransızcaya tercüme edilmemiş bazı menbelerden istifade edildiği kanaatini vermektedir. Bu kitapta, nihayet aristokrat olan ve öyle yaşayan Pouchkine'i fazla hor göstermek kaygısı hükümrân olduğu ve şairin hayatının bazı safhatarile ölümünün hikâyesini son tezlere daha fazla hizmet edebileceği için, eserlerinin tahlilinden ziyade hayatının hikâyesine ehemmiyet verildiği muhakkak bulunmakta beraber, kitabın ciddî ve samimî bir tetkik mahsulü olduğu ve esaslı bir dikkatle yazıldığını söylemelidir. Fransızcada Puşkin ve eserleri hakkında muhtasar olmakla beraber, pek doğru bir fikir almak için Eugène-Melchior de Vogüé'nin artık klasik bir mevki kazanan *Le Roman Russe* adlı kitabını okunmalıdır. Şairin hayatını en muvafık şekilde anlatan kitap ise, elyevm Fransa'da yaşayan bir beyaz rusun, vaktile Rusya'da Pouchkine müzesinin muhafızlığını ifa etmiş olan M. Hoffman'ın 'in tâbl' Payot tarafından 1931 de basılmış *Pouchkine* adlı eseridir. 383 büyük sahifeden mürekkep bulunan bu kitap, büyük şairin eserlerinin tahliliyle asla meşgul olmayarak ancak hayatını hikâye eylemekte ve müellifin elindeki vesâik zenginliği sayesinde verdiği tafsilâtın fazlalığı da, itiraf etmeli ki, bazan en mühim hatların gözden kaybolmasına sebebiyet vermektedir.

Eserlerinin tercümelerine gelince, bunların bir kaç tercüme edilmekte veya intişarları haber verilmektedir. Fransızcada ise Mérimée ve André Gide gibi büyük üstadlarla, İlalettayın mütercimler tarafından bir çok hikâye-

lerinin tercümeleri mevcut olduğunu, fakat bunlardan bazılarının nüshaları bulunmadığını ve hele şiirlerin mükemmel ve tam bir tercümesi olmadığını okumuştum. Puşkin'in bizim için tercümesi, bilhassa alâka uyandıracak bir eseri ise, İkinci Mahmut zamanındaki Osmanlı-Rus harbi esnasında zabıt sıfatıyla Erzurum'a kadarki seyahatinin intibahlarını hikâye eden küçük cilttir. Fakat, itiraf etmeli ki, bu intibahları bizi minnettar edecek bir mâhiyette değildir. Onun için şimdiki halde *Kaptanın Kızı*, *Çingene*, *Maça Kızı*, *Boris Godounov*, *Bahçesaray Çeşmesi* ve hele *Eugène Oniğine* şaheserlerinin dilimize çevrilmesini temenni edelim. Ve bu, hiç de tahakkuk edemeyecek bir hayal değildir. Çünkü, Rus edebiyatından yaptığı bir çok tercümeyle ehliyetini ve ciddiyetini teslim etirmiş Gaffar isimli bir değerli mütercime malikiz ki, hayatını böyle gerefil ve muazzam bir çalışmaya vakfetmek için sadece imkân ve davet beklemektedir.

Henri Duvernois'in Ölümü

1870 senesi içinde doğmuş olduğu Paris'te bu defa, 1937 ikincikanununun son günlerinde ölen ve galiba ırkan musevi olan Henri Duvernois, çok genç yaşında gündelik gazetelerde çalışmak üzere yazı hayatına girmiş ve hayatının son günlerine kadar kalem elinden düşmemiştir. Şöhretini ilk kuran eseri Paris'li bir hafifmeşrep, fakat hassas kadını tasvir eden *Crapotte* isimli romandır. Bundan başka bir kaç roman daha yazmış ve yalnız veya arkadaşla beraber hikâyelerinden mülhem veya doğrudan doğruya vücuda getirilmiş piyesler tertip etmiş ve dramdan opereye kadar sahne edebiyatının her nev'inde nuvafakiyet göstermiş olmakla beraber, edebiyat tarihlerinde kendisine yerini asıl temin eden keyfiyet uzun ve kısa hikâyeleriydi. Dekor olarak hemen daima

Paris'i alan ev içtimal dereceleri orta tabakayı geçmeyen mahlûkâtına karşı oldukça set fakat kinsiz bir filozof gözüyle bakın Duvernois, canlı, hareketli, sinirli ve gayet düzgün bir üsluba, vefut bir icat kudretine ve kusursuz, nümune olmağa lâyık bir tabkiye iktidarına malikti. Ehasasına karşı duyduğu müsamahakâr merhamet ve muhabbet itibarıyla *Daudet*, ile *Dickens*'i hatırlar. Fakat büyük hassasiyetini daima gizlemeğe çalışır ve soğuk bir realist görünmeği ve sanımağı tercih ederdi. 1933 de Fransız Akademisi'nin büyük edebiyat mükâfatını almış olan Duvernois'yi, hikâyeci sıfatıyla bir çoklarının, en büyük küçük hikâyeci saydıkları *Maupassant*'ın bugünkü halefi sayanlar çoktu. Romanları arasında *Edgar*, *Faubourg Montmartre*, hikâyeleri arasında *Le chien qui parle*, *Fifnoiseau*, *Les demoiselles de perditiones* isimli ciltleri ve piyesleri meyanında da bilhassa, *Le geste*'yi ancak icap eder ve sanatının henüz hiç inibat arzetmediği bir sırada ölümünün Fransız edebiyatı için bir ziya teşkil ettiğinde şüphe yoktur.

Osmanlı tarihi için mühim bir haber

Muasır tarih tetkikleriyle teveggül edenler değil fakat muasır tarih hakkındaki muhtasar bir bilgi sahibi olanlar da Comte Witte'nin son Rusya Çarı İkinci Nicolas devrinin en kuvvetli ve belki yegâne kuvvetli ricûlü olduğunu bilirler. 1915 de ölen bu zatın şahsını sevenler pek az olmakla beraber, kendisinin bağvekil sıfatıyla devlet işlerini idarede ohliyet gösterdiğini ve Japonya ile harpte mağlûp düşen Rusya'nın sulh müzakerelerinde baş murahhaslığını ifa ederken de Çar'ın sersemliği yüzünden girişilen bu harpten en müsal partlarla Rusya'nın çıkabilmesinde en büyük âmil olduğunu tasdik etmişlerdir. Kendisi

pek âciz bir adam olduğu halde etrafında kuvvetli hiç kimseye tahammül edemiyen ve nihayet karısıyla bakıcılarına esir düşen biçare İkinci Nicolas'ın iş başından uzaklaştırdığı ve Fransız edip-diplomata Maurice Paléologue'un yazdığına göre ölümünü sevinçle karşıladığı Witte'nin siyasi hatıralarının Fransızca'ya tercüme edilmiş ve bunların tabii Plon tarafından neşrolunmuş bulunduğunu biliyor, fakat eseri henüz okumamış bulunuyordum. Bu defa okurken, son Osmanlı tarihini şiddetle alâkadar edecek bir bahse tesadüf ettim ki o da İstanbul'da Rusya büyük elçisi bulunan Nelidov'un 1896 yılı içinde ve Ermeni isyanları sırasında Rusya ile Türkiye arasında bir harp patlamasına çalışmış ve buna Nicolas'ı kandırması olmasındır. Diplomat, Türkiye'de yakında pek mühim isyanlar pathyacacağını söyleyerek bundan evvel İstanbul'da bazı hadiseler çıkarılmasını ve bunun neticesinde Boğaziç'nin yukarı tarafının işgal edilmesini İmparator'un rivasetinde kurulmuş bir mecliste teklif, Harbiye Nazırı ile Erkânı Harbiye Umumiye reisleri bu teklifi hararetle tasvibediyorlar. İmparator da keyfiyeti münasip bulduğundan Odesa ve Sivastopol'daki askeri kitalara hazır olmak emri veriliyor ve harp patlamadan önce Rusya'ya mühim miktarda zahire sokulması hususunda lâzım gelen tedbirler kararlaştırıyor. Ve hadiseleri çıkartmak kararla Nelidov İstanbul'a döndükten sonra başta Çar'ın amcası Grandük Vladimir Alexandrovitch olmak üzere bir çok kuvvetler Çar'ı bu tasavvurlarından vazgeçirmeğe çalışıyorlar ve neticede Nelidov planı suya düşüyor. Kitabın 164, 165 ve 166 ıncı sahifeleri bu caniyane planın tafsilâtına tahsis edilmiştir. 93 Harbini tahtta henüz kuvvetsiz ve tecrübesiz olduğu bir zamanda ve bitmeceburiye kabul etmiş olan ikinci Abdülhamid'in 1897 de Yunanistan'la harbe girmeden gösterdiği büyük tereddüt ve endişeleri ve ikinci Nicolas'ın sulh lehindeki telgrafını alırmaz harbe devamdan içtinabını bu sahifeler yeni bir ışıkla aydınlatmakta ve

Witte'nin bahsettiği bu mesele son Osmanlı tarihi için dikkatle üzerinde durulacak bir nokta teşkil eylemektedir.

Ve kuvveden file çıkmamış tasavvurların hakikat haline inkılâbi taktirindeki neticelerini tasavvur zaid bir keyfiyet olmakla beraber, insan bu sahifeleri okurken bu haris olduğu kadar ehliyesiz Çar bizi o zaman bu harbe atsaydı netice ne olurdu diye düşünmekten kendini alamıyor. Witte, mevzubahs mecliste, büyük devletlerin muvafakatini almadan Boğaz'ı işgalin neticede pek vahim akıbetler doğuracağını hem şifahi hem tabiri o'arak bildirdiği halde hükümdarı kararından vazgeçiremediğini tasrih ediyor ki bu bir harbin patlaması artık bir müddet için gün ve adeta saat meselesi haline gelmiş olduğu ve adeta bir mucize neticesinde işin önüne geçildiğini göstermektedir. Fransa ile ittifakın mestisi içinde bu maceraya atılıp büyük şanlar kazanmak isteyen Nicolas, belki İngiltere'yi ve Almanya'ya ve hatta fırsatı ganimet bilecek müdebir Japonya'ya da karşılarında bulmakta gecikmezdi. Ama, o çürük ve yorgun Osmanlı İmparatorluğu bir cihan harbinde ne rol oynar, Rumeli hududuna Balkan devletlerine karşı nasıl muhafaza eder, hele en küçük meselelerle şahlanan korku ve vehimlerle zavallı Sultan Hamit böyle bir harbi ve bu harp esnasında bütün ülkeyi nasıl idare ederdi? Belki Çarlık 1914 harbi neticesinde uğradığı akıbeti bu 1896 harbinde uğrayacak fakat muhakkak ki Osmanlı İmparatorluğu da bu büyük sarsıntıya dayanamayup ve henüz mektep sıralarında olan ATATÜRK'ü bulamayup pek korkunç akıbetlere sürüklenebilecekti. Abdulhamid'in bu Nicolas ve Nelidov projelerinden haberdar olup olmadığı malum değilse de Witte'nin hatıralarını okuduktan ve Nicolas'ın İstanbul rüyasını ne korkunç bir şekilde gördüğünü anladıktan sonra, onun Yunanla harbe girmekten çekinişini de bu harbin bir an evvel bitmesini kabul edişini de mazur görmemek güçtür.

Halkevlerinde Çalışmalar ve Beliren Değerler

Halkevleri mecmuası ÜLKÜ'nün, halkevlerindeki değerli çalışmalar ve halkevlerinde beliren değerlerle olan yakın ilgisini, yalnız halkevlerini açma günleri rakkamları ve izahları birbirinden belâgatli söylevler sırasında değil, her zaman göstermesin tabii vazifesidir.

Halkevleri dergilerini incelerken bu ödevini bir uçtan yerine getirmekte olan Ülkü'de bir de böyle bir kısmın açılışının, bu kısımda bütün memleket matbuatındaki akislerin halkevlerince veya halkevlerini teftiş edenlerce hazırlanan raporların müspet intibalarını bir arada göstermenin fayda ve lüzumu münakaşa götürmez bir hakikattir.

Her halkevi, kendi muhitinin şartlarını daima göz önünde bulundurarak ve bulduğu tedbirleri daima bunlarla telif ederek harekete geçerken, diğer halkevlerinin aynı yollarda ne gibi çarelere baş vurduğunu, ne gibi tedbirler aldığını bilir ve öğrenirse kendinden evvelki veya yanı başındaki, tecrübelerden faydalanmak imkânını bulacaktır. Bazı halkevleri bazı ödevleri uğrunda öyle güzel öyle pratik çareler bulmuşlardır ki her hangi diğer bir halkevine bunu anlatsanız; pek munis ve muvaffakiyetli görecekler, ve Kristof Kolomb'un meşhur yumurta hikâyesini hatırlatan samimi bir hayretle : "Fakat bunu biz de yapabiliydik, bu o kadar sade bir şey ki," diyeceklerdir.

Mukaddimemiz henüz bitmemiş olmasına ve verimli çalışmaları muhtasarca ve sadece misal olarak harcamaya gönlümüzü kail olmamasına rağmen, bu fikrimizi sırası gelmişken hemen tastik ettirmek için bir misal alalım :

Diyarbakir Halkevi'nin raporlarında izah edilen ve bu halkevinin teftiş raporunda da tekit olunan bir tedbir : Diyarbakir Halkevi, okuma yazma bilen köylüleri okuma yazma bilmeyenlere öz türkee ve yurtbilgisi öğretme teşvik etmektedir. Bu teşvik, bir kaç köy ziyaretinde bir iki söylevle belirtilip kalmamaktadır. Her zaman kitaplarla beslenmekte, telkinlerle yola getirilmektedir. Tedbirin güzelliği ve pratikliği bundan sonra başlıyor : Senede veya altı ayda bir köyler arasında müsabaka yapılır; en iyi öğrenenle en iyi öğretene dörder öküz veya bedeli mükâfat verilir; ikinci ve üçüncü derecede öğrenen ve öğretmenlere de ikişer ve birer öküz bedeli verilir.

Bu müsabakalara birinci yılda ancak 30 köylü katılmışken, ikinci yılda müsabakaya girenlerin sayısı 150'yi bulmuştur.

(Bu ayarda, bu kadar güzel ve isabetli tedbirleri bu sahada ve başka sahalarda bulan ve tatbika geçen halkevleri pek çoktur. Size gelecek seferlerde Balıkesir, Edremit, Bursa, Bolu ve ilâh.. halkevinin böyle sevindirici haberlerini vermek imkânı şimdiden mevcut.)

Meselâ halkevlerinin temsil faaliyetleri etrafında düşünülürken, her halde yalnız büyük şehirlerde az çok bir kıymetli olduğu fakat küçük yerlerdeki halkevlerinin bu hususta pek verimli olmadığı aklı gelir. Bu düşünüş, Türkiye'de hiç te hakikate uygun değildir.

Size derhal müjdeleyebilirim ki : Köy meydanlarında kurdukları seyir sahnelerde köylüye temsil veren ve davayı, bir uçtan telkin eden bir çok küçük şehir halkevlerimiz olmuştur : Ödemiş, Tokat, Sandıklı, Denizli, Bartın halkevlerinin bu yoldaki çalışmaları raporla-

rında kayıtlıdır; Bu hususta istediğiniz malûmatı halkevlerinin açılış günü halkevi üyelerine sunulacak bir kitapta bulacaksınız. Halkevlerinde beliren değerlere de bu sayfalarda ayrı bir yer ayırmayı en zevkli ve gururlu bir borç saymakta haklıyız :

Yurdun her hangi bir köşesinde, hiç bir maddî ücret hatta mükâfat karşılığı olma'tan, içlerinden gelen, gönüllerinden kopan bir memleket sevgisi, bir vatandaş samimiyeti ile gayrete gelen aziz insanlardan, zaman zaman başkalarına örnek olsun ve bizim yurdun geleceği hakkındaki güven ve inancımızı bir kat daha artırsın diye bahsetmekten daha isabetli ve zevkli ne olabilir.

Mesafe ve vasıtaların bize bu fırsat ve imkânları her zaman ve tam sırasında veremeyeceğini biliruz; fakat biz bu işlerden ve bu değerlerden, rasgele bir gazete aktualitesi gibi değil, güne mukayyet olmayan bir memleket işi, bir ülkü müjdesi diye bahsedeceğiz. Onun için aksi henüz, bize ksar gelmemiş bir gayretin, adı henüz bize kadar gelmemiş bir değerın, nasıl olsa bir gün, memleket matbuatı, halkevleri dergisi, halkevleri reisliği raporları, halkevleri teftiş raporları ile ergeç, bütün hakikatı ve vüzuhu ile meydana konacağından eminiz.

Son yıllarda, memleketin şu bu köşesinde, muhitin eski temayüllerini uygun bulmadığı, yahut imaişet derdi veya vasıtasızlık belası yüzünden kendini veremediği san'at şubelerinde ve ülkü hizmetlerinde, halkevlerinin teşviki ve müzaheretı sayesinde, halkevi üyesi olarak inkişaf eden ne çok istidatlar ve kabiliyetler olmuştur.

Bu satırları yazmadan bir iki gün evvel, halkevi üyesi iki genç değer ta-

rafından yazılmış iki güzel piyes okumuş bulunuyorum. Denebilir ki : bunların tesadüfen halkevine de kayıtlı bulunması bu eserlerinin halkevinin bir muvaffakiyeti olarak sayılmasına sebep teşkil etmez. Fikrimi izah edeyim :

Eğer halkevleri açılıp ta halkevleri merkezince uygun görülen bir piyesin bastırılıp bütün halkevlerine dağıtılması ve bir kaç ay içinde bütün memlekette, bir kaç yüz defa, 100 — 150 yerde oynanması mevzu bahis olmasaydı, hayatın maddî ve müstebit şartları içinde, yazıcılıktan büsbütün uzak meslekler seçmiş olan bu arkadaşlar, hiç bir zaman bu işe heves etmeyeceklerdi ve kendilerindeki bu kabiliyetin mevcudiyetinden kendileri bile habersiz, hayat tarafından harcanıp gideceklerdi. Ankara Halkevi'nde taganni ve temsil kabiliyetleri beliren gençlerdir ki : Bugün temsil akademisinin en ümitli talebelerinin başında geliyorlar.

Halkevlerinin salonlarında, halkevlerinin tertip ettiği müsamereler ve sergiler, genç san'at kıymetleri tarafından kazanılacak hakiki san'at zaferlerinin ilk ve toplu müjdesini vermektedirler. Bir zamanlar sadece birer muallim diye ismini ancak resmî cetvelerde gördüğümüz bir çok elemanlar, halkevlerinin üyesi olduktan, halkevlerinin programile çalışmalarına vechе verdikten ve halkevlerinin büyük hizmetine katılmak şevkile harekete geçtikten sonra, şimdi birer folklörcü, birer köycü ve ilâh.. olarak hizmet kadrolarını genişletmek ve isimlerine birer temiz ve geniş şöhret temin etmek yolundadırlar.

Bu mes'ut insanlardan ve eserlerinden sırası geldikçe bahsedeceğiz.

BEHÇET KEMAL ÇAĞLAR

Yeni Türk, İstanbul Halkevi aylık dergisi, S: 49, İkincikânun 1937, sayıs 20 kuruş.

Âgâh Sırrı'nın *Gençlik ve disiplin* yazısıyla başlayan mecmua bu son sayısında, Ziyaettin Fahrî'nin başı evvelki sayılarda olan *Bir ahlak denemesi* adlı makalesini, Nahid Sırrı'nın Fransız edebiyatının son iki üç yıl zarfındaki tiyatro eserlerinden, altı piyese dair tablihin, Salih Münür'ün *Tunusu nasıl kaybettik* başlıklı siyasî kusa-sını, R. Gök Demir'in, umumî harpta yapılan mali tedbirler ve para işleri yazısını ihtiva ediyor.

Halk edebiyatına aid olmak üzere M. Şakir'in evvelki sayılardan devam etmekte olan neşriyatını - Kul Rıza, Lüccel, Muharrem, Necib, Fall, Nihan, Nuri'den parçalar - neşredilmiştir. Bunlardan başka mecmuanın gerek Türk, gerek Avrupa matbuat hayatına dair verdiği bilgiyi, bibliyografya kısmının faydasını unutmamak lâzımdır.

Halk bilgisi haberleri, İstanbul Eminönü Halkevi aylık dergisi, sayı 63, İkincikânun 1937, yıl 6, değeri 10 kuruş.

Birinciteğrin, 1929 tarihindenberi Eminönü Halkevi, tarih, dil, coğrafya şubesi tarafından çıkarılmakta olan *Halk-bilgisi Haberleri*'nin bu son sayısı, her zaman olduğu gibi folklor cihetinden zengindir. M. Halid Bayer'in *Büyüler hakkında* yazısından sonra Naki Tezel tarafından kaydedilen, İstanbul'a aid beş *Masal* görüyoruz. Halk şairlerinden *Kul Öksüz, Aşık Fevzi, Kırklarelili Tevfik baba*'nın hayatına dair izahat verilerek, eserlerinden bazı parçalar neşredilmiştir. Bunlardan başka, M. Şakir'in 57 inci sayıdanberi devam etmekte olan *Etnografya ve sözlük taslağı* adlı yazısını görüyoruz.

Eminönü Halkevinin yalnız halkıya-ta ayırdığı bu dergiyi, bilhassa bu saha üzerinde çalışanlara tavsiye ederiz.

Ün, Isparta Halkevi aylık dergisi, sayı 34, İkincikânun 1937, sayıs 10 kuruş.

Hiç aksamadan, muntazaman çıkan dergi, bundan evvelki sayılarında olduğu gibi zeugin bir malzemeye istinaden neşredilmiştir.

Başı geçen sayıda olan *Isparta tabii, beşeri, iktisadi coğrafyasına umumî bir bakış* adlı yazı devam ediyor. Mahalli araştırmalara aid *Ejir-dir kitabeleri ve mezar taşları*, folklor sahasını alâkadar eden *Ispartada mahalli oyunlar*, tarihe dair bazı yazılar, derginin bir emek neticesinde vücuda getirilen ve faydalı bir mecmua olduğunu göstermek için kâfidir.

Türkün, Bursa Halkevi dergisi, üç ayda bir çıkar, sayı 9, 2 incikânun 1937 sayıs 10 kuruş.

Halkevleri dergîleri içinde, iyilerinden olarak gösterilebilecek olan *Türkün* bu sayısında, muhteşif mevzularda yazıları ihtiva etmektedir.

Edebiyata ait olmak üzere, *kâtibi, Alman edebiyatında Türk tesirleri, divanş Lugatü'türk*'deki halk şiirleri, başlıklı yazılar geçen sayılardan devam etmekle beraber, halkşairlerinden Râdiye ait bir koşma da neşredilmiştir.

Sadettin Nüzhet'in eserinden sonra [Kâtibi, İstanbul Sühulet Basımevi 1933, 125 sahife] değeri beliren Kâtibi hakkında, bazı halkevleri dergilerinin, ondan parçalar neşretmesi [Yeni Türk S. 48, Ükü S: 47 fidesiz değıdir. Yalnız halkevlerinin gayesi, eibirâğıle çalışmak olduğu halde, bazen birbirimizden habersiz olarak, aynı parçalar neşrediliyor. Meselâ *Türkün*'deki [No.

30, 32] iki şiir ilk önce Sadettin Nûzhet'te, daha sonra, mukayeseli olarak ÜLKÜ'de [S: 47, No. 2,7] basılmıştı. Bundan başka verilen bazı hükümlerin de, daha önce yine Ülkü'de söylendiğini görüyoruz. Böyle olmakla beraber, *Türk'ün de*, Kâtibî'ye ait, negredilmeyen bir çok şiirlerin mevcudiyeti, bu yazının kıymetini inkâr ettiremez.

Bahsettiğimiz makalelerden başka, mecmuada, *türklerde spor, 16 inci asırda İstanbul'da ticaret işleri, tabii ipek* gibi faydalı yazıları, prens Esterhazî'nin arşivlerinden çıkarılan sicillerin neşrini de görüyoruz.

Altınyaprak, Bafra Halkevi aylık dergisi, sayı 21- 9/11/1937.

Mecmuada bizi ilgilendiren istiklâl harbuna aid vesikaların negredilmesi oldu. Yarımın, bu harbi yazacak tarihçisi için bu belgelerin dayanılacak mühim bir vesika olacağı mahakkaktır.

Taşpınar, Afyon Halkevi aylık dergisi, sayı 51, 29 İkincikânun 1939, sayısız 10 kuruş.

Mecmuanın bu sayısız, Taşpınar'ın, gün günden iyileştiği hakkındaki inanışlarımızı kuvvetlendirici mahiyettedir. Şer'i mahkeme sicilleri üzerindeki incelemelere, S. Sırrı'nın, *Bir belge ve bir hatıra* ve Edib Âli'nin, *Eski zamanlarda Afyon'da yaşayış* yazısının VI inci kısmını görüyoruz.

Bu sayıdan itibaren Afyon'da söylenen halk türkülerine aid açılan bir kısmın devam edeceği de bildiriliyor. Bunlara aşına gahıslar, Halkevi'ne çağrılarak derlenen bu türküler ve hangi hadise neticesinde meydana geldikleri hakkında verilecek izahat folklor bakımından çok faydalı olacaktır.

Taşan, Merzifon Halkövi aylık dergisi, sayı 33, İkincikânun 1937, sayısız 10 kuruş.

Mecmuanın bu sayısında, başı geçen sayıdan devam etmekte olan son asrın şairlerinden *Aşık Celâli'ye*, Merzifon tarihine ve tubba dair bazı yazılar vardır. Bu nüshanın şiir M. Âkife tahsis edildiğini ve ondan bazı parçaların da negredildiğini görüyoruz.

Arşiv nedir, Hamid Koşay, Ankara Halkevi müze ve sergi şubesi neşriyatından, Küçük boy, No. 15, Devlet Basımevi 1936.

Müellif Hamid Koşay, bize ön söz olarak Arşiv hakkında izahat verdikten sonra, kitabını, Arşiv binaları, ileride Türk devlet arşivinin ihtiva etmesi muhtemel bölgeler, Avrupa'nın meşhur arşivleri başlıklı kısımlara bölerek, bunlara dair verdiği bilgiye ilâveten eserine 11 plân ve fotografi de dercetmiştir.

Şimdiye kadar, gerek üzerinde işlenmemiş bir mevzuu ihtiva ettiğinden, gerek değerinden dolayı, bu eseri, okuyucularımıza tavsiye ederiz.

Kartal, Şükrü Halil, Cümhuriyet Halk Partisi gösterit yayınından, Ankara, Ulus Basımevi, 1936, 98. sahife

Mevzunu İstiklâl savaşıdan alan, bu üç perdelik piyes, manzum olarak yazılmıştır. Manzum tiyatro eserlerinde muvaffakiyetin güç olmasına rağmen, *Kartal* da, bu güçlüğü yenildiğini, vakaların canlılığını, ifadenin sabne lisanına uygunluğunu görüyoruz. Eserin aynı zamanda, şiir cihetinden de bir kıymeti mevcuttur. Bu yüzden, *Kartal*'ı okuyucularımıza tavsiye ederken, bu sahada çalışanlara da, Şükrü Halil'in muvaffakiyetinden dolayı, temsilini tavsiye ederiz.

Türkiye'de 1935 yılındaki arkeolojik işleri, Remzi Oğuz, Ankara Halkevi müze ve sergi şubesi neşriyatı, Büyük boy No: 7, İstanbul Devlet basımevi, 1936.

Remzi Oğuz, ön söz olarak bize, Türkiye'de, hafriyatın bir tarihçesini çizdikten sonra eserini,

I - Türkiye'de bu yıl cenabilerin yaptığı hafriyat ;

II - Türkiye'de bu yıl türklerin yaptığı hafriyat.

III - Türkiye'de bu yıl yapılan arkeolojik gezileri.

Olmak üzere üç kısma ayırıyor. Verilen izahat, esere zeyil olarak bir çok resimler ve bir harita da neşredildiğinden, okuyunların daha ziyade aydınlatılmaktadır.

Son zamanlarda, memleketimizde arkeolojik sahasına verilen ehemmiyeti gösteren bu eseri, tavsiye ederiz.

Lozan, Dr. Münip Hayri Ürgüblü, Ankara Halkevi Dil, Tarih, Edebiyat şubesi neşriyatı, küçük seri, No 17, Ankara, 1936.

Bu broşür, Lozan muahedesinin, 24, 7, 206 tarihinde Ankara Halkevin'de yapılan kutulanma töreni münasebetile Münip Hayri Ürgüblü tarafından verilen konferansı muhtevidir.

Mevzuu, *Lozan muahedesinden önceki tarihi hadiselerle umumi bir bakış*'la girilmiş, bundan sonraki kısımlarda *Lozan ve Sevr mukayese edilerek kapitülasyonlar hakkında izahat* verilmiş ve bir hulasa ile sona erilmiştir. Herkesi alikadar eden bir mevzu üzerinde, top luca bilgi veren bu değerli eseri, bütün yurddaşlara tavsiye ederiz.

F. A

Trakya Umumi Müfettişliğinin Köyler için yaptığı neşriyat

Trakya Umum Müfettişliğinin köyler için yaptığı neşriyat:

Ülkünün 47 inci sayısında Trakya umum Müfettişliği köy Bürosunun neşrettiği (79) broşürden kısaca bahs etmiştik. Elimize bu seriden daha birçok kıymetli eserler geçmiş bulunuyor.

Bunlardan anlaşılacağına göre Umumi Müfettişlik bu seriyi elli broşür olmak üzere tesbit etmiştir. Seri içinde (Verem) den bahseden 30 uncu sayı ile (Firengi) yi anlatan 39 uncu sayı henüz basılmaktadır.

31 - Boğmaca öksürüğü: *Yazan: Tekirdağ hastanesi dahiliye Şefi Doktor (Lütfü Oğul Türk)*

15 Sahife içinde boğmaca öksürüğünü ve bunun nasıl başladığını hangi hastalıklarla birleştiğini ve nasıl korunmak ve tedavi edilmek lâzım geldiğini köylünün kolaylıkla kavrayacağı açık bir dille anlatılmaktadır.

Eroin ve Kokain. *Bunuda Doktor Lütfü Oğul Türk yazmıştır:*

Eroin ve Kokain nedir? Nasıl ve niçin kullanılıyor, Kokain çekenler ne oluyor. Ve buna karşı ne yapılmalıdır. Bu soruların cevabı 16 sahife içinde köylüye kendi dili ile anlatmakta ve bu felâkete karşı köylünün dikkat gözü çekilmektedir.

33 - Kızıl Kızamık ve Kabakulak. *Yazan: Doktor Talat İç bilen*

14 Sahife içerisinde bu üç nevi hastalık ve bunların nasıl bağladıkları korunma ve tedavi yollarını halk dilile anlatılmaktadır.

34 - 1937 Köy bütçeleri. Köy Bürosunun hazırladığı 23 büyük sahilveli köy bütçeleri. Köyün yıllık gelir ve giderini ve bütçe mazbata larını, bütçe üzerindeki izahları ihtiva etmektedir:

35 - Küçük sanatlar kongrasında İsmet İnönü ve Celal bayar'ın nutukları ve İktisat Vekâletinin küçük sanatlar kongresinde okunan raporundan mühim parçaları 43 sahifalık bu Büroşür Trakya Bölgesinde küçük sanatın genişlemesine ve kıymetlenmesine hizmet edecek bir unsurdur.

36 - Türk hava kurumu ve havacılık. Türk hava kurumu niçin kurulmuştur. Tayyare nedir. Tayyareye neler lâzımdır. Türk hava kurumu nasıl çalışıyor. Topladığı parayı neyapar. Türk kuşunun faidesi nedir. Bu mevzuda daha birçok mes'eleleri köylüye kendi dili ile anlatan 24 sahifalık Büroşürde ayrıca 10 resim vardır.

37 Sıtma: Yazan: *Trakya mntakası Sıtma mücadele reisi Doktor İzzet Arkan.*

Sıtma nedir. İnsana nasıl geçer akibeti nedir. Nasıl tedavi edilir. Sıtma ile savaş nasıl yapılır. 19 sahifa içerisinde bu mevzu köylüye anlatılmış ve ayrıca 6 resim konmuştur.

38 Kavak ağaçları. Yazan: *M. Zihni Derin.*

Trakya Umum Müfettişliği Ziraat müşviri. Kavak çeşitleri bunların tasnimaları ve her çeşidin hususî faidesi, yetiştirilmeleri kurutma ve budanmaları, hastalıkları ve tedavileri 65 küçük sahifede resimli olarak köylüye izah edilmiştir.

40 - Atatürk'ün Kamutaydaki nutku: Bir İkinci teğrin 1936 da verilen yıllık nutuk bütün Trakya köylerine Büroşür halinde yayılmıştır.

41 - Arılı Kovanların kız durumu

42 - Alle ocağı. Yazan: *Raşit Demirtaş.*

Alle ocağı nedir. Nasıl teşekkül eder. Evlenme, Döğün ve silede geçim yolları 13 sahifede köylüye anlatılmıştır.

43 - Keneleri Sakırgıslar, Kan İşeme hastalığı ve bunlarla savaş yolları. Yazan: *Zooteknist A. Enver Akdoğan.*

Hayvan yetiştirme kudreti tarih imtidadınca ileri olan Trakyada Umumî Müfettişlik bilhassa köyde ve köylüde hayvan bilgisini arttırmak gayretindedir. Bu Büroşürde bundan evvelki gibi halk dille Keneler üzerinde köylüyü aydınlatmaktadır. Sol resimli olan bu Büroşür 34 sahifedir.

Henüz basılmakta olan daha altı Büroşürün isimleri şunlardır:

44 - Yeni ipek böcekçiliği

45 - Yeni dutçuluk

46 - Tifo hastalığı

47 - 49: Kumes hayvanlarının adı ve buluşu hastalıkları (üç kitap)

50 - Köy yolları.

Ülkü; Paiköyleri köycülük şubelerinde çalışanlara, büyük köy serisini tanıtmak vazifesini duydu ve sütunlarında Umumî Müfettişliğin değerli teşebbüsünü imkân nisbetinde bütün hututile anlatmağa çalıştı. Trakya Umumî Müfettişliği bu seriden başka yine köylerimiz için on sayılık bir köy yıldırım dergisi neşretmiş ve bütün Trakya içinde dört güzel mecmua çıkarmıştır. Güzel resimlerle nefis bir şekilde basılan mecmualarda başta Umumî Müfettiş General Kâzım Dirik olduğu halde birçok değerli kalemler; Trakyanın köy kalkınması davasını topluca izah etmektedirler.

Not: Bu sütunlarda bahsedilmesini isteyen kitap ve mecmua sahipleri Ülküye ikişer adet göndermelidirler.

İmtiyaz Sahibi: Fevziye Abdullah Umum neşriyatı idare eden: Necibali Küçüka. Ankara Ulus Basımehvinde basılmıştır.